पहिलो परिच्छेद
शोधपरिचय

१.१ शोधशीर्षक

प्रस्तुत शोधपत्रको शीर्षक **श्रीभद्र शर्माको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन** रहेको छ ।

१.२ शोधार्थीको नाम

विश्वराज खनाल, त्रि.वि. क्याम्पस, नेपाली केन्द्रीय विभाग

१.३ शोधप्रयोजन

प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय नेपाली केन्द्रीय विभागअन्तर्गत नेपाली विषयको स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौँपत्रको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत गरिएको छ ।

१.४ विषयपरिचय

वि सं. १९८३ जेठ २५ गते सोमबार तनहूँ जिल्लाको तनहुँसुर गा.वि.स. को सिम्पानी गाउँमा बाबु अंशुमाली र आमा तारादेवीका पुत्रको रूपमा जन्मेका श्रीभद्र शर्मा खनालको न्वारनको नाम लेखनाथ हो । बाल्यकालमा केही समय मावली बसेका श्रीभद्रको अक्षरारम्भ उनका मावलीतर्फका बाजे चुरामणि न्यौपानेले गराएका थिए । बाल्यकालको केही समय बाबु र आमासँग दाङ र फलेवाङमा बिताएका उनको फलेवाङमा नै व्रतबन्ध गरिएको थियो । कुलीन ब्राह्मण परिवारका श्रीभद्र वि.सं १९९७ चैत्र २८ गते रानीपोखरी संस्कृत प्रधान पाठशालामा पढ्नका लागि भर्ना भएका थिए साथै वि.सं १९९९ जेठ महिनामा तीनधारा संस्कृत छात्रवास (पाकशाला) मा भर्ना भए । उनी २००४ साल मंसिरसम्म त्यहाँ पढेका र बसेका थिए । २००४ साल मंसिरमा भएको जयतु संस्कृतम् आन्दोलनका नेता श्रीभद्रलाई पाठशाला र पाकशालाबाट निष्काशित गरी चार भञ्ज्याङ कटाउने सजाय दिइएपछि उनी वनारस गएका थिए । त्यहाँ बी.पी. कोइरालासँगको सम्पर्कमा नेपाली राष्ट्रिय काँग्रेसको पूर्णकालिक सदस्य भई उनले राजनीतिक जीवनको सुरुआत गरे । उनी २०१५ सालमा नेपाली काँग्रेसका तर्फबाट निर्वाचित संसद र २०१६ सालमा नेपाली काँग्रेसको महामन्त्री भएका थिए । २०१७ देखि २०२३ सालसम्म जेल जीवन बिताए पनि राष्ट्रिय बुद्धिजीवीको हैसियतले २०३१ सालमा संविधान सुधार आयोगको सदस्यमा मनोनित भएपछि पञ्चायती राजनीतिमा प्रवेश गरेका श्रीभद्र शर्मा पञ्चायतकालमा ३ (तीन) कार्यकाल राष्ट्रिय पञ्चायतको सदस्य (२०३३ असार १ गते मनोनित र २०३८ साल र २०४४ सालमा निर्वाचित) भएका थिए । २०३४ साल भदौ २७ गतेदेखि २०३५ चैत्र मसान्तसम्म राज्यमन्त्री र २०३६ साल वैशाख १ गतेदेखि जेठ १० गतेसम्म मन्त्री भएका थिए । २०४८ साल फाल्गुन महिनामा राष्ट्रिय जनता परिषदको

महामन्त्री भएका शर्माले आफू उक्त पार्टीको अध्यक्ष भएका समयमा २०५७ साल जेठ २४ गते सम्पूर्ण पार्टीलाई नै नेपाली काँग्रेसमा समाहित गरी २०५८ सालमा नेपाली काँग्रेसको केन्द्रीय बुद्धिजीवी परिषद्को सदस्य र महासमिति सदस्य भई आफ्नो राजनीतिको सुरु र अन्त्य नेपाली काँग्रेसबाट नै गरेका थिए । जीवनभर भ्रष्टाचारको कलङ्क नलागेका शर्मा पछिल्लो समयमा पुराना पुस्ताका राजनीतिक चिन्तक, विश्लेषक र बद्धिजीवीको रूपमा परिचित थिए ।

श्रीभद्र शर्मा राजनीतिज्ञ मात्र नभई नेपाली साहित्यका क्षेत्रमा विभिन्न विधामा कलम चलाएका स्थापित साहित्यकारका रूपमा समेत प्रख्यात छन् । वि.सं २००४ साल असोज महिनाको ‘उद्योग’ पत्रिकामा ‘मृग’ शीर्षकको कविता प्रकाशित गरी सार्वजनिक नेपाली साहित्यका फाँटमा देखापरेका शर्माले २००५ साल वैशाखदेखि नै ‘युगवाणी’ पत्रिकामा काम गरेका र ‘युगवाणी’, शारदा र उद्योग पत्रिकामा गरी २००५ सालको अन्त्यसम्म आठवटा फुटकर कविता र एउटा समालोचना प्रकाशित गराएका थिए । २००७ साल वैशाख महिनाको ‘शारदा’ पत्रिकामा एउटा कथा समेत प्रकाशित गरेका श्रीभद्र शर्माले त्यसपछि पनि आफ्नो जीवनको गतिमा राजनीति र साहित्यलाई सँगै अगाडि बढाएका देखिन्छन् । २०४६ सालपछि उनी राजनीतिको तुलनामा साहित्य सिर्जना र अनुवादमा बढी सक्रिय रहेका थिए । यसै चरणमा आएर उनका करीब एकदर्जन जति साहित्यसम्बन्धी पुस्तक कृतिहरू प्रकाशित भए जुन संस्मरण, कविता, समालोचना र अनुवादका रूपमा प्रस्तुत भएका छन् । व्यवहारमा शिष्टता, सरलता र शालिनता, चिन्तमा गहनता र गाम्भीर्यता, बोलीमा स्पष्टता र तार्किकता भएका मिठासतापूर्ण स्वरका धनी श्रीभद्र शर्माको जीवनका मुख्य घटना तथा मोडहरू, व्यक्तित्व र कृतित्वका आयामहरू र उनका साहित्यिक रचनाहरूको अध्ययन नै यस शोधपत्रमा गरिएको छ ।

१.५ समस्याकथन

श्रीभद्र शर्मा राजनेता, समाजसेवी तथा साहित्यकार हुन् तर उनको साहित्यिक योगदानको र साहित्यिक कृतिहरूको विधिवत् अध्ययन तथा मूल्याङ्कन नगरिएको परिप्रेक्ष्यमा उनको जीवनी, व्यक्तित्व तथा कृतित्व र उनको समग्रमा साहित्यिक कृतिहरूको अध्ययन गर्नु नै यस शोधकार्यको प्रमुख समस्या रहेको छ । त्यसकार्यका लागि निम्नलिखित समस्यात्मक प्रश्नहरू लिइएको छ -

क) श्रीभद्र शर्माको जीवनका प्रमुख घटनाहरू के के छन् र तिनीहरूको मोड के-कस्तो रहेको छ ?

ख) उनको व्यक्तित्व के कस्तो रहेको छ ?

ग) उनका के कस्ता र कति रचनाहरू रहेका छन् ?

घ) नेपाली साहित्यमा उनको के कस्तो योगदान रहेको छ ?

१.६ शोधकार्यको उद्देश्य

प्रस्तुत शोधकार्यको प्रमुख उद्देश्य श्रीभद्र शर्माको जीवनी व्यक्तित्व तथा कृतित्व र साहित्यिक कृतिहरूको अध्ययन गर्नु रहेको छ । यसका लागि निम्नलिखित उद्देश्यहरू रहेका छन् -

क) श्रीभद्र शर्माको जीवनका प्रमुख घटना र मोडहरू केलाउनु ,

ख) उनका व्यक्तित्व र कृतित्वका पक्षहरू केलाउनु,

ग) उनका साहित्यिक रचनाहरूको खोजी गरी अध्ययन गर्नु र

घ) नेपाली साहित्यमा उनको योगदानको निर्धारण गर्नु ।

१.७ पूर्वकार्यको समीक्षा

श्रीभद्र शर्माको जीवनका राजनीतिक संलग्नता र कार्यहरूको चर्चा विभिन्न व्यक्तिहरूले विभिन्न पुस्तक तथा पत्रपत्रिकाहरूमा गरेका भए तापनि उनको साहित्यिक योगदानको अध्ययन विश्लेषण तथा मूल्याङ्कनका प्रायः कमै व्यक्तिहरूले मात्र गरेका छन् । यसैले यहाँ यसपूर्व श्रीभद्र शर्माको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वका सम्बन्धमा चर्चा गरिएका लेख तथा रचनाहरूलाई नै पूर्वकार्यको विवरणका रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

बालचन्द्र शर्माले **नेपालको ऐतिहासिक रूपरेखा** (२०३३) मा 'जयतु संस्कृतम् आन्दोलत २००४' का नेता, २००७ सालको क्रान्तिको पश्चिम पहाडका कमाण्डर र बन्दीपुर जनसरकारका गभर्नरको रूपमा श्रीभद्र शर्माको चर्चा गरेका छन् ।

गृष्मबहादुर देवकोटाले **नेपालको राजनैतिक दर्पण** (दो.सं.२०३६) मा श्रीभद्र शर्माको राजनीतिक भूमिकाको चर्चा गरेका छन् ।

नवराज कार्कीद्वारा सम्वादित **पच्चीस वर्षको पञ्चायत राजनीतिक चिन्तन** (२०४४) मा पञ्चायती व्यवस्थाको मूल्याङ्कनमा श्रीभद्र शर्माको धारणा दिइएको छ ।

भुवनलाल प्रधानले **नेपालको जनक्रान्ति २००७** (२०४६) मा २००७ सालको जनक्रान्तिमा बन्दीपुर जनक्रान्तिका योद्धाहरूको चर्चा गर्दा र पोखरामा थुनामा परेका कार्यकर्ताहरूको नामवलीमा श्रीभद्र शर्माको नाम उल्लेख गरेका छन् ।

गोबर्द्धनरानाले **प्रजातान्त्रिक आन्दोलनमा नेपाल विद्यार्थी सङ्घ** (२०५०) मा 'जयतु संस्कृतम् आन्दोलन २००४' मा श्रीभद्र शर्माको भूमिका र २०१७ साल पौष १ गते थापाथलीमा गरिएको तरुणदलको प्रथम महाधिवेशनको कार्यक्रममा श्रीभद्र शर्माको स्थान र भूमिकाको चर्चा गरेका छन् ।

गणेशराज शर्माद्वारा सम्पादित **विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाको आत्मवृत्रान्त** (दो.सं २०५५) मा बी.पी. कोइरालालो 'जयतु संस्कृतम् आन्दोलन २००४' को चर्चा गर्दा २०१६ सालको मन्त्रिमण्डल गठनको चर्चा गर्दा' र 'जेल जीवनमा नक्खु जेलका राजबन्दीहरूको चर्चा गर्दा ' श्रीभद्र शर्माको समेत चर्चा गरेका छन् ।

राजेश गौतमले **नेपालको प्रजातान्त्रिक अन्दोलन र नेपाली काँग्रेस** (२०५५) मा नेपाली काँग्रेसको वैरगानिया सम्मेलनबाट २००७ सालका जनक्रान्तिका लागि पश्चिम पहाडको नेतृत्वको जिम्मेवारी प्राप्त श्रीभद्र शर्माको चर्चा गरेका छन् ।

व्रतराज आचार्य र अन्य सम्पादित **स्मारिका जयतु संस्कृतम् आन्दोलन २००४** (२०५५) मा विभिन्न व्यक्तिहरूका लेखहरूमा श्रीभद्र शर्माको योगदान र उनलाई गरिएको अभिनन्दनको चर्चा गरिएको छ ।

घटराज भट्टराईले **नेपाली लेखककोश** (२०५६) मा श्रीभद्र शर्माको शैक्षिक योग्यता, राजनीतिक र साहित्यिक संलग्ताको चर्चा गरेका छन् ।

धर्मराज थापाले **तनहूँ फूलबारी** (२०५६) मा श्रीभद्र शर्माको वंशज र उनको राजनीतिक व्यक्तित्वको चर्चा गरेका छन् ।

डिल्लीराम मिश्रले **नेपाल अधिराज्यमा तनहूँ** (दो.सं २०५७) मा श्रीभद्र शर्माको राजनीतिक व्यक्तित्वको व्यापक चर्चा गरेका छन् ।

सूर्यमणि अधिकारीले **नेपाली काँग्रेसको इतिहास** (२०५९) मा २००७ सालको क्रान्तिका नेता, २०३१ सालको संधिवान सुधार आयोगको मनोनित सदस्य र २०४७ साल वैशाख २ गते प्रज्ञा प्रतिष्ठानमा गरिएको सरकार-आन्दोलनकारीबीच वार्ताामा सरकारी वार्ताटोलीका सदस्यको रूपमा श्रीभद्र शर्माको चर्चा गरेका छन् ।

गोविन्द दुलाल सम्पादित **शताब्दिका चर्चित नेपालीहरू** (२०६१) मा श्रीभद्र शर्माको लामो राजनीतिक जीवनका गतिविधिहरूको चर्चा गरिएको छ ।

व्रतराज आचार्यले **भानुदर्शन** (२०६२) मा 'भानु पुस्तकालयदेखि भानुप्रतिषठनसम्म' लेखमा श्रीभद्र शर्माको भानुसेवा समिति र भानुप्रतिष्ठानमा स्थान र उनको योगदानको चर्चा गरेका छन् ।

सुकुम शर्माले **नेपाली भाषासाहित्यमा आन्दोलन** (२०६४) मा 'जयतु संस्कृतम आन्दोलन २००४' को चर्चा गर्दा त्यसमा श्रीभद्र शर्माको सहभागिता र नेतृत्वदायी भूमिकाको चर्चा गरेका छन् ।

तुलसी भट्टराईले २०६५ साल मंसिर महिनाको **गरिमा** मासिक पत्रिकामा 'गरिमासाक्षात्मकार' शीर्षकमा श्रीभद्र शर्माको राजनीतिक र साहित्यिक व्यक्तित्वको चर्चा गरी उनका कृतित्वको समेत सङ्क्षिप्त टिप्पणी गरेका छन् ।

१.८ शोधकार्यको औचित्य, महत्त्व र उपयोगिता

प्रजातन्त्र र जनअधिकारको पक्षमा उभिएर कुनै निरङ्कुश शासन व्यवस्थाका बीच पनि प्रजातन्त्रको निष्ठामा आत्म पहिचान कायम राख्न सफल निष्कङ्कित नेता, सूक्ष्म राजनीतिक विश्लेषक तथा साहित्यकार श्रीभद्र शर्माको जीवनी, व्यक्तित्व र साहित्यिक योगदान तथा उनका साहित्यिक कृतिहरूले विविध विधामा पुऱ्याएको योगदान र तिनले

समेटेका विषय क्षेत्रका बारेमा यसमा चर्चा गरिएकाले तिनका बारेमा जान्न चाहने जिज्ञासु पाठक अध्येता तथा स्वतन्त्र अनुसन्धाताहरूलाई आवश्यक सामग्रीको एकै ठाउँमा सङ्कलन यस शोधपत्रमा गरिएको छ ।

उनको जीवनी, राजनीतिक, सामाजिक र साहित्यिक योगदानलाई सर्वसाधारण समक्ष पुऱ्याई त्यसबाट उनको जीवनका वास्तविकताको पहिचान, कृतिको परिचय र राजनीतिक, सामाजिक योगदानको जानकारी गराई प्रेरणा ग्रहण गर्न गराउन र त्यससम्बन्धी इच्छुकको आवश्यकता पूरा गर्न यो शोधपत्र पथप्रदर्शक र उपयोगी रहेको छ । यसैमा यस शोधकार्यको औचित्य, महत्व र उपयोगिता रहेको छ ।

१.९ शोधकार्यको सीमाङ्कन

प्रस्तुत शोधपत्र नेपालको राजनीति आकाशमा चर्चित र नेपाली भाषा तथा साहित्यकाका क्षेत्रमा समेत योगदान दिएका श्रीभद्र शर्माको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व तथा उनका साहित्यिक कृतिहरूको अध्ययन विश्लेषण गरी तिनको संक्षिप्त मूल्याङ्कनमा नै यस शोधकार्य सीमित गरिएको छ ।

१.१० शोधविधि

(क) सामग्री सङ्कलन

यस शोधकार्यका लागि आवश्यक सामग्रीहरू प्राथमिक तथा द्वितीयक स्रोतबाट सङ्कलन गरिएको छ । सामग्री सङ्कलनमा मुख्यतःपुस्तकालयीय अध्ययन पद्धति, क्षेत्रीय अध्ययन पद्धति र अन्तर्वार्ता पद्धतिको आवश्यकता अनुसार प्रयोग गरिएको छ । यस कार्यमा उनका विषयमा पत्रपत्रिकाहरूमा प्रकाशित विभिन्न लेख, रचना, टिप्पणी, समीक्षा, समालोचना आदि सहायक सामग्रीका रूपमा लिइएको छ भने श्रीभद्र शर्माको पत्रपत्रिकामा छरिएका प्राप्त कृतिहरूको समेत सङ्कलन गरिएको छ ।

(ख) सामग्री विश्लेषण

यस शोधपत्रमा श्रीभद्र शर्माको जीवनीको अध्ययनका लागि जीवनीपरक समालोचना पद्धतिलाई अवलम्बन गरिएको छ । यसैगरी उनको व्यक्तित्व र कृतित्वको विवेचनाका लागि वर्णनात्मक, कृतिपरक, तुलनात्मक, विश्लेषणात्मक आदि अध्ययन पद्धतिहरू प्रयोग गरिएको छ । उनको साहित्यिक कृतिहरूको अध्ययन विश्लेषण गर्दा विधागत सैद्धान्तिक तत्त्वका अधारमा विवेचना गरिएको छ । यसका साथै उनको योगदानको निरूपणमा तुलनात्मक र विश्लेषणात्मक समालोचना पद्धतिको समेत प्रयोग गरिएको छ ।

१.११ शोधपत्रको रूपरेखा

प्रस्तुत शोधपत्रलाई व्यवस्थित एवम् सुसङ्गठित रूप दिनका लागि निम्नअनुसारका पाँच परिच्छेदका मूल शीर्षकमा विषवस्तुलाई विभाजन गरी उप-शीर्षकसमेत छुट्टयाएर अध्ययन गरिएको छ -

पहिलो परिच्छेद : शोधपरिचय

यस परिच्छेदमा शोधकार्यको परिचय दिने क्रममा शोधपत्रको शीर्षक, शोधार्थीको नाम, शोधपत्रको प्रयोजन, विषयपरिचय, समस्याकथन, उद्देश्य, पूर्वकार्यको समीक्षा, शोधको औचित्य, महत्त्व र उपयोगिता, सीमाङ्कन, शोधविधि तथा शोधपत्रको रूपरेखा आदि उपशीर्षकहरू निर्धारण गरिएको छ ।

दोस्रो परिच्छेद : श्रीभद्र शर्माको जीवनी

यस परिच्छेदमा श्रीभद्र शर्माको जीवनको आधोपान्त वर्णन गरिएको छ । यसमा उनको पारिवारिक पृष्ठभूमि, जन्म तथा नामकरण, बाल्यकाल, किशोर तथा युवा अवस्था, शिक्षादीक्षा, विवाह तथा दाम्पत्य जीवन, राजनीतिक जीवन, जेलजीवन, आर्थिक अवस्था, सामाजिक तथा अन्य कार्यहरू, व्यक्तिगत रुचि र र स्वभाव, जीवनदर्शन, भ्रमण साहित्यिक प्रेरणा, प्रभाव, सम्मान तथा पुरस्कार, पत्नीवियोग तथा देहावसान आदि विषयमा चर्चा गरिएको छ ।

तेस्रो परिच्छेद : श्रीभद्र शर्माको व्यक्तित्व र कृतित्व

यस परिच्छेदमा श्रीभद्र शर्माको व्यक्तित्वका विविध विशेषताहरूको विशलेषण गरिएको छ । यस क्रममा उनको बाह्य शारीरिक, सामाजिक, पारिवारिक र राजनीतिक, क्रान्तिकारी, धार्मिक, राजनैतिक चिन्तक, सम्पादक, व्यक्तित्वको चर्चा गरी उनको कृतित्वको चर्चा गर्ने क्रममा साहित्ययात्रा र साहित्यिक कृतित्वको समेत चर्चा गरिएको छ । यसका अन्त्यमा उनको जीवनी, व्यक्तित्व र साहित्यिक कृतिको अन्तः सम्बन्धलाई स्थापना गरिएको छ ।

चौथो परिच्छेद : श्रीभद्र शर्माको साहित्य कृतिहरूको अध्ययन

यस परिच्छेदमा श्रीभद्र शर्माको साहित्यिक कृतिहरूको अध्ययन गरिएको छ उनको साहित्ययात्राको चरण विभाजन, उनकै संस्मरण, कविता, समालोचना, कथा तथा अनुवाद कृतिहरूको अध्ययन गरी समग्रमा विश्लेषण समेत गरेर अन्त्यमा ती कृतिहरूको मूल्याङ्कन पनि गरिएको छ ।

पाँचौं परिच्छेद : उपसंहार

यस परिच्छेदमा शोधकार्यको निचोड वा उपसंहारका रूपमा श्रीभद्र शर्माको जीवनी व्यक्तित्व र कृतित्वको चर्चा गरी उनका विशेषता र योगदानको मूल्याङ्कन गरिएको छ । यसका साथै शोधपत्रको अन्त्यको परिशिष्ट भागमा श्रीभद्र शर्माका २००४ सालदेखि २००५ सालसम्म उद्योग, शारदा र युगवाणी पत्रिकाहरूमा प्रकाशित फुटकर कविता कृतिहरू राखिएको छ र शोधपत्रको अन्त्यमा वर्णानुक्रमको आधारमा सन्दर्भसामग्रीको सूची पनि समावेश गएिको छ ।

दोस्रो परिच्छेद
श्रीभद्र शर्माको जीवनीको रूपरेखा

२. पूर्वकथन

यस शीर्षकमा श्रीभद्र शर्माको जीवनीका विभिन्न पक्षहरूलाई क्रमशः पारिवारिक पृष्ठभूमि र पितापुर्खा, जन्म र नामकरण, बाल्यकाल, किशोर तथा युवास्था, शिक्षादीक्षा, विवाह तथा दाम्पत्य जीवत, राजनीतिक जीवन, जेलजीवन, आर्थिक अवस्था, सामाजिक तथा अन्य कार्यहरू, व्यक्तिगत रुचिद्ध र स्वभाव, जीवन दर्शन, भ्रमण, साहित्यिक प्रेरणा र कृति, सम्मान तथा पुरस्कार देहावसान आदि उपशीर्षकहरूमा चर्चा गरिएको छ ।

२.१ पारिवारिक पृष्ठभूमि र पितापुर्खा

नेपालको गण्डकी प्रदेशका चौबीसे राज्यहरूमध्ये एक शक्तिशाली राज्य तनहूँको राजधानी तनहुँसुरको छिमेकी गाउँ सिम्पानीमा पुर्खौदेखि अधिकांश खनाल थरका ब्राह्मणको बसोबास रहेको थियो । गोर्खाका राजा नरभूपाल शाहका सामकालिक मानिने शिवानन्द उपाध्याय खनाल तत्कालीन तनहूँका सेनवंशी राजाका काजी थिए ।[ज्ञ]

शिवानन्दका छोरा ख्यातिप्राप्त विद्वान्, समाजसेवी तथा धार्मिक प्रवृत्तिका सुब्बा भवानन्द उपाध्याय खनाललले निजी सम्पत्ति खर्च गरेर तनहुँसुर क्षेत्रमा अनेक गुठी तथा सदावर्तहरू निर्माण गरेका थिए ।[द्द] भवानन्दका छोरा गुणानन्द, गुणानन्दका छोरा वेणीमाधव, वेणीमाधवका छोरा दुर्गादत्त र दुर्गादत्तका छोरा रामनाथ थिए (उमाभद्रबाट प्राप्त सूचना) । रामनाथ उपाध्याय खनाल डिठ्ठा भएर लामो समय सरकारी सेवा गरेका संस्कृतका ठूला विद्वान् र धार्मिक प्रवृत्तिका थिए । उनका ४ भाइ छोराहरू ताराशाली, भाग्यशाली , ज्ञानशाली र अंशुमाली सरकारी सेवामा डिठ्ठा पदमा कार्यरत थिए । डिठ्ठा अंशुमालीले विभिन्न जिल्लामा डिठ्ठा पदमा रहेर लामो समयसम्म सरकारी सेवा गरे तापनि जागिर खोसुवामा परी अवकाश भएपछि बाँकी जीवन पुर्ख्यौली घर सिम्पानीमा बिताएका थिए ।[घ] उनकी कान्छी पत्नी, तनहूँ स्याम्घा क्रियापानीका फौजदार लीलामणि (चूडामणि) उपाध्याय न्यौपानेकी जेठी छोरी तारादेवीको गर्भबाट (बाबुको द्वितीय र आमाको प्रथम सुपुत्रको रूपमा) श्रीभद्र शर्मा खनालको जन्म भएको थियो । डिठ्ठा अंशुमालीका दुई पत्नीहरूमध्ये जेठी पत्नीबाट प्रेमभद्र , मणिभद्र र मोहनभद्र गरी तीन छोराहरूको जन्म भएको थियो । कान्छी पत्नी तारादेवीबाट श्रीभद्र, उमाभद्र, कृष्णभद्र, र काशीभद्रको जन्म भएको थियो । तीमध्ये श्रीभद्र बाबुका माहिला छोरा र आमाका जेठा छोरा हुन् । श्रीभद्र शर्माको

[ज्ञ] श्रीभद्र शर्मा, *आफैतिर फर्केर हेर्दा* (अप्र................)

[द्द] ऐजन, पृ. ५ ।

[घ] ऐजन, पृ. ५ ।

मावलीतर्फका बाजे फौजदार लीलालमणि न्यौपानेका दुई छोराहरू सोमकान्त र वासुदेवमध्ये जेठा सोमकान्तको विद्वताको कदर गरी राणा प्रधानमन्त्री भीमशमशेरद्वारा गठित तनहूँ जिल्ला न्याय परामर्शदात्री परिषद्को ५ सदस्यीय समितिको एक सदस्यमा उनलाई मनोनयन गरिएबाट शर्माको मातृकुल पनि राजकाजमा रहँदै आएको देखिन्छ ।[ढ]

२.२ जन्म र नामकरण

श्रीभद्र शर्माको जन्म वि.सं १९८३ जेठ २५ गते सोमबार जेष्ठ कृष्णपक्ष त्रयोदशी तिथिका दिन तनहूँ जिल्लाको तनहुँसुर गा.वि.स. वडा नं २, सिम्पानीमा भएको थियो । तदनुसार उनको जन्म मिति ईं सं. १९२६ जुन ७ हुन्छ । उनकी आमालाई ३ दिनसम्म प्रसवपीडापछि रात्रिको समयमा उनको जन्म भएको थियो । जन्म संस्कार अनुसार ११ दिनमा न्वारन गरी जन्मेको बेलाको आधारमा उनको नाम लेखनाथ राखियो । न्वारनको नामको आधारमा उनको राशि 'मेष' र नक्षत्र ' भरणी' हुन्छ । घृतकौशिका गोत्रका श्रीभद्र शर्माको स्थायी नेपाली नागरिकता र शैक्षिक प्रमाण पत्र अनुसारको वास्तविक नाम श्रीभद्र शर्मा खनाल हो तर राजनीति र साहित्य क्षेत्रमा भने श्रीभद्र शर्मा नामले उनी चर्चित छन् ।

२.३ बाल्यकाल

श्रीभद्र शर्मा अढाई वर्षसम्म आमाको विशेष माया र स्नेहमा सिम्पानीमा हुर्केका थिए । जागिरे बाबु र कुलीन परिवारमा जन्मेका उनलाई पालनपोषणको व्यवस्था राम्रो गरिएको थियो । उनकी आमाको दोस्रो गर्भाधानपछि उनलाई आमाको दूध हटाउने प्रयासमा उनकी आमाले आफ्नो माइतीघर क्रियापानी पठाएकी थिइन् । त्यसैले उनले मामाघरमा हजुरबुबा, हजुरआमा, मामा-माइजूहरू र विधवा सानीआमाको स्नेह प्राप्त गरेका थिए ।[छ] भाइ उमाभद्रको जन्म भएपछि घर फर्केका श्रीभद्र मावलीतर्फकी हजुरआमाको मृत्युपश्चात् पुनः मामाघरमा बस्न थालेका हुनाले परम्पराअनुसार उनको अक्षरारम्भ पनि वि.सं १९८७को श्रीपञ्चमीका दिन मावलीमा नै भएको जानकारी पाइन्छ ।[ट] वि.सं १९८८ मा डिठ्ठा अंशुमाली दाङ राज्यमाल अड्डाका हाकिम भएपछि उनले आफ्ना परिवारलाई साथैमा राखेर बसेका हुनाले श्रीभद्र शर्माको बाल्यकाल दाङ र फलेवाङमा पनि बितेको थियो । त्यतिबेलाको चलन गर्मी मौसममा फलेवाङ र जाडो मौसममा दाङमा अड्डा सञ्चालन हुने गर्दथ्यो । उनी र उनका दाजु प्रेमभद्र पनि बाबुसँगै अड्डामा जान्थे र अड्डामै केही लेखपढ गर्दथे । यस क्रममा तत्कालीन दाङ अदालतका हाकिम विद्यापुरुष ढकालले उनीहरूलाई

[ढ] ऐजन, पृ. ९ ।

[छ] ऐजन, पृ. ६।

[ट] ऐजन, पृ. १० ।

पढाइप्रति रुचि बढाएको जानकारी पाइन्छ ।[ठ] श्रीभद्र दाङमा बस्दा उनको जीउमा घाउ खटिरा आइरहेको कारणले भालुको घोडा चढाएमा सबै रोग-व्याध काटिन्छ भन्ने जनविश्वासको आधारमा उनलाई भालुको घोडा चढाइएको थियो ।[ड] श्रीभद्रको व्रतबन्ध दाङमा नै गरिएको थियो । उनलाई मन्त्रदान बाबु अंशुमालीले गरेका थिए । वटुक श्रीभद्रलाई भिक्षा दिन तत्कालीन सल्यानी रानी आएकी थिइन् ।[ढ] वि.सं १९९० मा पिता अंशुमाली जागिर खोसुवामा परेपछि उनी बाबु आमाका साथ स्वर्गद्वारीको दर्शन गरी घर फर्केका थिए ।

२.४ किशोर तथा युवावस्था

श्रीभद्र शर्माको किशोर अवस्थाको सुरुवात काठमाडैंको रानीपोखरी संस्कृत प्रधान पाठशालामा औपचारिक अध्ययनबाट भयो । वि.सं १९९७ चैत्र २१ गतेको शुभ साइतमा उनी बाबु अंशुमालीका साथ अध्ययनका लागि काठमाडौं आएका थिए । उनी रानीपोखरी संस्कृत प्रधान पाठशालामा एकैपटक प्रथमा तेस्रो वर्षमा भर्ना भई अध्ययन सुरु गरेका थिए । त्यसबखत उनका दाजु प्रेमभद्र पनि त्यही कक्षामा पढदथे । उनी उनका बाबुको प्रयास र उनको व्यक्तिगत क्षमताका कारण वि.सं. १९९९ जेठमा पाकशालामा भर्ना भएका थिए । प्रथमा उत्तीर्णपछि मध्यमाको परीक्षामा पाठशालामा सर्वप्रथम भएका श्रीभद्र त्यसपछि यस पाठशालामा पढ्दा आफ्नो कक्षामा प्रथम नै भए ।[ण] वि.सं २००३ पुस महिनामा उनी सम्पूर्ण मध्यमाको जाँच दिन वनारस गएका थिए । २००४ साल मंसिरमा जयतु संस्कृतम् आन्दोलनबाट पाठशालाबाट निष्काशित श्रीभद्र शर्मालगायत अधिकांश विद्यार्थीहरू विधिवत् नेपाली राष्ट्रिय काँग्रेसमा प्रवेश गरी पार्टीलाई पूरा समय दिने सदस्य भएका थिए । यसरी युवावस्थामा नै श्रीभद्र शर्मा नेपाली राष्ट्रिय काँग्रेसमा प्रवेश गरी राजनीतिक जीवनमा सक्रिय हुन पुगे ।

२.५ शिक्षादीक्षा

श्रीभद्र शर्माको प्रारम्भिक शिक्षाको शुभारम्भ उनको मामाघरमा भएको हो । वि.सं १९८७ को श्रीपञ्चमीको दिन शुभ साइत पारेर उनका मामाघरतर्फका बाजे लीलामणिले उनलाई बिहान सूर्योदयसँगै उठाई हातमुख धुन लगाई पूजा गर्न लगाएर काठको धुलेपाटीमा लेखी अक्षरारम्भ गराएका थिए । त्यसपछि बाजे लीलामणिले उनलाई ठूलो वर्णमाला सबै

[ठ] ऐजन, पृ. १४ ।

[ड] ऐजन, पृ. १७ ।

[ढ] ऐजन, पृ. २१ ।

[ण] ऐजन, पृ. ६५ ।

पढाएका थिए । तीक्ष्ण बुद्धि भएका श्रीभद्रले एक महिनामा ठूलो वर्णमाला सिध्याएको जानकारी पाइन्छ ।[ज्ञज्ञ]

आमाका साथ दाङमा गएका श्रीभद्र शर्माले त्यहाँ बस्दा केही पढाइ र लेखाइको अभ्यास गरेका थिए । त्यसैबेला दाङ अदालतका हाकिम विद्यापुरुष ढकालले पनि उनलाई विद्याको महत्त्वबारे प्रष्ट पारिदिनुका साथै अड्डाको कामबाट फुर्सद भएका बखत चिठी लेख्ने विभिन्न काइदा सिकाएका थिए । वि.सं १९९० फाल्गुणमा दाङबाट घर सिम्पानी आएपछि उनका बाबु अंशुमालीको प्रयासबाट समेत वि.सं. १९९२ जेठ महिनामा तनहुँसुरमा खोलिएको भाषा पाठशालामा पढ्न सुरु गरे । यो नै उनको औपचारिक शिक्षाको सुरुवात थियो । त्यहाँ उनले रुद्री वेद र अमरकोश कण्ठ गरेर मध्यकौमुदी पढ्न सुरु गरेका थिए ।[ज्ञद] त्यो पाठशाला वि.सं. १९९५ मा ज्यामरुक कवाचित सरेपछि उनी वि.सं. १९९६ हिउँदमा लमजुङ जीताको सातधारे पाठशालामा पढ्न सुरु गरे । त्यहाँ उनले १ वर्ष मात्रै अध्ययन गरेका थिए ।

वि.सं. १९९७ चैत्र २१ गतेको शुभ-साइतमा उनी बाबु अंशुमालीका साथ काठमाडौं प्रस्थान गरे । यो उनको अध्ययनका लागि गरिएको यात्रा थियो । ६ दिनको पैदल यात्रापछि चैत्र २७ गते काठमाडौं पुगेका श्रीभद्रलाई लमजुङको जीतमा रहेको सातधारे पाठशालामा प्रथमाको प्रथमवर्ष मात्र अध्ययन पूरा गरेका भए तापनि उनको तीक्ष्ण बुद्धिलाई ध्यान दिई दाजु प्रेमभद्रको सल्लाह अनुसार रानीपोखरी संस्कृत प्रधान पाठशालामा प्रथमा तेस्रो वर्षमा भर्ना गरियो । [ज्ञघ] बाबुको प्रयास र उनको तीक्ष्ण बुद्धिले उनी वि.सं १९९९ जेठ महिनामा पाकशालामा भर्ना पनि भए । त्यहाँ प्रथमा परीक्षा उत्तीर्ण गरेपछि उनले व्याकरण विषय लिई मध्यमाको अध्ययन गर्न लागे । मध्यमाको प्रथमा खण्डमा उनी पाठशालामा सर्वप्रथम भएका थिए भने अरू खण्डमा कक्षाको प्रथम पनि भएका थिए । त्यतिबेला सम्पूर्ण मध्यमाको परीक्षा दिन वनारस जानुपर्ने बाध्यता थियो । त्यसका लागि उनी वि.सं २००३ पुस महिनामा वनारस गएका थिए तर त्यसबेला त्यहाँ भएको हिन्दू-मुस्लिम दङ्गाका कारणले परीक्षा बीचैमा रोकिएकाले उनी काठमाडौं फर्के । त्यसैकारण वि.सं २००४ जेठ महिनामा वनारसमा सञ्चालित त्यही पुनः परीक्षा (सम्पूर्ण मध्यमा) मा परीक्षार्थीका रूपमा सहभागी भएका श्रीभद्र प्रथम श्रेणीमा उत्तीर्ण भएका थिए । वि.सं २००५ मा र २००६ मा वनारसमा साहित्य शास्त्रीको क्रमशः प्रथम खण्ड र द्वितीय खण्डको परीक्षामा उत्तीर्ण भएका श्रीभद्र शर्माले तृतीय खण्डको परीक्षामा भने सहभागी भएनन् । यसै समयमा हिन्दीमा साहित्य सम्मेलन प्रयागबाट सञ्चालित स्नातक तह सरहको विशारद परीक्षा भने पूरा गरे तर एम.ए

[ज्ञज्ञ] ऐजन, पृ. ११ ।

[ज्ञद] ऐजन, पृ. २९ ।

[ज्ञघ] ऐजन, पृ. ५९ ।

सरहको मान्यता प्राप्त साहित्यरत्नको परीक्षा तयारी गर्दै रहेका बखत २००७ सालको क्रान्ति नेपालमा चर्किंदै गएकोले परीक्षामा सहभागी हुन सकेनन् । श्रीभद्र शर्माले जेल जीवनको सदुपयोग गरी त्रि.वि. बाट संस्कृत साहित्यमा शास्त्रीको परीक्षा दिई उत्तीर्ण भएको थिए । पछि त्रि.वि. बाट नै नेपाली विषयमा एम. ए. को परीक्षा दिई उत्तीर्ण गरेका श्रीभद्र शर्माले आफ्नो जीवनमा स्नातकोत्तरसम्मको अध्ययन पूरा गरी शैक्षिक क्षेत्रमा एक प्रबुद्ध व्यक्तित्व स्थापित हुन सफल भएका थिए ।

२.६ विवाह र दाम्पत्य जीवन

श्रीभद्र शर्मा वि.सं १९९८ को मीन पचासको छुट्टिमा आफ्नो घर सिम्पानीमा बसेका बखत आमा तारादेवीको इच्छा र मामा वासुदेवको सहयोगमा तनहूँ साँजाका पण्डित वामदेव घिमिरेकी प्रथम पुत्री ११ वर्षीय हरिमायासँग १४ वर्षीय श्रीभद्र शर्माको विवाह वि.सं १९९८ फागुनको दोस्रो सातामा सम्पन्न भएको थियो तर उनको पहिलो दाम्पत्य जीवन सफल हुन सकेन ।[ज्ञढ] त्यसबखत उनी निरन्तर राजनीतिमा सक्रिय थिए । फलतः वि.सं २०१५ असार १२ गते क्षेत्रपाटी निवासी खरदार भागवतप्रसाद उपाध्यायकी पुत्री प्रभासँग उनको दोस्रो विवाह सम्पन्न भयो । उनका सहयोगी गजेन्द्र देवकोटाको सहयोगमा पकनाजोल सुब्बा अनङ्गमान शेरचनको घरबाट भएको यो विवाहमा जन्तीका रूपमा बी.पी. कोइराला, सुवर्ण शमशेर, गणेशमान सिंह आदि नेपाली काँग्रेसका नेताहरू र थुप्रै कार्यकर्ताहरू गएको जानकारी पाइन्छ ।[ज्ञछ]

श्रीभद्र शर्माले उनकी पत्नी प्रभा शर्मा खनाललाई माया गरेर ज्ञानू भनी बोलाउँथे । श्रीभद्र शर्माको दाम्पत्य जीवनमा दुई छोरीहरू आरती (२०१७) र अरूणा (२०२४) र एक छोरा अजयभद्र (२०२६) को जन्म भयो । जेठी छोरी आरती वीर अस्पतालमा चिकित्सक पेसामा संलग्न छन् । कान्छी छोरी अरूणा अमेरिकामा रहेकी छन् । छोरा अजयभद्र पत्रकारिता क्षेत्रमा संलग्न भई The himalayan दैनिकको सम्पादक छन् । २०१७ पौष १ गतेको राजनैतिक परिवर्तन पश्चात् जेलमा ६ वर्ष बिताएका समयमा प्रभा शर्मा खनालले पति श्रीभद्रलाई पटक पटक भेट्न गएकी थिइन् । वि.सं २०२३ सालमा उनी जेलबाट छुटेपछि वि.सं २०६० सालसम्म नै उनका श्रीमान् श्रीमतीका साथ सँगै रहेर दाम्पत्य जीवन सफलतापूर्वक बित्यो । यसरी उनको पहिलो विवाहबाट सफल दाम्पत्य जीवन नरहे तापनि दोस्रो विवाह भएपछि वि.सं २०१५ सालदेखि २०६० सालसम्मका ४५ वर्षको दाम्पत्य जीवनमा ६ वर्ष जेलमा रहँदा बाहेक बाँकी ३९ वर्षसँगै रहेर बितेको देखिन्छ ।

[ज्ञढ] ऐजन, पृ. ८९ ।

[ज्ञछ] श्रीभद्र शर्मा, *सम्झनाका फूलहरु* (काठमाडौंः, श्रीभद्र शर्मा २०६४) , पृ. ५६ ।

२.७ राजनीतिक जीवन

श्रीभद्र शर्मा २००४ सालसम्म रानीपोखरी संस्कृत प्रधान पाठशालाका छात्र थिए । तत्कालीन समयमा नेपालभित्र तथा बाहिर राणाशासन विरोधी गतिविधिहरू सञ्चालन भइसकेको थियो । यसको प्रभाव युवा श्रीभद्रमा पर्नु स्वभाविकै थियो । वि.सं २००४ सालको ‘जयतु संस्कृतम’ आन्दोलन राणाशासन विरोधी आन्दोलनको मुख्य पृष्ठभूमिको रूपमा रहेको थियो । श्रीभद्र शर्मा र उनका साथीहरू वि.सं २००४ जेठ ८ गतेबाट सुरु भएको (मुस्लिम-हिन्दू दङ्गाबाट २००३ फागुन महिनामा स्थगित गरिएको) सम्पूर्ण मध्यमाको बाँकी परीक्षा दिन वनारस गएका थिए । त्यसबेलादेखि (२००३ साल चैत्र देखि) विराटनगर जुटमिल हड्तालमा बी.पी. कोइरालालगायत अन्य नेताहरू पक्राउ परेको खबरले ती विद्यार्थीहरूले पनि राजनैतिक चेतनाको प्रेरणा प्राप्त गरेका बुझिन्छ । त्यसैले उनीहरू काठमाडौं फर्केपछि विभिन्न निहुँमा छात्रवास र पाठशालाभित्र आन्दोलन गर्ने निर्णय गरे ।[ज्ञट] नेपाल फर्केपछि भूगोल, इतिहास, अर्थशास्त्रजस्ता आधुनिक शिक्षा पढ्न पाउनुपर्ने जस्ता माग र छात्रवासका सम्बन्धमा माग राखी आन्दोलन सुरु गरेका विद्यार्थीहरू ‘जयतु संस्कृतम्’ को मूल नारा लिएर अगाडि बढे । अन्ततः त्यो एक राजनैतिक सङ्घर्षको रूपमा परिणत भयो । उनीहरूलाई छात्रवास र देशबाट निकालेपछि श्रीभद्र शर्मा लगायत सबै जना काशीमा गई नेपाली काँग्रेसमा (तत्कालीन नेपाली राष्ट्रिय काँग्रेस) सामेल भए ।[ज्ञठ] ‘जयतु संस्कृतम्’ (२००४) आन्दोलनबाट सांस्कृतिक आन्दोलन सुरु गरेका श्रीभद्र नेपाली राष्ट्रिय काँग्रेसको विधिवत् सदस्य भएर राजनीतिक जीवनको सुरुवात गरे ।

२.७.१ राजनीतिक चेतनाको विकास

वि.सं २००३ फागुनमा सम्पूर्ण मध्यमाको परीक्षा दिन वनारस पुगेका श्रीभद्र शर्मा नेपाली राष्ट्रिय काँग्रेसको ब्रह्मघाटमा भएको सभामा भाषण सुन्न गएका थिए । सुब्बा देवीप्रसाद सापकोटाको अध्यक्षतामा भएको सो सभामा पार्टीका कार्यबाहक सभापति बी.पी. कोइरालाको आकर्षक व्यक्तित्व, भाषा र भाषण शैलीबाट प्रभावित भएर त्यसको केही दिनपछि शर्मा पार्टीको सदस्यताका लागि पार्टी कार्यालय पुगेको जानकारी पाइन्छ ।[ज्ञड] तर त्यतिबेला बी.पी. कोइरालासँग भेट हुन सकेन र उनलाई सदस्यता प्राप्त हुन सकेन । देशमा चलेको राणा शासन विरोधी जनजागरण, जयतु संस्कृतम् आन्दोलन (२००४) को नेतृत्व, ने.रा. काँग्रेसका नेताहरूसँगको सम्पर्कले युवा अवस्थामा रहेका श्रीभद्र राजनीतिप्रति आकृष्ट भएका थिए ।

[ज्ञट] श्रीभद्र शर्मा, *जयतु संस्कृतम आनदोलन एक संस्मरण* (काठमाडौं: श्रीभद्र शर्मा, २०५४) , पृ. ८।

[ज्ञठ] गणेशराज शर्मा, सम्पादक, *विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाको आत्मवृत्तान्त* (ललितपु: जगदम्बा दोस्रो सं. २०५५) पृ. १०९९ ।

[ज्ञड] श्रीभद्र शर्मा, *बी.पी. सँगका केही संस्मरण* (काठमाडौं: एकता प्रकाशन, २०५७), पृ. २०।

२.७.२ नेपाली काँग्रेसको सक्रिय सदस्य

'जयतु संस्कृतम् आन्दोलन' (२००४) मा राणा सरकारबाट महाभियोग लगाएर देश निकाला गरिएका श्रीभद्र लगायत ३८ जना विद्यार्थीहरूको समूह वनारसमा पुग्यो । त्यहाँ बी.पी.कोइरालासँग भेट गरी बी.पी. कोइरालाले समूहका साना साना विद्यार्थीहरूलाई पढाइ खर्च स्वरूप २०/२० रूपैया उपलब्ध गराउने जिम्मा लिएपछि पूर्वशर्त अनुसार श्रीभद्र शर्मा नेपाली राष्ट्रिय काँग्रेस पार्टीमा पूरा समय दिने (पूर्णकालिक) सक्रिय सदस्य भई विधिवत सक्रिय राजनीतिक जीवनको आरम्भ गरेको जानकारी पाइन्छ ।[ज्ञढ] त्यसपछि तुरुन्तै ती पूर्णकालीन सदस्यहरूलाई नेपालका विभिन्न क्षेत्रमा सङ्गठन विस्तार र पार्टीको प्रचार प्रसारमा खटाइएको थियो । यस क्रममा श्रीभद्र खनाललाई तत्कालीन नेपालको पश्चिम नं ३ क्षेत्र (हालका लमजुङ, कास्की, तनहूँ, मनाङ जिल्ला) को जिम्मेवारी दिइएको थियो ।[द्दण] त्यसपछि उनले पार्टी कार्यकर्ताको हैसियतले २००४ सालमा भएको नेपाली राष्ट्रिय काँग्रेसको अधिवेशनमा भाग लिएका थिए ।

श्रीभद्र शर्मा वि.सं २००४ चैत्र महिनामा नेपाली राष्ट्रिय काँग्रेसको प्रचारको पर्चा लिएर बुटवल, तानसेन हुँदै रिडीसुम्म पुगे । त्यहाँबाट पूवतर्फ लागी पोखरा पुगेपछि रातमा मात्र पर्चा छरिने पुरानो चलन त्यागी दिनमा नै पर्चा छरेर बटुवाहरूको नेपाली राष्ट्रिय काँग्रेसप्रतिको प्रतिक्रिया बुझ्ने काम समेत गरेका थिए । त्यहाँबाट उनको घर तनहूँ सिम्पानी पुगेर सङ्गठन निर्माण र विस्तार गर्ने कामको निरन्तरता दिए । त्यसैको परिणाम वि.सं २००५ साल वैशाख महिनामा सिम्पानीमा नेपाली राष्ट्रिय काँग्रेसको तनहूँ शाखा गठन भयो । यसमा कविराज रामप्रसाद खनाल, भुवनेश्वर ढकाल, विष्णुहरि खनाल, डिठ्ठा अंशुमाली उपाध्याय, तारादेवी (श्रीभद्रकी आमा), उमाभद्र खनाल सम्मिलित पदाधिकारीहरू थिए ।[द्दज्ञ] वि.सं २००५ जेठ महिनामा उनले कविराज रामप्रसाद खनालको सहयोगमा बन्दीपुरका १४ जना सक्रिय युवाहरूलाई उनीहरूकै बूढी औँलाको रगतको छाप लगाएर काँगेसको सदस्य बनाएका थिए ।[द्दद्द] त्यसपछि उनले तनहूँ, कास्की र लमजुङका विभिन्न ठाउँमा पार्टीको सदस्यता वितरण अभियान सञ्चालन गरी पार्टीको साङ्गठनिक एकाइ समिति समेत गठन गरेका थिए । उनले वि.सं २००६ वैशाख महिनामा तनहूँ नरङ्गा-पाथ्राका लप्टन रामचन्द्र वाग्ले, नारायणदत्त वाग्ले, कृष्णदत्त वाग्ले, गोविन्द वाग्ले, कृष्णप्रसाद अधिकारी, कृष्णचन्द्र न्यौपाने, सूर्यचन्द्र न्यौपाने, हरिश्चन्द्र न्यौपान, कृष्णबहादुर पौडेललगायत अन्य केही व्यक्तिहरूलाई नेपाली राष्ट्रिय काँग्रेसको सदस्य बनाएका थिए ।

[ज्ञढ] शर्मा, ऐजन, पृ. २१

[द्दण] श्रीभद्र शर्मा, *माथि उल्लेखित पादटिप्पणी सङ्ख्या १,* पृ. ८१ ।

[द्दज्ञ] ऐजन, पृ. ८९ ।

[द्दद्द] ऐजन, पृ. ९०-९१ ।

२००६ साल जेठ महिनामा उनी लमजुङको दुराडाँडा गई त्यहाँका कविराज तोयानाथ अधिकारी लेप्टन शेषकान्त अधिकारी, मुखिया हरिभक्त पौडेल लगायत केही उत्साहित युवाहरूलाई ने.का. को सदस्यता दिई त्यहाँका ब्राह्मणहरूलाई हलोजोत्न प्रेरित समेत गरेका थिए ।[द्घ] वि.सं २००६ असारको सुरुतिर श्रीभद्र शर्मा पोखरा सङ्गठन विस्तार गर्ने काममा गएका थिए । पोखरा भैरवटोल बस्ने युवा व्यापारी प्रेमराज मुल्मीको सहयोगमा पोखराका भक्तराज मुल्मी, दिलबहादुर भारी, मथुरालाल बजिमय, दयाशंकर पालिखे, ऋषिकेश पराजुली, रामबहादुर बडगामी, झपटबहादुर भट्टचन लगायतका ११ जना युवाहरूलाई विन्ध्यावासिनी थानमा लगेर उनीहरूकै रगतले सहीछाप गराई नेपाली काँग्रेस (तत्कालीन ने.रा. का.) को सदस्य बनाएको जानकारी पाइन्छ ।[द्ढ] त्यसैबेला नै उनले नेपाली राष्ट्रिय काँग्रेसको पोखरा शाखा गठन गरी वनारसतिर गएका थिए । २००६ साल वर्षा समयमा नै वनारसबाट फर्केर उनले तनहूँको श्याम्घा, साँगे, गुणादी, मनपाङ आदि र लजमजुङको चिशंकु क्षेत्रमा नेपाली राष्ट्रिय काँग्रेसको सङ्गठन विस्तार गर्न सक्रिय रहेको जानकारी पाइन्छ ।[द्छ] यसरी दुई काँग्रेस (नेपाली राष्ट्रिय काँग्रेस र नेपाल प्रजातन्त्र काँग्रेस) को एकीकरणपूर्व नै शर्माले नेपालको लमजुङ, तनहूँ र कास्कीका धेरै क्षेत्रमा आफ्नो राजनीतिक सङ्गठन विस्तार गर्न पूर्णतः सक्रिय रहेका थिए ।

वि.सं. २००६ चैत्र २८ गते दुवै काँग्रेसको एकैठाउँमा कलकत्ता महाधिवेशनबाट एकीकरण भएपछि श्रीभद्र शर्मा नेपाली काँग्रेसको संस्थापक सदस्य हुन पुगे । त्यसबेलासम्म उनी पार्टीभिका एक बौद्धिक कार्यकर्ता र बी.पी. कोइरालाका विश्वसनीय सल्लाहकार भइसकेका थिए । उनलाई पार्टीभित्र पनि संस्कृत शिक्षा प्राप्त एक प्रबुद्ध व्यक्ति मानिन्थ्यो । त्यसैले दुई काँग्रेस एकीकरण गर्ने क्रममा दुवै पार्टीको नामको अगाडिको शब्द ‘नेपाल’ र ‘नेपाली’ मध्ये एकीकृत पार्टीका लागि कुन शब्द छनौट गर्ने भन्ने सम्बन्धमा छलफल हुँदा बी.पी. कोइरालाले श्रीभद्र शर्माको सल्लाहानुसार ‘नेपाली काँग्रेस’ नाम प्रस्तावित गरेको जानकारी प्राप्त हुन्छ । [द्ट] ने.का. पार्टी एकीकरण पश्चात् पनि उनी आफ्नो कार्य क्षेत्र पश्चिम पहाडी क्षेत्र (पश्चिम न. ३ इलाका) मा ठाउँ ठाउँमा क्रान्तिका लागि तयार रहन सन्देश दिँदै सङ्गठन विस्तार गरी २००७ असारमा वनारस पर्केपछि वनारसमा नेपाली

[द्घ] ऐजन, पृ. ९६ ।

[द्ढ] ऐजन, पृ. ९७ ।

[द्छ] ऐजन, पृ. ९९ ।

[द्ट] ऐजन, पृ. १०४ ।

काँग्रेसको मुखपत्र 'नेपाल प्रकार' पत्रिकाका सम्पादक बालचन्द्र शर्मालाई (ने.का. प्रकाशन विभागका अध्यक्ष) सम्पादन कार्यमा सघाएका थिए । [द्ठ]

२.७.३ २००७ सालको क्रान्तिमा योगदान

दुई काँग्रेसबीच एकीकरण भएपछि वि.सं २००७ असोज १० र ११ गते नेपाली काँग्रेसले वैरगनिया सम्मेलन गरी पार्टी अध्यक्ष मातृकाप्रसाद कोइरालालाई क्रान्ति सञ्चालन गर्न सर्वाधिकार दिएर स्वदेशी भूमि नेपालमा नै सशस्त्र क्रान्ति देशभरि सञ्चालन गर्ने निर्णयलाई कार्यान्वयन गर्न नेपाली काँग्रेसका कार्यकर्ता तथा नेताबीच कार्य विभाजन गर्दा पश्चिमी पहाडको क्षेत्रमा क्रान्ति सञ्चालन गर्ने जिम्मा श्रीभद्र शर्मा, राजेश्वर देवकोटा र काशीनाथ गौतमलाई दिइएको थियो । [द्ड] जनक्रान्तिको तयारीका लागि श्रीभद्र शर्मा आफ्नो कार्यक्षेत्र पश्चिम ३ नम्बर क्षेत्रमा पार्टी र क्रान्तिका पम्पलेट र पर्चाहरू बोकी गएका थिए । यसै अभियानमा सक्रिय रहेका श्रीभद्र जब पोखरातर्फ जाँदै थिए, त्यसबखत कास्की शिशुवामा सरकारी सिपाहीको पञ्जामा परिसकेका काशीनाथको चातुर्यताको कारणले सिपाहीबाट पक्रिनबाट उम्कन सफल भए । पोखरामा श्रीकान्तको घरमा रहँदा त्यहाँका सहयोगी प्रेमराज मुल्मीको सहयोगमा पुलिसको पञ्चाबाट जोगिन सफल भएका थिए । यसै दौडानमा पोखराबाट तनहूँ भोर्लेटारबाट लमजुङ दुराडाडातर्फ जाँदै गर्दा उनलाई पक्रिन भनेर पछि लागेका दुई जना सरकारी सेनाका सुराँकीहरूको योजनालाई उनको आफ्नै चलाखी र सहासका कारण विफल तुल्याई भाग्न सफल भएका थिए ।[द्ढ] तनहूँ जिल्लाको दक्षिण पश्चिम भेकमा पर्ने रिसिङ क्षेत्रका प्रतिष्ठित, जनक्रान्तिमा सक्रिय व्यक्ति र भूतपूर्व सैनिकहरूलाई रिसिङको साभुङ हरियामा जम्मा गरी करिब १५० जना ब्रिटिस र भरतीय भूतपूर्व सैनिक सम्मिलित समूहको एक जत्था क्रान्तिका लागि मुक्ति सेनाको रूपमा तयार गरेका थिए ।

पौष २४ गते तनहुँसुरको गद्दी चौतारमा जनक्रान्तिको जागरण अभियानमा आयोजित आमसभा सम्पन्न गरिएपछि आफ्नै घर सिम्पानीमा राति सुतिरहेको अवस्थामा श्रीभद्रलाई बन्दीपुर व्यारेकबाट गएका १४ जनाको सैनिक जत्थाले गिरफ्तार गरी पौष २६ गते बन्दीरपुर लगेर पौष २८ गते पशिचम ३ नम्बर गोश्वारा पोखरा पुऱ्याएको थियो । माघ २ गते त्यहाँका बडाहाकिम धनशमशेरले श्रीभद्रलाई स्याङजा जाने अनुरोध गरी शिष्टतापूर्वक रिहा गरेका थिए ।[घण] उनको गिरफ्तारीले उत्तेजित तनहूँका नेपाली काँग्रेसका सक्रिय कार्यकर्ताहरूले (आन्दोलन) क्रान्तिको तीव्रता दिएका थिए ।

[द्ठ] ऐजन, पृ. १०६ ।

[द्ड] सूर्यमणि अधिकारी, *नेपाली काँग्रेसको इतिहास* (काठमाडौं: भुँडीपुराण, २०५९), पृ. ६२।

[द्ढ] श्रीभद्र शर्मा, *माथि उल्लेखित पाद टिप्पणी सङ्ख्या १,* पृ. १०९ ।

[घण] ऐजन, पृ. ११९ ।

पोखराबाट रिहा भई स्याङ्जा पुगेका श्रीभद्र शर्माले माघ ५ गते मात्र स्याङ्जामा उनका भाइ उमाभद्रले पठाएको पत्रमार्फत बन्दीपुरको गोलीकाण्ड र शहीदहरूको जीवन उत्सर्गको खबर प्राप्त गरी बन्दीपुर फर्के । बन्दीपुरमा शहीद समाधिस्थल गई शहीदहरूलाई सम्मान अर्पण गरेपछि उनले गोर्खाको खुकुरी दलको हिंसात्मक गतिविधि र बन्दीपुरको गोली काण्डबाट त्रसित सर्वसाधारण जनताहरूलाई नेपाली काँग्रेसले सुरक्षाको प्रत्याभूति दिने कुरामा आश्वस्त तुल्याए । यसपछि जिल्लाभरि फैलिएको डर र त्रासको वातावरणलाई निर्मूल पार्न बन्दीपुरका कर्मचारीहरूलाई काँग्रेसले जिम्मा लिने प्रतिबद्धता जनाई उनका सहकर्मी साथीहरूको सल्लाह बमोजिम रामकुमार श्रेष्ठका साथ रिसिङतर्फ गएका थिए । त्यहाँबाट फर्केपछि २००७ साल माघ २३/२४ गते श्रीभद्र शर्माको नेतृत्वमा सर्वसम्मत बन्दीपुर जनसरकार गठन गरिएको थियो । श्रीभद्र शर्माको गर्भनरत्त्वमा गठित जनसरकारको जनसरकार प्रमुखका हैसियतले आन्दोलनका साथ एक समारोहका बीच बन्दीपुर जनसरकार गठन भएको घोषणा गरेका थिए ।[घञ] उनले यसै दिन बन्दीपुरमा मुक्तिसेना स्थापना गर्ने र त्यसको नेतृत्व गर्ने व्यक्ति र व्यवस्थाका सम्बन्धमा त्यहाँका बुद्धिजीवी र सर्वसाधारणबीच छलफल गरी सबैको राय र सुझावका आधारमा तत्कालीन समयमा गोर्खा मकैसिंह स्थित जङ्गी परेडमा सरकारी सेनामा कार्यरत शहीद धर्मध्वज गुरुङका पिता लप्टन बखानसिंह गुरुङलाई मुक्ति सेनाको कमाण्डर हुन चिठी मार्फत आग्रह गर्दा त्यसको भोलिपल्टै आफ्नो जङ्गी परेडका आफ्ना मातहतका सबै सुरक्षाकर्मीहरूका साथ बन्दीपुर आएका हुनाले उनैलाई नै (बखानसिंहलाई) गर्भनर श्रीभद्र शर्माले मुक्तिसेनाको कमाण्डर गराइएको घोषणा गरेका थिए । उनको नेतृत्वमा गठित बन्दीपुर जनसरकारले तत्कालीन समयमा खोटा मानापाथी चलनचल्तीमा रोक, बेठ बेगारी लिने दिने कार्यमा रोग, बढी व्याज लिन प्रतिबन्ध, बाँधा प्रथाको अन्त्य, प्रति जमिन वितरण, भेदभाव नगरी अनिवार्य शिक्षा दिइनुपर्ने,जनजागरण छुवाछुत विरोधी अभियान, कृषिमा मोहीलाई अधियाँको व्यवस्था आदि विभिन्न सामाजिक, आर्थिक र सांस्कृतिक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरेको जानकारी पाइन्छ ।[घद]

२.७.४ नेपाली काँग्रेसको सङ्गठन विस्तार एवम् सुदृढीकरण (२००७ देखि २०१५)

२००७ सालको जनक्रान्तिमा पश्चिम ३ नम्बर क्षेत्रको नेतृत्व गरेका श्रीभद्रलाई २००७ साल फागुन ७ गते राजा त्रिभुवनबाट शाही घोषणा गरी नेपालमा प्रजातन्त्रको उदय भएपछि मोहन शमशेरको नेतृत्वमा गठन गरिएको राणाकाँग्रेस संयुक्त सरकारका गृहमन्त्री तथा नेपाली काँग्रेसका नेता बी.पी. कोइरालाले चिठी मार्फत काठमाडौं बोलाएपछि सो चिठीबाट प्राप्त जानकारी अनुसार ने.का. को केन्द्रको निर्देशन अनुसार नयाँ सरकारद्वारा खटाइएको पश्चिम ३ नम्बरका वडाहाकिमलाई त्यस क्षेत्रको जिम्मा दिने र जनसरकार र

घञ बालचन्द् शर्मा नेपालको ऐतिहासिक रुपरेखा, ते.सं (वाराणसीः कृष्णकुमारी देवी, २०३३) ।

घद श्रीभद्र शर्मा *माथि उल्लेखित पाद टिप्पणी संख्या १,* पृ. १२४-१२८ ।

जनमुक्तिसेना विघटन गर्ने निर्देशन गरिए तापनि मुक्तिसेनाको व्यवस्थापन उचित तरिकाले गरिनुपर्ने मान्यता राखेका श्रीभद्र बरु धनेश्वर शर्मालाई जनसरकार प्रमुख नियुक्ति गरी अनि मुक्ति सेना विघटन नगरी आफू काठमाडौँ गए । त्यहाँ उनले बी.पी. कोइरालासँग मुक्ति सेनाको व्यवस्थापन सम्बन्धमा कुरा राखेका थिए । काठमाडौं पुगेपछि उनलाई नेपाली काँग्रेसको मुखपत्र 'नेपाल पुकार' पत्रिकाको सम्पादन गर्ने जिम्मेवारी दिइएको थियो ।[घघ] यो कार्य उनले लामो समयसम्म गर्न पाएनन् । केही महिना पश्चात् नै उनी आफ्नो कार्यक्षेत्रमा सङ्गठन सुदृढीकरण गर्न तनहूँ फर्किए ।

वि.सं. २००८ मंसिर १ गते नेपाली काँग्रेसका अध्यक्षका हैसियतले मातृकाप्रसाद कोइराला नेपालका प्रधानमन्त्री भएपछि नेपाली काँग्रेसमा 'एक व्यक्ति एक पद' नीतिको माग गरी बी.पी. कोइरालाले आफू अध्यक्ष पदमा रहने दावी गरे । वि.सं २००९ जेठ १० गतेदेखि जनकपुरमा भएको नेपाली काँग्रेसको महाधिवेशनमा बी.पी. कोइराला अध्यक्ष बने । यसपछि भदौमा नेपाली काँग्रेसका अध्यक्ष बी.पी. कोइरालाले पुनर्गठन गरेको नेपाली काँग्रेसको केन्द्रीय समति र संसदीय समितिमा श्रीभद्र शर्मा केन्द्रीय समिति सदस्य र सात सदस्यीय संसदीय समितिको सदस्यमा मनोनित गरिएका जानकारी पाइन्छ ।[घद्ध] यसपछि उनी नेपाली काँग्रेसको केन्द्रीय स्तरको नेता हुन पुगे । त्यसपछि नेपाली काँग्रेसले आफ्नो सम्पूर्ण ध्यान पार्टी सङ्गठनमा लगाउने रणनीति बमोजिम श्रीभद्र शर्मा आफ्नो राजनीति कार्यक्षेत्र तनहूँ गएका थिए । त्यहाँ उनले पार्टी सङ्गठन, जनजागरण अभियान र कम्तिमा पनि ५० प्रतिशत तिरो जिल्लामा नै राखिनु पर्ने माग राखी तिरो आन्दोलन सञ्चालन गरे । यो तिरो आन्दोलनलाई अहिलेको स्थानीय स्वायत्तता र आत्मनिर्भरताको प्रारम्भ मान्न सकिन्छ । घरमा बुबा सिकिस्त बिरामी भए तापनि बाबुको आज्ञाले २०११ साल वैशाख १० गते तनहूँ कलेस्तीमा सम्पन्न नेपाली काँग्रेसको विशाल आमसभालाई सम्बोधन गर्न पुगेका श्रीभद्रलाई घर फर्कदै गर्दा बाटोमा सरकारी पुलिसले पक्रिएको थियो । पछि आपसी चिनजान र बुबाको बिरामी अवस्थाको वास्तविकता बताएपछि छोडिदिएको थियो । २०११ वैशाख २३ गते अक्षतृतीयाको दिन बाबुको निधनले उनलाई पितृशोक पऱ्यो ।

२०१२ साल माघ १० गतेबाट सुरु भएको नेपाली काँग्रेसको वीरगञ्ज महाधिवेशनमा केन्द्रीय सदस्यको रूपमा भाग लिएका श्रीभद्र शर्मालाई उक्त अधिवेशनबाट श्री सुवर्ण शमशेरको सभापतित्वमा गठित १० सदस्यीय केन्द्रीय कार्य समितिको सदस्य चयन गरिएको थियो । यसै गरी २०१४ सालमा सम्पन्न विराटनगर विशेष अधिवेशनबाट सभापति विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाको नेतृत्वमा गठन गरिएको केन्द्रीय कार्यसमितिको सदस्यमा श्रीभद्र शर्मालाई मनोनित गरिएको थियो । यसरी उनको राजनीतिक उन्नति र

[घघ] ऐजन, पृ. १२८ ।

[घद्ध] ऐजन, पृ. १३३ ।

प्रगति बढ्दै गएको थियो ।[घछ] २०१३ सालमा भारत सरकारले नेपालका राजनैतिक पार्टीका नेताहरूको एक समूहलाई भारत भ्रमणका लागि निमन्त्रणा गरेको हुनाले नेपाली काँग्रेसको तर्फबाट श्रीभद्र शर्माको नेतृत्वमा ६ सदस्यीय प्रतिनिधिमण्डल भारत भ्रमणमा गएको थियो । २०१३ साल मंसिर महिनामा सुरु गरिएको ३ हप्ताको भारत भ्रमणमा नेपालका साहित्यकार, बुद्धिजीवी तथा राजनीतिज्ञ नेता गरी २२ जनाको टोली थियो । उनीहरूलाई भारतीय दूवावासका तत्कालीन सांस्कृतिक सहचरी डा. शिवमङ्गल सिंह सुमनको व्यवस्थित टुर कण्डक्टरमा भारतका विभिन्न विकास आयोजना, कारखाना, राष्ट्रिय निकुञ्ज र पर्यटकीय स्थलको अवलोकन गराइएको थियो । यही भ्रमणको अवसरमा श्रीभद्र शर्माले भारतका तत्कालीन राष्ट्रपति राजेन्द्रप्रसाद र प्रधानमन्त्री जवाहरलाल नेहरूसँग पहिलो पटक भेटवार्ता गरेका थिए ।[घट] यो भ्रमणमा भारतको नाहालबाट अम्बालतर्फ जाँदा उनीहरू चढेको बस दुर्घटना भएको हुनाले उनको खुट्टामा गहिरो चोट लागी खुट्टाको हड्डी फ्याक्चर भएको थियो । यसको उपचारको व्यवस्था भारत सरकारले गरेको र उपचारको क्रममा उनी डेढ महिना पटना अस्पतालमा बसेका थिए । अस्पतालमा बस्दा बी.पी. कोइरालाका मित्र देवेन्द्र बाबुसँग सम्पर्क भई उनैको प्रेरणा र सहयोगमा श्रीभद्र शर्माले नेपालको राजनीतिका बारेमा १/२ लेख लेखेर पटनाबाट प्रकाशति ‘नवराष्ट्र’ दैनिक पत्रिकामा प्रकाशन गराएको जानकारी पाइन्छ । [घठ]

२०१४ सालमा राजा महेन्द्रले टङ्कप्रसाद आचार्यको मन्त्रिमण्डल विघटन गरी केही समय आफ्नो हातमा शासन लिएपछि डा. के.आई. सिंहलाई प्रधानमन्त्री मनोनित गरी राजा र प्रधानमन्त्री दुवै पक्षबाट संविधान सभाको निर्वाचन गराउन चासो नदेखाएको हुनाले त्यसको लागि दवाव दिन नेपाली काँग्रेसको नेतृत्वमा अन्य दलहरूलाई समेत समावेश गरी ‘डेमोक्रेटिक लिग’ नामक मोर्चा गठन गर्‍यो । उक्त मोर्चा मार्फत् २०१४ साल मंसिर २२ गतेबाट ‘भद्रअवज्ञा आन्दोलन’ को नामबाट देशभर सत्याग्रह आन्दोलन गरिएको थियो । यो आन्दोलन सञ्चालन गर्न नेपालको पश्चिम ३ नम्बरमा जिम्मेवारी पाएका श्रीभद्र शर्माले पोखरामा बसेर आन्दोलनको नेतृत्व गरी त्यस क्षेत्रमा आन्दोलनलाई उचाइमा पुर्‍याएको जानकारी पाइन्छ । यस समयमा उनलाई सरकारी सेनाले गिरफ्तार गरी २९औँ दिनमा छोडेको थियो ।[घड] २०१४ साल पुस १ गते राजा महेन्द्रले चुनाव मिति २०१५ साल फागुन ७ गतेबाट हुने घोषण गरे तर संविधान सभाको चुनावका पक्षमा रहेको नेपाली काँग्रेसको माग विपरीत पुस १९ गते अर्को घोषणा गरी संसदीय निर्वाचन गरिने किटान गरिएपछि

[घछ] रामचन्द्र पोखेल, *विदा श्रीभद्रजी, नेपाल,* (वर्ष ९, अङ्क२५, २०६५ माघ २६) पृ. ४४ ।

[घट] शर्मा *माथि उल्लेखित पाद टिप्पणी संख्या १,* पृ. १४३ ।

[घठ] ऐजन, पृ. १४५ ।

[घड] ऐजन, पृ. १४९ ।

त्यस चुनावमा सहभागी हुने वा नहुने विषयमा छलफल गर्न र पार्टीको नीति तथा कार्यक्रम निर्धारण गर्न २०१४ साल माघ महिनामा वीरगन्जमा नेपाली काँग्रेसको महासमितिको बैठक बस्यो । उक्त बैठकमा बी.पी. कोइरालाद्वारा प्रस्तुत गरिएको निर्वाचन सम्बन्धी मस्यौदा पारित गर्न प्रस्तावक सूर्यप्रसाद उपाध्याय र समर्थक श्रीभद्र शर्मा रहेको जानकारी पाइन्छ ।[घढ] यो मस्यौदा पारित गरी नेपाली काँग्रेसले २०१५ सालको संसदीय निर्वाचनमा भाग लिएको थियो ।

२.७.५ २०१५ सालको संसदीय निर्वाचनमा उमेदवारी

वि.सं २०१५ फागुन ७ गते देखि सुरु भएको संसदीय निर्वाचनमा नेपाली काँग्रेसका तर्फबाट निर्वाचन क्षेत्र नं १०३ मा उमेदवारी दिएका श्रीभद्र शर्मा ६ हजार २ सय ४० मत (कुल मतको ४४ प्रतिशत) प्राप्त गरी सांसद सदस्यमा निर्वाचित भएका थिए ।[ढण] यसपछि उनी नेपाली काँग्रेसको केन्द्रीय कार्यसमितिमा र संसदीय दलको बैठकमा भाग लिन काठमाडौं गएका थिए । ती बैठकको निर्णय अनुसार बी.पी. कोइरालालाई सर्वसम्मतिबाट नेपाली काँग्रेसको संसदीय दलको नेता चुनिएको थियो ।

२.७.६ नेपाली काँग्रेसको महामन्त्री

२०१६ साल जेठ १३ गते बी.पी. कोइराला प्रथम जननिर्वाचित प्रधानमन्त्री बने । उनमा श्रीभद्र शर्माको निस्वार्थ भावना, इमान्दारिता र सङ्गठन कुशलताको प्रभाव परेको बुझिन्छ ।[ढज्ञ] त्यसैको परिणाम उनले आफू प्रधानमन्त्री रहँदा श्रीभद्र शर्मालाई पार्टीको (ने.का.को) महामन्त्री पदमा मनोनित गरी सङ्गठन सुदृढीकरणको जिम्मेवारी सुम्पिए ।[ढद]२०१७ साल पौष १ गते थापाथलीमा सञ्चालन गरिएको नेपाल तरुण दलको प्रथम महाधिवेशनमा नेपाली काँग्रेसका तत्कालीन एकमात्र महामन्त्री श्रीभद्र शर्मा बी.पी. कोइराला र उनको मन्त्रिमण्डलका सदस्यहरूका साथै कार्यक्रममा सहभागी भएका थिए । श्रीभद्र शर्माले शुभकामना मन्तव्य व्यक्त गर्दै गरेको समयमा नै नेपाली सेना लगाएर राजा महेन्द्रले 'कु' गरी सत्ता आफ्नो हातमा पार्न शाही घोषणा गरी तत्कालीन मन्त्रिमण्डलका सदस्यहरू तथा नेपाली काँग्रेसका नेता तथा कार्यकर्तालाई गिरफ्तार गर्न सरकारी सेनाले महाधिवेशन स्थल घेरेका थिए । त्यसदिन त्यहाँबाट उम्किन सफल भए तापनि श्रीभद्र शर्मा २०१७ साल पौष ८ गते राति कुपण्डोलबाट पक्राउमा परेका थिए (सम्झनाका फूलहरू, पृ. १०७) ।

[घढ] ऐजन, पृ. १४९ ।

[ढण] डिल्ली मिश्र, *नेपाल अधिराज्यमा तनहूँ* (काठमाडौं: शर्मिला मिश्र, २०५७) पृ. ६३७ ।

[ढज्ञ] *माथि उल्लेखित पादटिप्पणी सङ्ख्या १७* पृ. २१८ ।

[ढद] शर्मा, *माथि उल्लेखित पादटिप्पणी सङ्ख्या १* पृ. १६६ ।

२.७.७ २०१७ सालदेखि २०२८ सालसम्मको राजनीतिक जीवन

२०१७ साल पौष १ गते सैन्यबलको आडमा राजा महेन्द्रले बहुदलीय प्रजातन्त्रलाई अपदस्त गरेपछि पौष ८ गते गिरफ्तार गरिएका नेपाली काँग्रेसका तत्कालीन एकमात्र महामन्त्री श्रीभद्र शर्माले २०२३ साल असोज महिनासम्म जेल जीवन बिताएका थिए । जेलबाट रिहा गरिएपछि पुनः नेपाली काँगेसको राजनीति जीवनमा क्रियाशील भई उनले नेपाली काँग्रेसका नेताहरूलाई जेलमुक्त गराउने प्रयासमा लागेका थि)ए । वि.सं. २०२४ मा सपरिवार चितवनमा बसोबास गरेका शर्माले २०२४ पुस १ गतेदेखि २०२५ भाद्र १ गतेसम्म चितवन हाइस्कुलमा शिक्षक भई शिक्षण सेवामा संलग्न भए । यस समयमा उनकी श्रीमती प्रभा शर्मा खनाल पनि बालकुमारी प्रा.वि. चितवनमा शिक्षण सेवामा लागेकी थिइन् । १५ मे १९६८ को सुवर्ण शमशेरको वक्तव्य आएपछि श्रीभद्र शर्माले त्यसको प्रचार प्रसार गरी जेलमा रहेका नेपाली काँग्रेसका नेताहरूलाई छुटाउन मद्दत गरे ।यस क्रममा उनले राजा महेन्द्रसँग भेटवार्ता गरेका थिए । राजाले उनीसँग बी.पी.कोइरालाका विषयमा "मैले बी.पी. लाई प्रिजर्भ गरेर राखेको छु । बी.पी. जेलमुक्त भएपछि मसँग भेटेर कुरा नहुँदासम्म बाहिर कुनै प्रकारको सार्वजनिक अभिव्यक्ति नदिऊन्" भन्ने अभिव्यक्ति दिएका कुरा शर्माले बी.पी. सँगको संस्मरण कृतिमा उल्लेख गरेका छन् (पृ.८८) । २०२५ साल कार्तिकमा बी.पी. कोइराला जेलमुक्त भएपछि श्रीभद्र शर्मा चितवनमा आफ्नो परिवारसँगै बस्न थाले । त्यसबखत उनलाई आर्थिक सङ्कट परेकोले परिवारको जीविका चलाउन कठिन भएको जानकारी पाइन्छ ।[द्घ] वि.सं २०२७ मा उनका भाइ उमाभद्र खनाल तनहूँ जिल्लाबाट राष्ट्रिय पञ्चायत सदस्यको उमेदवार भएपछि श्रीभद्र शर्मा भाइलाई चुनाव जिताउन पोखरा गएका र चुनावमा निर्वाचित भइसकेपछि उमाभद्रकै आग्रह अनुसार श्रीभद्रका परिवार समेत संयुक्त परिवार काठमाडौंको लैनचौरमा बसेका थिए । २०२८ साल दशैंमा तनहूँ सिम्पानीको घरमा गएपछि उनी ग्रामीण जीवन बिताउन थालेका थिए । त्यसै समयमा (२०२८ सालमा) उनीहरू दाजुभाइहरू श्रीभद्र, उमाभद्र र कृष्णभद्रबीच पैतृक सम्पत्तिको अंशवण्डा गरेको जानकारी पाइन्छ ।[द्द] त्यसैबेला उनी चन्द्रावती हाइस्कुलको विद्यालय सञ्चालक समितिको अध्यक्ष भएका थिए । विगतमा नेपाली काँग्रेसको महामन्त्रीसम्म भएका श्रीभद्र शर्माको यतिबेला भने नेपाली काँग्रेसको राजनैतिक क्रियाशीलतामा केही शिथिलता आएको जानकारी पाइन्छ (रामचन्द्र शर्मा पौडेलबाट प्राप्त जानकारी) ।

२.७.८ पञ्चायत प्रवेशको पृष्ठभूमि र पञ्चायती राजनीति प्रारम्भ

वि.सं २०२९ जेठ महिनामा उनी काठमाडौँ गएको बेलामा तत्कालीन प्रधानमन्त्री कीर्तिनिधि विष्टको सहयोगमा राजा वीरेन्द्रसँग पहिलो भेट गरी राजालाई मुलुकको

[द्घ] मोतीकुमार श्रेष्ठबाट प्राप्त जानकारी ।

[द्द] उमाभद्र खनालबाट प्राप्त जानकारी ।

समसामयिक परिस्थिति, देश विकासका संरचना र राजनीतिक व्यवस्थाका सम्बन्धमा जानकारी गराएका थिए । उक्त अवसरमा उनले राजालाई सबैलाई मान्य हुने २००७ सालपछिको राजनीतिक मोडेल नै हो भनी मौखिक सुझाव प्रस्तुत गरेको कुरा डिल्लीराम मिश्रले उल्लेख गरेका छन् ।[द्धछ] वि.सं २०३० चैत्र महिनामा तनहूँ सिम्पानीमा बसेका श्रीभद्रलाई लिन काठमाडौंबाट उनका भाइ मणिभद्रलाई पठाई तत्कालीन राजाका प्रमुख सचिव कल्याण विक्रम अधिकारीले श्रीभद्रलाई राजासँग भेट गराएका थिए । राजाले सबैलाई मान्य हुने संविधानका लागि आवश्यक सुधारको राय उनीसँग माग्दा सुवर्ण शमशेरसँग सल्लाह गरी फर्केपछि ३ बुँदे सुझाव -(१) राष्ट्रिय पञ्चायतको चुनाव वालिग मताधिकारको आधारमा हुनुपर्ने, (२) राष्ट्रिय पञ्चायतको सिफारिसमा प्रधानमन्त्रीको नियुक्ति हुनुपर्ने र (३) सरकार राष्ट्रिय पञ्चायतप्रति जिम्मेवार हुनुपर्ने सुझाव पस्तुत गरेको जानकारी पाइन्छ ।[द्धट] त्यसपछि पुनः सिम्पानी फर्की परिवारका साथ बसेका श्रीभद्रले २०३१ साल कार्तिक महिनामा पोखरामा गई राजा वीरेन्द्रलाई भेटी आफूले पेस गरेको संविधान संशोधनको पूर्व राय सुझावको स्मरण गराएका र राजाबाट उनलाई काठमाडौंमा पुनः भेट वार्ता गर्ने आश्वासन दिएपछि सिम्पानी फर्केका थिए ।

२.७.९ पञ्चायती राजनीतिमा सक्रियता

२.७.९.१ पञ्चायती संविधान सुधार आयोगको सदस्य

वि.सं. २०३१ पुस १ गते राजा वीरेन्द्रले पञ्चायती संविधान संशोधनका लागि घोषणा गरे बमोजिम २०३१ माघ २७ गते भू.पू. प्रधानन्यायधीश अनिरुद्रप्रसाद सिंहको अध्यक्षतामा गठित ७ सदस्यीय संविधान सुधार आयोगको सदस्यमा श्रीभद्र शर्मा मनोनयन गरिएका थिए ।[द्धठ] यो मनोनयन सुवर्ण शमशेरको सल्लाह अनुसार शर्माले स्वीकार गरेका थिए भनी उनले आफ्नो जीवनीमा उल्लेख गरेका छन् । आफूले अघि नै राजा वीरेन्द्रलाई भने बमोजिम पञ्चायतमा प्रजातान्त्रिक सुधारको आशाका साथ संविधान सुधार आयोगको सदस्य बन्न पुगेको समेत उल्लेख गरेका छन् ।[द्धड] शर्माले संविधान सुधार आयोगमा काम गर्दा अधिकांश पञ्चहरूको बाहुल्यता रहेको सो आयोगमा पञ्चायतलाई गाउँफर्क मनोनयन पद्धति लागू गरी झन अनुदार बनाइयो तर उनको योजना र दृष्टिकोणले संविधानमा स्थान पाउन सकेन तर पनि उनले सो आयोगको सदस्यबाट राजीनामा भने दिएनन् । बरु २०३२ साल पौष १ गते संशोधित संविधानको घोषणा भएपछि पौष १४ गते राजा वीरेन्द्रको

[द्धछ] माथि उल्लेखित पादटिप्पणी संख्या ४० पृ. ८८३ ।

[द्धट] शर्मा, माथि उल्लेखित पादटिप्पणी संख्या १ पृ. १९५।

[द्धठ] गोरखापत्र (माघ २८ २०३१), पृ. १ ।

[द्धड] माथि उल्लेखित पादटिप्पण सङ्ख्या १, पृ. २०१ ।

जन्मोत्सवको दिन पारेर संविधान सुधार आयोगका सदस्यको रूपमा गोरखा दक्षिणबाहु दोस्राले सम्मानित गरिए ।[द्दढ] संशोधित संविधान जारी भएपछि वि.सं २०३३ असार १ गते राजा वीरेन्द्रले श्रीभद्र शर्मालाई राष्ट्रिय पञ्चायतको सदस्यमा मनोनित गरे ।[छण] उनको राजासँगको सम्बन्ध झन् नजिक हुँदै गयो । वि.सं २०३४ साल भाद्र २७ गते प्रधानमन्त्री कीर्तिनिधि विष्टको नेतृत्वमा गठित मन्त्रिमण्डलमा श्रीभद्र शर्मा सामान्य प्रशासन राज्यमन्त्री नियुक्त भए ।[छज्ञ] २०३५ मंसिर १० गते तत्कालीन कानुन तथा न्यायमन्त्री होमबहादुर श्रेष्ठले राजीनामा दिएपछि श्रीभद्र शर्माले केही दिन कानुन तथा न्याय मन्त्रालयको थप कार्यभार सम्हालेका थिए (गो.प. २०३५ साल मंसिर १२) । २०३५ साल मंसिर २५ गते तत्कालीन मन्त्रीहरू-भेषबहादुर थापा, पीताम्बरध्वज खाती, हर्क गुरुङले मन्त्रपदबाट दिएको राजीनामा स्वीकृत गरी मन्त्रीमण्डल पुनर्गठन गर्ने क्रममा श्रीभद्र शर्मा सामान्य प्रशासन र उद्योग तथा वाणिज्य राज्य मन्त्री बनेका थिए ।[छद्द] वि. सं.२०३६ वैशाख १ गते २०३६ जेठ १० गतेसम्म उनी उद्योग तथा वाणिज्य मन्त्री भएका थिए । [छघ]

वि. सं. २०३५ चैत्र २४ गतेदेखि काठमाडौं उपत्यकाका विद्यार्थीहरूले २०३५ चैत्र २२ गते पाकिस्थानका निर्वाचित प्रधानमन्त्री जुल्फिकार अलि भुट्टोलाई फाँसी दिइएको घटनाबाट आक्रोशित बनी आन्दोलनको तीव्रता दिए । यसैको परिणाम २०३६ सालमा नेपाली काँग्रेसलगायत अन्य राजनैतिक दलहरूले समेत आन्दोलनलाई उचाइमा पुऱ्याए । फलस्वरूप २०३६ साल जेठ १० गते बिहान राजा वीरेन्द्रले जनमत सङ्ग्रहको घोषणा गरेपछि सोही दिन श्रीभद्र शर्माले २०३६ जेठ १० गते दिउसो ३ बजे क्याविनेट (मन्त्रिपरिषद्) को बैठकमा आफ्नो पदबाट राजीनामा प्रधानमन्त्रीलाई दिइसकेका थिए भने उनकै प्रभावमा तत्कालीन प्रधानमन्त्री कीर्तिनिधि विष्टले पनि बेलुकी ५ बजेपछि दरबार गई राजीनामा दिएका थिए ।[छद्ध] २०३६ साल जेठ १० गतेको शाही घोषणा २०३७ साल वैशाख २० गते सम्पन्न हुने बहुदलीय प्रजातन्त्र अथवा सुधारिएको पञ्चायती व्यवस्था मध्ये मतदाताले कुनै एउटा पक्षमा मत दिने जनमतसङ्ग्रहको घोषणा थियो तर श्रीभद्र शर्माले जनमत सङग्रह नगरी सिधै बहदुलको घोषणा राजाले गर्नु पर्दछ भन्ने माग राखी प्रेस विज्ञप्ति निकालेका थिए । यसपछि २०३६ असोज १२ गते पकनाजोल स्थित अनङ्गमान

[द्दढ] गो.प. (पुस १५, २०३२) , पृ. १०) ।

[छण] गो.प. (असार, २ २०३३) पृ. १ ।

[छज्ञ] गो.प. (भदौ २८, २०३४), ।

[छद्द] गो.प. (मंसिर २६, २०३५) पृ. १ ।

[छघ] गो.प. (वैशाख २, २०३६), पृ.१ ।

[छद्ध] माथि उल्लेखित पादटिप्पणी संख्या १८ पृ. १२८ ।

शेरचनको घरमा करिब ३ घण्टा समय बी.पी. कोइरालासँग भेटवार्ता गर्दा बी.पी. कोइरालाले श्रीभद्र शर्मालाई नेपाली काँग्रेसमा फर्कन आग्रह गर्दा समेत उनी ने.का. मा प्रवेश गर्न चाहेनन् ।[छछ] २०३७ साल जेठ १ गते प्रकाशित जनमत सङ्ग्रह (२०३७ वैशाख २०) को परिणाम अनुसार पञ्चायती संविधानमा केही सुधार गरिए बमोजिम त्यसै संविधानको आधारमा २०३८ साल वैशाख २७ गते वालिग मताधिकारको आधारमा राष्ट्रिय पञ्चायत सदस्य निर्वाचनमा उनी उम्मेदवार बनेका थिए । त्यस निर्वाचनमा नेपाली काँग्रेसले सक्रिय बहिष्कार गर्ने नीति लिए तापनि तनहूँका केही नेपाली काँग्रेसका कार्यकर्तासँग बी.पी. कोइरालाको सल्लाह अनुसार चुनावमा उमेदवारी दिएको र पछि बी.पी. कोइरालासँग भेट गरी कुरा गराउने शर्तमा निर्वाचनमा सहयोग गर्न प्रेरित गरेको जानकारी पाइन्छ ।[छट] यो चुनावमा उनी तनहूँ जिल्लाको तर्फबाट ८३३४ मत प्राप्त गरी राष्ट्रिय पञ्चायतमा निर्वाचित भए । शर्माले राष्ट्रिय पञ्चायतमा रहेर पनि बेलाबखत प्रजातन्त्रको पक्षमा र पञ्चायतको विसङ्गतिको विपक्षमा आफ्ना आवाज उठाउँदा भ्रष्ट र सत्ताको स्वादमा रगमगिएका पञ्चहरू उनीप्रति सशङ्कित हुन थाले । राष्ट्रिय पञ्चायत सदस्यको पाँचवर्षे कार्यकाल सकिएकोले २०४३ साल वैशाख २९ गते निर्वाचन गर्ने/हुने मिति तोकिएको अर्को ५ वर्षे कार्यकालको निर्वाचनमा पनि नेपाली काँग्रेसले चुनाव बहिष्कार गर्ने नीति लिएको थियो ।[छठ] यद्यपि यसपटक नेपाली काँग्रेसबाट औपचारिक रूपमा कुनै उमेदवार नउठाए पनि स्वतन्त्र प्रजातन्त्रवादीको रूपमा तनहूँ ने.का.ले विष्णुवीर आले र तारापति भट्टराईलाई रा.पं. स. को लागि उमेदवार उठाएको जानकारी पाइन्छ ।[छड] यो निर्वाचनमा उमेदवार बनेका श्रीभद्र शर्मालाई जसरी भए पनि हराउ भन्ने नारा पञ्चायतको माथिल्लो तहदेखि जिल्लासम्म पुऱ्याएको कारण र प्रजातान्त्रिक धारका आफ्नै उमेदवार भएको कारण उनी चुनाव हारे । तर २०४३ साल पौष महिनामा सुन तस्करीमा पक्रिएका तत्कालीन राष्ट्रिय पञ्चायत सदस्य नरबहादुर गुरुङको राजीनामा पश्चात् २०४४ वैशाख २९ गते सम्पन्न भएको रा.पं. स. को उपनिर्वाचनमा उमेदवार बनेका श्रीभद्र शर्मा सर्वाधिक मत प्राप्त गरी पुनः राष्ट्रिय पञ्चायत सदस्यमा निर्वाचित भए ।

उनले पञ्चायती तर स्वतन्त्र राजनीतिक जीवनमा प्रजातन्त्रप्रतिको झुकावलाई निरन्तरता दिए । उनी आफूलाई जनताको प्रतिनिधिका रूपमा देशको विकास, जनहित, प्रजातन्त्र र राष्ट्रियताको सवालमा राष्ट्रिय पञ्चायतमा भनाइहरू राख्ने गर्दथे । तिनै भनाइहरूलाई सङ्कलन गरी उनले 'तनहूँको आवाज भाग १, भाग २ र भाग ३' प्रकाशित

[छछ] ऐजन पृ. १३८ ।

[छट] बुद्धिकुमार बतासबाट प्राप्त जानकारी ।

[छठ] अधिकारी माथि उल्लेखित पादटिप्पणी संख्या ३८, पृ. २४२ ।

[छड] मिश्र, माथि उल्लेखित पादटिप्पणी सङ्ख्या ४०, पृ.६६० ।

गराएका छन् । यी तीन पुस्तकाकृतिहरूले उनको राष्ट्र, प्रजातन्त्र र जनताप्रति देखाएको इमानदारिता र कर्तव्यनिष्ठता झल्काएका छन् ।

२.७.१० बहुदलका निम्ति सक्रियता र २०४६ सालपछिको राजनीतिक जीवन

२०३१ सालदेखि नै पञ्चायती राजनीतिमा सक्रिय रहेका श्रीभद्रले देशभित्र पञ्च, प्रजातन्त्रवादी र कम्युनिष्टका बीच बढ्दो ध्रुवीकरणले राष्ट्र नै ध्वस्त हुँदै गएको तीतो यथार्थलाई ध्यानमा राखी राष्ट्र र जनताको दूरगामी भविष्य निर्माणको लागि सत्तासीन पञ्चहरू र प्रतिबन्धित राजनैतिक दलहरू नेपाली काँग्रेस र कम्युनिस्टहरू जस्ता राजनैतिक शक्तिलाई एक ठाउँमा ल्याउने उद्देश्यले वि.सं २०४६ भाद्र १३ गते आफ्नै घर कोटेश्वरमा सद्भावना चियापान समारोहको आयोजना गरी देशका ती प्रमुख राजनैतिक शक्तिलाई निमन्त्रणा गरेको बुझिन्छ । यस कार्यक्रममा नेपाली काँग्रेसका गणेशमान सिंह, कृष्णप्रसाद भट्टराईलगायत ५/७ जना, नेपाल कम्युनिस्ट पार्टीका तुलसीलाल अमात्य, विष्णुबहादुर मानन्धर, नीलाम्बर आचार्य र कम्युनिष्ट खेमाका तत्कालीन राष्ट्रिय पञ्चायतका सदस्यहरू पद्मरत्न तुलाधर, द्रोणप्रसाद आचार्य र भीमबहादुर श्रेष्ठ र पञ्चायत खेमाका नेताहरू सूर्यबहादुर थापा, कीर्तिनिधि विष्ट र राजेश्वर देवकोटा उपस्थित भई तत्कालीन देशको राजनीतिक अवस्थाका बारेमा छलफल गरेका थिए । त्यस छलफलले कुनै राजनीतिक निकास दिन नसके पनि विभिन्न पत्रपत्रिकाहरूले त्यो कार्यको प्रशंसा गरेर समाचार छाप्नुका साथै 'ऐतिहासिक दिन' को संज्ञासमेत दिएका थिए ।[छढ]

नेपालमा २०४६ फागुन ७ गतेदेखि नेपाली काँग्रेसको नेतृत्वमा अन्य राजनैतिक दलहरुको समेत सहभागितामा सुरु भएको जनआन्दोलनमा देशका प्रमुख सहरहरू र ग्रामीण क्षेत्रमा समेत पञ्चायती व्यवस्थाको विरोध र बहुदलको पक्षमा विशाल जुलुस प्रदर्शन गरी गगनभेदी नारा घन्काइए । यसैबीच पञ्चायती सरकारकातर्फ आन्दोलनलाई दबाउन प्रहरी बल प्रयोग गरी ठाउँ-ठाउँमा गोली चलाउँदा दर्जनौ आन्दोलनकारीहरु शहीद भए । यसै समयमा दमौलीमा पञ्च र्‍यालीमा सम्बोधन गरेका श्रीभद्र शर्माले नेपालको भूराजनैतिक अवाश्यकता बमोजिम यथाथशीघ्र बहुदलको घोषणा गरिनुपर्ने माग राखेको जानकारी पाइन्छ ।[टण] २०४६ साल फागुन २३ गते श्रीभद्र शर्मा, अर्जुननरसिंह के.सी., वीरेन्द्र पोखरेल (गोरखा), वीरेन्द्र पोखरेल (ओखलढुङ्गा), लेखनाथ अधिकारी, रामबहादुर बी.सी., गरी जम्मा ६ जनाले संयुक्त प्रेस वक्तव्य साप्ताहिक विमर्श पत्रिकामा निकाली त्यस मार्फत् बहुदलको लागि संविधानमा व्यवस्था गरिनुपर्ने, यथाशीघ्र बहुदलको घोषणा गरिनु पर्ने, राजा स्वयम्ले बहुदलवादी नेताहरूसँग वार्ता गर्नुपर्ने र आन्दोलनका क्रममा पक्राउ परेका सम्पूर्ण राजबन्दीहरूलाई रिहा गरिनुपर्ने माग राखेका थिए । २०४६ फागुन २५ गते वीरगन्जमा

[छढ] *साप्ताहिक विमर्श,* भदौ १६, २०४६, पृ. १ र १० ।

[टण] मोतीकुमार श्रेष्ठबाट प्राप्त जानकारी ।

सम्पन्न तत्कालीन प्रधानमन्त्री मरिचमान सिंहका विपक्षी पञ्च ऱ्याली तथा आमसभामा बहुदलको पक्षमा भाषण दिएका श्रीभद्र शर्मा फाल्गुन २६ गते पोखरामा राजा वीरेन्द्रलाई भेटी बहुदलको घोषणा गरी देशको राजनैतिक अन्योलता र जनआन्दोलनको समस्या समाधान गर्ने सल्लाह दिएका कुरा उनले आफ्नी जीवनीमा उल्लेख गरेका छन् ।[टज्ञ] चैत्र २३ गते १४ जना पञ्चहरूको समूहमा राजदरबारमा राजा वीरेन्द्रसँग भेट गर्दा दामोदर शमशेरसँग बहुदलको पक्षमा बहस गरेका र राजालाई पुनः बहुदलको माग पूरा गर्न र बहुदलवादी नेताहरूलाई बोलाएर राजनीतिक निकासका लागि अग्रसर हुन सुझाव दिएको कुरा उनको आत्म जीवनीबाट जानकारी पाइन्छ । [टद्द] २०४६ चैत्र २६ गते राजा वीरेन्द्रले बहुदलको घोषणा गरे तापनि सम्पूर्ण पञ्चायती राजनीतिक संरचना यथावत रहेकोले मत्थर नभएको आन्दोलनलाई उपयुक्त निकास दिन २०४७ वैशाख २ गते प्रज्ञा भवन कमलादीमा सरकार र आन्दोलनकारीतर्फ दुवै पक्षबीच गरिएको वार्तामा श्रीभद्र शर्मा सरकारी टोलीका तर्फबाट वार्तामा सहभागी भएको जानकारी पाइन्छ ।[टघ] यो वर्ता सफल हुन नसकेपछि प्रधानमन्त्री लोकन्द्रबहादुर चन्दले राजीनामा दिए भने राष्ट्रिय पञ्चायतको विघटन र पञ्चायत नीति तथा जाँचबुझ समितिको विघटन गरिएको थियो ।

२०४६ साल चैत्र २६ गतेको बहुदलीय व्यवस्था लागू गरिएको घोषणा, २०४७ वैशाख २ गते लोकन्द्रबहादुर चन्द मन्त्रिमण्डलको विघटन तथा पञ्चायती राजनैतिक संरचनाको विघटन गरिएपछि श्रीभद्र शर्माले नेपाली काँग्रेसको सदस्यता प्राप्त गर्ने प्रयास गरेका भए पनि उनलाई सम्मानजनक तरिकाबाट सदस्यता दिइएन । त्यसपछि उनले पूर्व पञ्चहरू र अन्य समर्थकहरू भेला गराएर २०४८ साल फागुन ७ गते मातृकाप्रसाद कोइराला अध्यक्ष रहेको ‘राष्ट्रिय जनता परिषद्’ नामक पार्टी स्थापना गरी उनी यो पार्टीको महामन्त्री बनेका थिए ।[टद्ध] २०५१ साल कार्तिक २९ गते सम्पन्न भएको संसदीय मध्यावधि निर्वाचनमा श्रीभद्र शर्मा राष्ट्रिय जनता परिषद्का तर्फबाट तनहूँ जिल्लाको निर्वाचन क्षेत्र नं २ मा उम्मेदवारी दिएका र निर्वाचनमा जम्मा ८९१ मत प्राप्त गरेका थिए ।[टछ] वि.सं २०५६ वैशाख २० गते सम्पन्न भएको संसदीय निर्वाचनमा उनको पार्टी राष्ट्रिय जनता परिषद्ले केही उमेदवार उठाए तापनि नराम्रो पराजय भोग्नुपरेको कारण देखाई उनले त्यस पार्टीको उपाध्यक्ष पदबाट राजीनामा दिएका थिए । त्यसपछि पार्टी अध्यक्ष कीर्तिनिधि विष्ट लगायत श्रीश शमशेर, केशव गौतम सहित केही नेताहरू पार्टी छोडेर गए । त्यस अवसरमा

[टज्ञ] शर्मा माथि उल्लेखित पादटिप्पणी संख्या १, पृ. २२१ ।

[टद्द] ऐजन पृ. २२३ ।

[टघ] गोरखापत्र (वैशाख ३, २०४७) पृ.१ र ७ ।

[टद्ध] गोरखापत्र (फागुन १०, २०४८) पृ.७ ।

[टछ] मिश्र माथि उल्लेखित पादटिप्पणी सङ्ख्या ४०, पृ. ६८० ।

पार्टीभित्रका कार्यकर्ताहरूले श्रीभद्र शर्मालाई पार्टी अध्यक्ष बनाए तर आर्थिक अभावका कारणले पार्टी चलाउन नसकिएकोले त्यसको निकासका लागि राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी अथवा नेपाली काँग्रेस पार्टी कुनमा समाहित गर्ने भन्ने सम्बन्धमा कार्यकर्ताबीच व्यापक छलफल चलेको थियो । अन्ततः नेपाली काँग्रेसका पूर्व महामन्त्री श्रीभद्र शर्मा सो पार्टीका अध्यक्ष रहेका र त्यसमा उनको निर्णायक भूमिका हुनु, नेपाली काँग्रेसका समर्थक कार्यकर्ताहरूको बाहुल्यता पार्टीभित्र हुनु र नेपाली काँग्रेसका अध्यक्ष गिरिजाप्रसाद कोइराला श्रीभद्र शर्मालाई राष्ट्रिय जनता परिषद पार्टी नेपाली काँग्रेसमा समाहित गर्न पटक पटक अनुरोध गर्नु जस्ता कारणले २०५७ साल जेठ २४ गते नेपाली काँग्रेसको केन्द्रीय कार्यालयमा नेपाली काँग्रेस र राष्ट्रिय जनता परिषदका नेता तथा कार्यकर्ताहरूको उपस्थितिमा एक कार्यक्रमको आयोजना गरी राष्ट्रिय जनतापरिषदलाई नेपाली काँग्रेसमा समाहित गरी ने.का. भित्र विलय गरिएको जानकारी पाइन्छ ।[टट]

२०५८ सालमा नेपाली काँग्रेसको पोखरामा सम्पन्न भएको १० औँ महाधिवेशनको लागि तनहूँ जिल्लाबाट निर्वाचित भई नेपाली काँगेस महासमिति सदस्य रहेका श्रीभद्र शर्मा नेपाली काँग्रेस केन्द्रीय बुद्धिजीवी परिषद् सदस्य समेत भएको जानकारी पाइन्छ ।[टठ] २०६५ माघ ८ गते करीव ८३ वर्षीय दीर्घजीवन व्यतीत गरी उनले देह त्याग गरे । उनको निधन हुँदाका समयमा भने उनी नेपाली काँग्रेसको कुनै पनि पदमा कार्यरत नभएको जानकारी पाइन्छ ।[टड]

२.८ जेलजीवन र गिरफ्तारी

श्रीभद्र शर्माको ६१ वर्षीय राजनीतिक जीवनमा उनले तत्कालीन राज्य व्यवस्थाप्रति असहमति जनाई प्रजातन्त्र, सुव्यवस्था र न्यायका लागि जेल जीवन पनि बिताएका थिए । त्यसैले जेलजीवन पनि उनको पूर्णाङ्गी जीवनको एक पक्षको रूपमा देखापर्दछ । २००४ साल असार १ गते जयतु संस्कृतम आन्दोलनको पहिलो दिन विद्यार्थी नाइकेको लिस्टमा परेका श्रीभद्र शर्मालाई छात्रावासबाट पुलिसले पक्रिएर थानामा लगेको थियो तर उनलाई त्यसै दिन राति छोडिएको जानकारी पाइन्छ ।[टढ] यसपछि निरन्तर चलेको उक्त आन्दोलनको परिणाम स्वरूप उनी लगायत ३८ जना विद्यार्थीहरूलाई राणा सरकारले महाभियोग लगाएर २००४ साल मंसिर २२ गते उपत्यकाबाट निकाला गर्ने सजाय दिएको थियो ।[ठण]

[टट] गोरखापत्र (जेठ २५, २०५७) पृ. १ र ११ ।

[टठ] गोविन्दराज जोशीबाट प्राप्त जानकारी अनुसार ।

[टड] नेपाली काँग्रेस केन्द्रीय कार्यालयबाट प्राप्त जानकारी ।

[टढ] शर्मा माथि उल्लेखित पादटिप्पणी सङ्ख्यां १६, पृ. १२ ।

[ठण] ऐजन पृ. २९।

२००७ सालको जनक्रान्तिको समयमा पौष २५ गते तनहुँसुरको गद्दी चोतारीमा आमसभा गरी सकेर घरमा रहेका बखत बेलुकीको समयमा बन्दीपुरबाट आएका १४ जनाको सिपाही टोलीले श्रीभद्र शर्माको घर घेरी उनलाई पक्रियो/गिरफ्तार गऱ्यो । त्यसपछि उनलाई बन्दीपुर लगी पोखरा पुऱ्याइएको थियो । तर त्यस बखत दिल्लीमा राणा काँग्रेस वार्ता चलेको हुनाले उनलाई धनशमशेर (पश्चिम ३ नम्बरका वडा हाकिम) सँग भेट गराई उनकै आदेश अनुसार स्याङ्जा जाने शर्तमा २००७ साल माघ २ गते रिहा गरिएको थियो ।[ठज्ञ] यो उनको जीवनको दोस्रो गिरफ्तारी र रिहाइ थियो ।

२२ मंसिर २०१४ सालमा नेपाली काँग्रेसको नेतृत्वमा विभिन्न राजनैतिक पार्टीहरूबीच गठन गरिएको 'डेमोक्रेटिक लिग' नामक गठबन्धनले देशभरि सञ्चालन गरेको 'भद्रा अवज्ञा आन्दोलन' नामक सत्याग्रह आन्दोलनमा पोखरामा आन्दोलनको नेतृत्व गरेका श्रीभद्र शर्मालाई पुलिसले पक्रिएर २९ दिनसम्म पोखराको जङ्गी परेडमा राखिएको थियो ।[ठ६] यो उनको जीवनको तेस्रो गिरफ्तारी थियो । त्यसपछि उनलाई रिहा गरियो ।

२०१७ साल पुस १ गतेको राजनैतिक परिवर्तनपछि २०१७ पुस ८ गते श्रीभद्र शर्मा कुपण्डोल रामबाबु प्रसाईको घरबाट तत्कालीन आर्मी क्याप्टेन भरतकेशर सिंहको नेतृत्वमा गएको सैनिक टोलीद्वारा पक्रिएको कुरा उनले आमफ्नो आत्मवृत्तान्तमा उल्लेख गरेका छन् ।[ठघ] त्यसको भोलिपल्ट उनलाई सेन्ट्रल जेल चलान गरी त्यहाँ ९ महिना राखिएको र त्यसपछि नक्खु जेल चलान गरिएको थियो । जेलमा रहँदा उनलाई उनका भाइ कृष्णभद्रले अध्ययनका लागि किताबहरू ल्याइदिने र अन्य सहयोग गरेको जानकारी पाइन्छ । वि.सं २०२३ आश्विन महिनामा जेल जीवनबाट रिहा भएका शर्माले पञ्चायती शासन व्यवस्थाकालमा ५ वर्ष ९ महिना जेलजीवन बिताएका थिए ।[ठद्ध]

२.९ आर्थिक अवस्था

श्रीभद्र शर्मा तनहूँ राज्यका काजी शिवानन्द र उनका छोरा भवानन्द जसले निजी सम्पत्ति खर्च गरेर सदावर्त, पार्टी निर्माण गरेका थिए । ती व्यक्तिहरूका सन्तति, डिठ्ठा रामनाथका नाति, डिठ्ठा अंशुमालीको छोरा श्रीभद्र हुन् । उनको पितापुर्खा कालदेखि नै सरकारी सेवामा रहेका बाबु बाजेको आर्थिक अवस्था सुदृढ देखिन्छ । उनको बाजे रामनाथका ५ भाइ छोराहरूमध्ये ४ भाइ डिठ्ठा पदमा रहेर सरकारी सेवा गर्दथे । यी चारैजना रामनाथका जेठी श्रीमती पट्टिका छोराहरू थिए । श्रीभद्रका बाब अंशुमाली भारदारी

[ठज्ञ] शर्मा, माथि उल्लेखित पादटिप्पणी सङ्या. १, पृ. ११९। ।

[ठ६] ऐजन पृ.१४९ ।

[ठघ] ऐजन, पृ. १७९ ।

[ठद्ध] ऐजन, पृ. १८४ ।

अपिलको डिठ्ठा थिए । अंशुमालीले यो जागिर उनका दाजु ज्ञानशाली चन्द्र शमशेरको विन्तीपत्र निक्सारी हुँदा प्राप्त गरेका थिए । ज्ञानशालीको अकस्मात् मृत्युपछि उनको यो जागिर सुराँकीको आधारमा खोसिएको जानकारी पाइन्छ । अंशुमाली वि.सं १९८८ देखि १९९० सम्म २ वर्ष दाङ माल अड्डाको हाकिम पनि भएका थिए । यसपछि जागिर खोसुवामा परे तापनि उनी केही समय काठमाडौंमा बसेर लेखापढीको काम पनि गर्दथे भन्ने जानकारी पाइन्छ ।[ठछ] रामनाथले आफ्नो सम्पत्तिको आधा भाग जेठी श्रीमतीपट्टिका ४ भाइ छोराहरूलाई र आधा भाग कान्छी श्रीमतीपिट्टका नावालाक छोरा वीरशालीलाई पिएर अंशवण्डा गरेका हुनाले पाखो जग्गा प्रशस्त प्राप्त गरेको भए तापनि अंशुमालीले जम्मा २०/२५ मुरी धान फल्ने खेत पैतृक सम्पत्ति भनेर प्राप्त गरेका थिए तापनि उनले आफ्नो कमाइबाट १०० मुरी जति धान फल्ने खेत जोडेको कुरा जानकारी प्राप्त हुन्छ ।[ठट] श्रीभद्र शर्माको बाल्यकालमा उनको पारिवारिक आर्थिक अवस्था मजबुत रहेको थियो । उनको घरमा तत्कालीन सामाजिक चलनअनुसार हली, गोठाला, बाँधाको रूपमा काम गर्ने मानिस घरमा राखिएका थिए । बाबु अंशुमालीको आम्दानीले उनलाई बाल्यकालमा र किशोरावस्थामा आर्थिक अभाव नभएको बुझिन्छ । २०१५ सालमा विवाह बन्धनमा पुनः बाँधिएका श्रीभद्र शर्मालाई सुवर्ण शमशेरले विवाह खर्च भनेर रु.५०००।- (पाँचहजार रूपैया) सहयोग स्वरूप दिएको जानकारी पाइन्छ ।[ठठ] श्रीभद्र शर्माका दुईवटी आमाहरूबीच वि.सं. १९९७ मा छुट्टाभिन्ना भएका र आफूतर्फका भाइहरूबीच २०२८ सालमा छुट्टाभिन्ना भएका थिए । उक्त अवसरमा उनको भागमा सिम्पानीको २०/२५ मुरी धान फल्ने खेत परेको जानकारी पाइन्छ । उनले २०२४ सालमा चितवन बस्दा चितवन गौतम नगरमा खेत, नारायणगढमा घडेरी र गैडाकोटमा जग्गा किनेका थिए । पछि उनकी सानीआमालाई ऋण तिर्ने क्रममा नारायणगढको जग्गा बेचेर त्यो पैसा सगोलमा रहेको ऋण तिर्न खर्च गरेका जानकारी पाइन्छ । गैडाकोटमा रहेको २ विगाहा जग्गा उनको निजी सम्पत्ति रहेको र भृकुटी कागजकारखानाको निर्माण भएपछि उक्त जग्गाको मूल्य वृद्धि भएपछि र आफू रा.पं. सं. भएपछि त्यही जग्गामध्ये धेरैजसो भाग बेचेर काठमाडौँ कोटेश्वरमा जग्गा किनेका थिए । पछि त्यहाँ उनले घर निर्माण गरेका थिए । हाल कोटेश्वरमा करिब एक रोपनी क्षेत्रफल जग्गामा उनको २ तले ईटाले बनाएको पक्की पिल्लर नराराखिएको घर र कम्पाउण्ड रहेको छ । त्यही नै उनको निधन भएको थियो । उनको आर्जित र पुर्ख्यौली सम्पत्तिले उनका छोराछोरीहरू पाकिस्तान, र अमेरिका अध्ययनको सिलसिलामा गएको

[ठछ] उमाभद्र खनालबाट प्राप्त जानकारी ।

[ठट] ऐजन ।

[ठठ] शर्मा, माथि उल्लेखित पादटिप्पणी सं. १५, पृ.५४ ।

बुझिन्छ । गौडाकोटमा उनको केही जग्गा अद्यावधि रहेको समेत जानकारी पाइन्छ ।[ठड] अहिले तनहूँ सिम्पानीमा उनको ईटाले बनेको घर र पाखो बारी रहेको छ ।

२.१० सामाजिक जीवन र कार्यहरू

समाज र राजनीति मानव जीवनका अभिन्न अङ्ग हुन् । ती एक अर्कामा परिपूरक पनि हुन्छन् । त्यसैले एउटा व्यक्ति राजनीतिक सम्बद्धताबाट देशको सरकार सञ्चालन र राजनीतिक व्यवस्थामा योगदान दिन सक्दछ भने सामाजिक कार्यकर्ताको रूपमा समाजलाई बहुआयामिक विकासतर्फ गतिशील गराउन पथ प्रदर्शन गर्दछ । त्यसैले यसलाई परिपूरक मानिएको हो । श्रीभद्र शर्मा नेपाली राजनीतिक चम्किला तारा हुन् । यद्यपि उनी सामाजिक जीवनलाई नेतृत्व दिएका सामाजिक कार्यकर्ता पनि हुन् । यस क्रममा विभिन्न सामााजक सङ्घ-संस्थाहरू सकारी तथा गैरसरकारी, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय, शैक्षिक तथा अन्यमा उनको सक्रिय सहभागिता रहेको थियो । यहाँ उनका यिनै सामाजिक जीवनका विविध पक्षको चर्चा गरिएको छ ।

२००७ सालमा बन्दीपुर जनसरकार प्रमुख भएपछि सामीजिक क्रान्तिका कदमहरू अगाडि बढाएर बहुपक्षीय सामाजिक सुधारका कार्यक्रम सुरु गरी सामाजिक जीवनको औपचारिक यात्रा अगाडि बढाएका श्रीभद्र शर्माले आफ्नो संस्थागत र अनौपचारिक सामाजिक जीवनको आरम्भ उनको ६ वर्षे जेलजीवन पश्चात् वि.सं २०२४ साल पौष १ गते चितवन माध्यमिक विद्यालय (तत्कालीन हाइस्कुल) मा शिक्षक नियुक्त भएपछि गरेका थिए । उनले सो विद्यालयमा वि.सं २०२४ साल पौष १ गतेदेखि २०२५ साल भाद्र १ गतेसम्म शिक्षक पदमा करिब ८ महिना मात्र सेवा गरेको जानकारी पाइन्छ ।[ठढ] उनी वि.सं २०२७ सालको सुरुदेखि २०२७ साल फागुनसम्म चन्द्रवती उच्चमाध्यमिक विद्यालय (तत्कालीन हाइस्कुल) चुँदी, तनहूँका विद्यालय सञ्चालक समितिका अध्यक्ष रहेका थिए ।[डण] २००८ सालदेखि नै भानभुक्तको जन्म थलोको संस्थाबाट विकासमा सक्रिय रहेका श्रीभद्र शर्माले भानु पुस्तकालयको स्थापनामा सक्रिय रहेका थिए । २०११ सालमा काठमाडौंमा गठित भानु पुस्तकालय सहायक समितिलाई २०२६ साल भाद्र २१ गते भानुसेवा समितिको नाममा रूपान्तरण गरिएपछि २०३१ सालमा पुनर्गठन गरिएको भानुसेवा समितिको अध्यक्ष सर्वसम्मत श्रीभद्र शर्मा बनेका थिए । उनको अध्यक्षतामा गठित भानुसेवा समितिले भानुदर्शन पत्रिका प्रकाशनको थालनी गरी यसलाई निरन्तरता दिएको थियो ।[डज्ञ] २०३४

[ठड] अजभद्र खनालबाट प्राप्त जानकारी ।

[ठढ] शर्मा, माथि उल्लेखित पाददिप्पणी सं. १, पृ. १८९ ।

[डण] चन्द्रावती उ.मा.वि. तनहूँबाट प्राप्त जानकारी ।

[डज्ञ] व्रतराज आचार्य, *प्र.सम्पा. भानुदर्शनः* **भानु पुस्तकालयदेखि भानु प्रतिष्ठानसम्म** (काठमाडौं : भानु प्रतिष्ठान, २०६२) पृ. ५२ ।

सालमा पुनः गठित समितिमा समेत उक्त संस्थाको अध्यक्ष भई २०४४ सालसम्म उनले यसलाई निरन्तरता दिएको जानकारी पाइन्छ ।[ङ६] त्यसपछि उक्त संस्थामा सम्बद्ध नरहेका श्रीभद्र शर्मा भानुसेवा समितिलाई वि.सं २०५९ सालमा संस्था दर्ता प्रक्रियाद्वारा भानु प्रतिष्ठानमा रूपान्तरण गरिएपछि सो संस्थाको (भानु प्रतिष्ठान) २०६० साल जेठ ३० गते बसेको पहिलो साधारण सभाको सर्वसम्मत निर्णय अनुसार ११ सदस्यीय समितिको अध्यक्षमा चयन गरिएका थिए ।[ङघ] त्यसपछि उक्त संस्थाको अध्यक्ष पदमा बहाल रहँदा रहँदै उनको निधन भएको जानकारी पाइन्छ । यो र यससँग सम्बन्धित संस्थामा पदीय जिम्मेवारी लिँदा तथा समर्थक रही सहभागी हुँदा उनले महत्वपूर्ण कार्य गरेका थिए । २०१५ सालमा रम्घामा भानुभक्तको शालिक स्थापना गर्दा भानुको शालिकलाई काठमाडौबाट गोर्खा पालुङटारसम्म हवाइजहाबाट लैजाने व्यवस्था गरेका थिए भने भानु स्मारक निर्माण (रम्घा डाँडोमा) गर्नका लागि आफूले रु. ५००।- नगद सहयोग गर्नुका साथै तत्कालीन सांसदहरूबाट चन्दा सहयोगसमेत जुटाएका थिए । उनैको सल्लाह बमोजिम २०१७ सालमा भानुजयन्तीको अवसरमा प्रधानमन्त्री विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाले रेडियो नेपालको माध्यमबाट आदिकवि भानुभक्तको जन्मस्थलको विकास गर्न आर्थिक सहयोगका लागि अपिल गरेको जानकारी पाइन्छ । [ङढ] उनी भानुसेवा समितिको अध्यक्ष रहँदा समितिको पहलमा २०३९ सालदेखि भानुजयन्तीलाई सार्वजनिक पर्वको मान्यता सरकारबाट प्राप्त भएको थियो ।

२०४१ सालदेखि आफ्नै निजी निवास कोटेश्वरमा रहँदै आएका श्रीभद्र शर्मा २०४७ साल मंसिर १२ गते औपचारिक रूपमा स्वीकृति प्राप्त गरेको कोटेश्वर बहुमखी क्याम्पसको संस्थापक सञ्चालक समितिको अध्यक्ष भएका थिए । त्यसपछि निरन्तर उक्त पदमा सेवारत उनले २०६२ साल मंसिर २८ गतेपछि आफ्नो शारीरिक अस्वस्थताका कारण समितिबाट आफूखुसी बाहिरिएको जानकारी पाइन्छ ।[ङछ] उनले क्याम्पसको भौतिक, शैक्षिक र संस्थागत विकासका लागि अतुलनीय योगदान दिएका, जडिबुटीमा क्याम्पसको स्वामित्वमा $९^{१/२}$ रोपनी (साढे नौ रोपनी) (९-०८-०-०) जग्गा उपलब्ध गराउन महत्वपूर्ण योगदान दिएको सूचना प्राप्त भएको छ । पछिल्ला दिनहरूमा उनी आफू क्याम्पस सञ्चालक समितिमा सामेल नभए तापनि कम्तिमा पनि हप्ताको एक पटक क्याम्पसको विविध पक्षको निरीक्षण गर्न आउने जाने गरेको समेत जानकारी पाइन्छ ।

[ङ६] ऐजन, पृ.५५ ।

[ङघ] ऐजन, पृ.५९ ।

[ङढ] ऐजन, अघिका कुरा , पृ. ३९ ।

[ङछ] कोटेश्वर क्यामपसबाट प्राप्त जानकारी ।

काठमाडौं जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा २०४९/०५० को दर्ता नं ४३९ को संस्था टङ्कप्रसाद आचार्य स्मृति प्रतिष्ठानले २०५० साल वैशाख ११ गते संस्थाको प्रमाण पत्र प्राप्त गरेको थियो । उक्त संस्थाको विधान अनुसार रु. ५०००।- नगद संस्थालाई दिएर २०५२ सालमा संस्थाको आजीवन सदस्य बनेका श्रीभद्र शर्मा २०५६ साल मंसिर ५ गते बसेको संस्थाको साधारण सभाबाट सर्वसम्मत कार्यसमितिको उपाध्यक्ष भएका थिए । त्यसपछि उनी आफ्नो जीवनकाल २०६५ माघ ८ गतेसम्म वा आजीवन नै टङ्कप्रसाद आचार्य स्मृति प्रतिष्ठानको उपाध्यक्ष रहेको जानकारी पाइन्छ ।[डट] उक्त संस्थाका अध्यक्ष रामहरि शर्मा त्यो अवधिमा दृष्टिविहिन भएका हुनाले श्रीभद्र शर्माले नै संस्थाको उपाध्यक्षको हैसियतले संस्थाको भौतिक विकास गर्न विभिन्न सरकारी निकायहरूमा डेलिगेशन जाँदा नेतृत्व गरेका थिए साथै संस्थाले भक्तपुरको कटुञ्जेमा प्राप्त जग्गा भोगाधिकार र उक्त जग्गामा निर्माणधीन प्रतिष्ठानको कार्यालय स्थापना तथा निर्माण गर्नमा उनको विशेष योगदान रहेको कुरा संस्था/प्रतिष्ठानबाट जानकारी प्राप्त हुन्छ । प्रतिष्ठानको चलन अनुसार हरेक बुधरबार दिउसो १२:०० बजेदेखि २:०० बजेसम्म नियमित बैठक बस्ने व्यवस्था गरिएकोमा बैठकमा नियमित जस्तो उपस्थित हुने श्रीभद्र शर्मा २०६५ साल असार पछि भने प्रतिकूल स्वास्थ्यका कारण अनुपस्थित रहेको कुरा प्रतिष्ठान स्रोतले जनाएको छ ।

वि.सं २००४ सालदेखि नै विद्यार्थी नेताको रूपमा सक्रिय रहेका श्रीभद्र शर्मा जयतु संस्कृतम् आन्दोलन (२००४) मा नेतृत्व पङ्क्तिका छात्रहरू मध्येका एकजना थिए । वनारसमा सम्पूर्ण माध्यमको परीक्षा दिन गएपछि नै जागरणको विकास गरिएकाले उनी त्यो आन्दोलनका बुद्धिजीवी छात्रमध्ये पर्दथे । त्यो आन्दोलनको जग नै २००७ सालको प्रजातन्त्र प्राप्तिका लागि उल्लेखनीय रहेको थियो । त्यसैले यो प्रत्यक्ष रूपमा सांस्कृतिक आन्दोलन थियो भने वास्तविक तर अप्रत्यक्ष रूपमा नेपालमा प्रजातन्त्र वहालीतर्फ उन्मुखीकरण थियो । त्यसैले नेपालको इतिहासको पानामा कहिल्यै नमेटिने गरी सुनौला अक्षरले अङ्कित जयतु संस्कृतम् आन्दोलन (२००४) को स्वर्णमहोत्सव (२०५४) विविध कार्यक्रमका साथ मनाइएको थियो । त्यसका लागि जयतु संस्कृतम् (२००४) स्वर्णमहोत्सव समारोह समितिको गठन गरिएको थियो । साथै जयतु संस्कृतम आन्दोलन (२००४) मा प्रत्यक्ष संलग्न भएको व्यक्तिहरू समावेश गरी गठन गरिएको सल्लाहकार समितिको सदस्य श्रीभद्र शर्मा रहेका जानकारी पाइन्छ ।[डठ] उक्त महोत्सवमा २०५४मंसिर १८ गतेदेखि २४ गतेसम्म काठमाडौंमा विविध कार्यक्रमका साथ साप्ताहिक कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको थियो । ती कार्यक्रमहरूमध्ये केही कार्यक्रममा उनी उपस्थित भएका थिए । त्यसपछि देशव्यापी रूपमा

[डट] टङ्कप्रसाद आचार्य स्मृति प्रतिटष्ठानबाट प्राप्त जानकारी ।

[डठ] व्रतराज आचार्य र अन्य सम्पा. *स्मारिका जयतु संस्कृतम आन्दोलन* (२००४) स्वर्णमहोत्सव २०५४: स्वर्णमहोत्सव समारोह समितिको कार्यक्रम विवरण (काठमाडौं: उपसमिति जयतु संस्कृतम आन्दोलन २००४ स्वर्णमहोत्सव समारोह समिति, २०५५) प.३ ।

कार्यक्रम सञ्चालन भएका थिए । सो क्रममा श्रीभद्र शर्मा तनहूँ, लमजुङ र धरानमा गरिएको कार्यक्रममा सहभागी भएको बुझिन्छ । २०५४ असेज १८ गते बसेको स्वर्णमहोत्सव समारोह समितिको बैठकमा गरिएको छलफलको विषयलाई २०५५ असार १२ गते बसेको पुनः बैठकमा छलफल गरी 'जयतु संकृतम्' स्थायी संस्था संस्थापना गर्न गठन गरिएको १३ सदस्यीय समितिका अध्यक्ष श्रीभद्र रहेका थिए । सो समितिको विशेष सक्रियतामा आवश्यक प्रक्रिया पूरा गरी २०५५ साल भाद्र १९ गते संस्था दर्ताको प्रमाणपत्र प्राप्त गरेको जानकारी पाइन्छ ।[डड] उनी २०६२ जेठ ३२ गतेसम्म संस्थाको अध्यक्ष पदमा रहेका त्यसपछि त्यस संस्थाको एकमात्र संरक्षक भएर जीवनपर्यन्त रहेका जानकारी प्राप्त हुन्छ ।[डढ] उक्त संस्थाको अध्यक्ष पदमा रहँदा उनले संस्थाका लागि सरकारबाट आर्थिक सहयोग जुटाउन महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेका, संस्कृत भाषाको विकासका लागि त्यससम्बन्धी ८ वटा पुस्तक प्रकाशन गराएका र उनी र जयराज आचार्यसमेतको प्रयासमा उत्तरमहाभारत ग्रन्थ निर्माणको काम थालनी गरिएको थियो ।

भ्रष्टाचारको विरुद्ध र पारदर्शिताको पक्षमा क्रियाशील Trasparency International Nepal ले समाजका लब्ध प्रतिष्ठित, भ्रष्टाचार रहित र स्वच्छ आचरण भएका व्यक्तिहरूलाई कार्यसमितिको सदस्यताका लागि आमन्त्रण गर्ने संस्थाको व्यवस्था अनुरूप यस संस्थामा क्रियाशील, मानवअधिकारवादी व्यक्ति डा. देवेन्द्रराज पाण्डे आफै श्रीभद्र शर्मासँग संस्थाको आमन्त्रित सदस्यताको लागि अनुरोध गर्न श्रीभद्रको घरमा नै गएका थिए । यसको परिणाम श्रीभद्र शर्मा 13 Feb., 1999 मा त्यस संस्थाको आमन्त्रित सदस्य भएका थिए । त्यसै समितिले सोही दिन उनलाई सर्वसम्मत अध्यक्षमा चयन गरेको जानकारी पाइन्छ ।[ढण] 2 August, 1999 मा राष्ट्रिय जनता परिषद् पार्टीको अध्यक्ष भएपछि संस्थाको नियमानुसार उक्त संस्थाको अध्यक्ष पदबाट राजीनामा दिई सदस्य पदमा रहेका श्रीभद्रलाई २०५७ वेशाख १२ गते उक्त संस्थाको कार्यसमितिले सल्लाहकार परिषद्को सभापतिमा सर्वसम्मत चयन गरिएको थियो । त्यसपछि आजीवन उनी Transparency International Nepal को सल्लाहकार परिषदको सभापति पदमा कार्यरत रहेको जानकारी पाइन्छ ।[ढज्ञ] TIN को अध्यक्ष हुँदा उनी TI को बंगलादेशको ढाकामा भएको सम्मेलनमा भाग लिन संसदीय सदस्य सहितको टोलीको नेतृत्व गरी गएका थिए । सल्लाहकार परिषद्को सभापति हुँदा TIN को जिल्ला

[डड] ऐजन, पृ.१३४ ।

[डढ] जयतु संस्कृतम्बाट प्राप्त जानकारी ।

[ढण] Transparency International Nepal बाट प्राप्त जानकारी ।

[ढज्ञ] ऐजन ।

जिल्लामा सहयोगी समूह स्थापना गर्न र जिल्ला स्तरीय कार्यक्रममा सहभागी हुन सक्रिय रहेको जानकारी पाइन्छ ।[ढ६]

२०६३ साल पुष २९ गते शनिवार श्रीभद्र शर्माको निवासस्थान कोटेश्वरमा १९ जना व्यक्तिहरूको उपस्थितिमा प्रभाश्री फाउन्डेशनको स्थापना गरिएको थियो । श्रीभद्र शर्माकी दिवङ्गत पत्नी प्रभा खनालको स्मृतिमा श्रीभद्र शर्माको निजी लगानी रु.६०००० अक्षरूपी छ लाख अक्षरकोषको स्थापना गरी उनकै इच्छा अनुसार महिला, बालबालिका दलित र सस्कृतको क्षेत्रमा काम गर्ने उद्देश्यले श्रीभद्र शर्माको अध्यक्षतामा कार्यकारिणी समिति गठन गरी स्थापना गरिएको यस संस्थाले संस्थाका सल्लाहकार उपेन्द्रकेशरी न्यौपानेको सहयोगमा संस्थाको विधान तयार गरी कार्य समितिका सदस्य शक्तिप्रसाद पण्डितको सक्रियतामा २०६४ साल भदौ २७ गते काठमाडौं जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा प्रभाश्री फाउन्डेसन नामक संस्था दर्ता गरिएको/भएको थियो । सो संस्थाका संस्थापक श्रीभद्र शर्माले प्रभा-श्री फाउन्डेसन अन्तर्गत आफ्ना माता तारादेवी र पिता अंशुमालीको नामबाट प्रति वर्ष रु. ५०००।- पाँचहजारको तारांशु प्रज्ञा पुरस्कारको स्थापना २०६४ साल आश्विन ५ गते गरेका थिए साथै सोही दिन संस्थाले रु. १००००।- दशहजार प्रतिवर्ष प्रदान गरिने तारांशु छात्रवृत्तिको पनि व्यवस्था/स्थापना गरेको थियो । तदनुसार २०६४ सालका लागि तारांशु प्रज्ञा पुरस्कार नेपाल संस्कृत विश्वविद्यालयबाट शास्त्रीमा सर्वाधिक अङ्क ल्याएका भरतपुर चितवन निवासी शरद ढकाललाई २०६५ साल वैशाख २६ गते वाल्मीकि विद्यापीठमा एक समारोहीको आयोजना गरी रु.५०००।- पाँचहजार नगद पुरस्कार प्रदान गरिएको थियो ।[ढघ] चन्द्रवती उच्च मा.वि. चुँदी तनहूँमा अध्ययनरत गरिब छात्रा एक जना र दलित विद्यार्थी एकजनालाई रु.५/५ हजारका दरले प्रत्येक वर्ष प्रदान गरिने प्रभाश्री फाउन्डेसन अन्तर्गतको तारांशु छात्रवृत्ति २०६४ सालका लागि २०६५ साल पौष ६ गते चन्द्रावती उच्च मा.वि. मा एक कार्यक्रमको आयोजना गरी १ जना गरिब तथा जेहेन्दार छात्रालाई र १ जना दलित विद्यार्थीलाई रु.५/५ हजारका दरले जम्मा २ जनालाई प्रदान गरिएको जानकारी पाइन्छ ।[ढद्ध] प्रभाश्री फाउन्डेसनमा श्रीभद्र शर्माको निजी लगानी रु. ६०००००।- (छ लाख रूपैया) र कीर्तिनिधि विष्टको बाबुआमाको स्मृतिमा स्थापित चन्द्रधन पुरस्कार (२०६४) श्रीभद्र शर्माले प्राप्त गरेकोले त्यसको रकम रु. २५ हजारसमेत जम्मा ६ लाख पच्चीस हजार रूपैयाको अक्षयकोष रहेको जानकारी पाइन्छ । श्रीभद्र शर्मा उक्त संस्था (प्रभाव श्री फाउन्डेसन) को संस्थापक अध्यक्ष हुनुका साथै जीवनपर्यन्त अध्यक्ष रहेका थिए ।

[ढ६] ऐजन ।

[ढघ] प्रभावश्री फाउन्डेसनकै वार्षिक प्रतिवेदन २०६५ श्रावण २५ गतेबाट प्राप्त सूचना ।

[ढद्ध] चन्द्रावती उच्च मा.वि. तनहूँबाट प्राप्त जानकारी ।

२.११ व्यक्तिगत रुचि र स्वभाव

श्रीभद्र शर्मा बाल्यकालदेखि नै गम्भीर, शिष्ट धैर्यशील र उत्सुक थिए । उनले केटाकेटी उमेरको चकचके बेलामा समेत कसैसँग झगडा नगरेको जानकारी पाइन्छ । उनी आफ्नो कामप्रति बफादार र लगनशील पनि थिए । हरेक कुरालाई रुचिपूर्वक हेर्ने, सुन्ने र अध्ययन गर्ने बानीले उनमा तर्क शक्तिको विकास भएको र आत्मनिर्भरता बढेको बुझिन्छ । त्यसैले पढाइमा कहिल्यै गुरुहरूले दिएको पाठ बुझाउन उनलाई समस्या भएन । साथीहरूप्रति मिलनसार स्वभावका कारणले उनले आफूले जानेका पाठ साथीहरूलाई सिकाइदिन्थे । पढाइमा आन्तरिक प्रतिस्पर्धा तर व्यवहारमा मेलमिलाप र सहयोगको भावना भएका श्रीभद्र शर्मामा एक पटक राम्ररी सुनेका कुराहरू तुरुन्त सम्झिन सक्ने खुबी थियो । त्यसैले गुरुहरूले उनलाई 'श्रुतिधर' संज्ञा दिनुभएको बुझिन्छ ।[ढछ] रानीपोखरी संस्कृत प्रधान पाठशालाको विद्यार्थी जीवनको सुरुमा केही हीनताबोध गरेका भए तापनि उत्तरचरणमा उच्च मनोबलका साथ अन्ताक्षरी प्रतियोगितामा भाग लिने र विजय प्राप्त गर्ने , कुनै समयमा जीत हात पार्न नसके अर्कोदिन जित्न तयारी गर्ने, रामायण र महाभारतका श्लोकहरू कण्ठस्थ गर्ने र विद्यार्थीहरूका बीच नेतृत्व विकासको क्षमता बढाउने कार्यमा अभिरुचि राखेका थिए । उन्नति र व्यक्तित्व विकास गर्न ईख भएका तर झगडा र अरूप्रति रिस नगरी प्रतिशोध प्रकट गर्ने स्वभाव नभएका श्रीभद्र शर्मामा सानै उमेरदेखि स्वतन्त्रता र प्रजातन्त्रप्रतिको मोह रहेको बुझिन्छ । यो कुरा उनले २००४ साल आश्विन कार्तिकको मासिक अङ्क, उद्योग पत्रिकामा प्रकाशित गरिएको 'मृग' शीर्षकको कविताले पुष्टि गर्दछ । सात्त्विक भोजन, सरल र सादा पोशाक, सुकोमल भाषा शैली प्रयोग गर्ने धैर्यशील श्रीभद्र शर्मामा जात, धर्म, लिङ्ग, वर्गका आधारमा तिनीहरूलाई गरिने व्यवहारमा भेदभाव नगरी समान दृष्टिकोण राखिनुपर्ने उनले विशेष रुचि थियो । यसको पुष्टि २००७ सालमा बन्दीपुर जनसरकाले गरेको विभिन्न जातजातिबीचको सामूहिक भोजको कार्यक्रमले गर्दछ । सबैलाई समान दृष्टिले हेर्ने र समान व्यवहार गर्ने श्रीभद्र शर्मा बी.पी. कोइरालाको 'कसैलाई ठूलो नमान्ने र कसैलाई सानो नठान्ने' स्वभाव र आदर्शबाट बढी प्रभावित भएको बुझिन्छ ।[ढट] शिष्ट भाषाको प्रयोगमा शब्द चार्तुयता देखाउनु उनको भाषिक दक्षता थियो । उच्च संवेगका बखत पनि अश्लील र कटु शब्दहरबाट टाढा रहने, धीरताले संवेगलाई नियन्त्रणमा लिन सक्ने र कसैको रिसलाई पनि कोमल र शिष्ट शैलीबाट आफ्नो वशमा ल्याई शान्त पार्न सक्ने शैली र वाक्य चातुर्यता उनीमा रहेको देखिन्छ । कसैप्रति उच्च आदरभाव प्रकट गर्ने तर अन्धभक्ति नभएका, आफ्नो स्वतन्त्र निणर्यलाई निष्पक्ष तुल्याउने, नैतिकता र सुमार्गका लागि सधैं सतर्क रहने शर्मामा पूर्वीय आध्यात्मवादको प्रभाव देखिन्छ । त्यसैले

[ढछ] शर्मा माथि उल्लेखित पादटिप्पणी सङ्ख्या १, पृ.६४ ।।

[ढट] उमाभद्र खनालबाट प्राप्त जानकारी ।

उनले जीवनका उत्तरचरणमा गीता पाठ गर्ने पूजा गर्ने जपध्यान गरेर मात्र खाना खाने गर्दथे । परोपकारलाई नै परमधर्म र परपीडन नै पाप ठान्ने गीताको आदर्शका अनुयायी श्रीभद्र शर्मा मान्यजनप्रति आदर र भक्तिभाव प्रकट गर्दथे । यद्यपि वैचारिक रूपमा आत्मनिर्णयको बाटो अबलम्बन गर्ने स्वभाव उनमा रहेको थियो । त्यसैले वि.सं २०२५ पछि बी.पी. कोइरालाको सैद्धान्तिक मान्यता सशस्त्र आन्दोलनको नीतिमा असहमति जनाई पञ्चायतभित्र सुव्यवस्था र प्रजातान्त्रिक परिपाटीको सिर्जना गर्ने उद्देश्यले २०३१ सालमा संविधान सुधार आयोगको सदस्य पद स्वीकार गरेको बुझिन्छ ।

बाल्यकालमा तनहूँ सिम्पानीमा रहँदा साथीहरूको सङ्गतमा सुन्तला टिप्न जाने जस्ता केही उटपटाङ गरे तापनि समग्र जीवनभरि नै गम्भीर स्वभाव, थोरै बोल्ने र बौद्धिक स्तरको भाषिक कला उनमा रहेको देखिन्छ । बाल्यकालमा डण्डीबियो, कपर्दी आदि खेलमा र वनभोज खान जान विशेष चाख भएका श्रीभद्र युवावस्था र प्रौढ अवस्थामा खेलतर्फ विशेष चासो दिएको भने बुझिदैन । सादा जीवन र उच्च विचारको जीवनशैली अपनाएका उनले सधैंभैंmm सुकिलो दौरा सुरुवाल र ढाकाको टोपीको पहिरनमा विशेष समारोहमा उपस्थित हुँदा कोट लगाएर उपस्थित हुने गर्दथे । कुनै सादा खानामा रोज छाड नगर्ने श्रीभद्रको रुचिको खाना सादा दालभात, तरकारी, अचार र रोटी भएको बुझिन्छ । उनमा जाँड, रक्सी चुरोट आदि मद्यपान र धुमपानको आदत जीवनका कुनै समयमा पनि नभएको र सेवन नगरेको तर यस्ता कुलतबाट बच्न र कुलत छोड्न अरूलाई समेत प्रेरित गरेको जानकारी पाइन्छ । उनकैको प्रभावमा बाबु अंशुमालीले धुम्रपान गर्न छोडेको बुझिन्छ । जस्तोसुकै दुःख र कष्ट पनि सहन सक्ने तर धैर्यशील रहने, अरूले आफ्नो बिगार गरेकै भए तापनि तिनलाई स्वभाविक ठानेर कसैको आलोचना नगर्ने बानीको कारणले उनको तीव्र आलोचना गर्ने व्यक्ति ज्यादै न्यून रहेको बुझिन्छ ।[ढठ]

२.१२ जीवनदर्शन

श्रीभद्र शर्मा सत्य र निष्ठामा जिउन रुचाउने व्यक्ति थिए । उनको छात्रदेखि प्रौढ जीवनसम्म उनका राजनैतिक भाषण, साहित्यिक लेख तथा रचना, राजनैतिक लेख, अन्तर्वार्ता आदिबाट उनको जीवनदर्शन प्रष्टिन्छ । बाल्यकालदेखि नै उनमा अरूप्रतिको भलाइमा गम्भीर ध्यान गएको देखिन्छ । तनहुँसुरको पाठशालामा पढ्दादेखि नै अरू साथीहरूमा लागेको धुम्रपानको कुलत हटाउन लागिपरेका श्रीभद्रमा कोही नबिग्रियोस् भने दृष्टिकोण र परोपकारी भावना वयस्क र प्रौढ अवस्थासम्म जीवित रहेको देखिन्छ ।[ढड]

कुनै पनि काम गर्नु अघि गहिरिएर सोच्ने र आफ्नो ब्रह्मले देखेको विचार र चिन्तनमा पूर्ण विश्वास मान्ने श्रीभद्र शर्मा आफूले थालनी गरेको काम पूरा गर्न दृढ इच्छा

[ढठ] राजेश्वर देवकोटाबाट प्राप्त जानकारी ।

[ढड] उमाभद्रबाट प्राप्त जानकारी ।

शक्ति भएमा कस्तै जटिल कार्य पनि सम्पन्न गर्न सकिन्छ भन्ने मान्यताका आधारमा अगाडि बढ्दथे । कर्तव्य र जिम्मवोरी पूरा गर्नु नै मानवता हो, जो आफ्नो कर्तव्य र जिम्मेवारीबाट पन्छिन्छ । उसमा नैतिकता रहेको हुँदैन । नैतिकताको ख्याल गरी कर्तव्य र जिम्मेवारी पूरा गर्नु नै राष्ट्रियता हो भन्ने उनको जीवन आदर्श देखिन्छ । उनले आफ्नो जीवनको सार नै सत्पथमा हिडेर व्यक्तित्व विकास गर्ने, आफ्नो स्वार्थ त्यागी परोपकारका लागि जीवन अर्पण गर्ने मूलभूत सिद्धान्तलाई नै मानेका थिए ।[ढढ] यही सिद्धान्तले नै उनको निर्देशित रहेको देखिन्छ । सिद्धान्त र आदर्शप्रति पूर्ण प्रतिबद्ध जसले नैतिक चरित्रलाई धमिलिन दिँदैन त्यो राष्ट्र र समाजको निम्ति आफ्नो स्वार्थलाई तिलाञ्जलि दिन हमेसा तयार रहने व्यक्तिले नै सिद्धान्तको प्रतिबद्धता र नैतिक चरित्रलाई सर्वस्व ठान्दछ भन्ने उनको विचार थियो ।[ज्ञण्ण]

विशेषतः गान्धीवादी जीवनदर्शनबाट बढी प्रभावित श्रीभद्र शर्मा हिंसा र आतङ्कबाट मुक्तिको चाहना गर्नुभन्दा पहिले नै आत्ममूल्याङ्कन गर्नुपर्ने र देशमा शान्ति ल्याउनका लागि हरेकले आफ्नो मनभित्रको शान्तिलाई चिन्नु पर्ने उनको दृष्टिकोण रहेको देखिन्छ ।[ज्ञण्ज्ञ] भाग्यले नभई कर्मले मानिसलाई महान बनाउँदछ । सुकर्मले यश, द्रव्य र सुख प्राप्त गर्न सकिन्छ । कर्मले नै मानिस देवता अथवा राक्षस बन्दछ । त्यसैले सुकर्म गरी नेपाली देवता बन्न आग्रह गरी नेपाललाई स्वर्ग गराउने उनको चाहना रहेको देखिन्छ ।[ज्ञण्द] समय सबैका लागि र समयका लागि सबै बराबर हुनाले अमूल्य समयको सदुपयोग गर्नाले गतिशील परिवेशमा सफलता प्राप्त गर्न सक्ने व्यक्ति नै समाजमा प्रतिष्ठित हुने हुँदा श्रम र सीपलाई उचित व्यवस्थापन गरी देशलाई समुन्नत गराउन सकिने उनको दृष्टिकोण रहेको छ । निस्वार्थ कर्मले आपसी द्वेष नाश हुने हुँदा कर्म गर्ने तर फलको आशा नगर्ने भन्ने श्रीमद्भागवत गीताको आदर्शबाट उनी प्रभावित देखिन्छन् । बन्दुकको शक्तिमाभन्दा वाणीको शक्तिमा बढी विश्वस्त श्रीभद्र शर्माले मित्रताको हात फैलाएर हरेक नेपालीले आफ्नो आचरण शुद्ध, पवित्र, बनाएर उच्च मनोबलका साथ सक्रिय रहेमा विकासको गतिलाई पूरा गर्न सकिने उनको विचार रहेको थियो ।[ज्ञण्घ] सिद्धान्तको महत्त्व र सान्दर्भिकता त्यसको आदर्श र व्यवहारिक सामञ्जस्यताले निर्धारण गर्ने हुँदा असल सिद्धान्तका खराब पालकले अल्पकालीन राज्य व्यवस्थालाई मात्र नभई दीर्घकालीन राज्य व्यवस्थालाई असर पार्ने हुँदा त्यसप्रति सचेत नागरिक सजग हुनुपर्ने उनको आग्रह रहेको थियो ।

[ढढ] माथि उल्लेखित पाद टिप्पणीसंख्या १, पृ. ६९ ।

[ज्ञण्ण] नवराज कार्की सम्पा. पच्चीस वर्षका " पञ्चायत राजनीतक चिन्तन' (२०४४) पृ. ८१ ।।

[ज्ञण्ज्ञ] श्रीभद्र शर्मा, विनोद उत्तरमाला (काठमाडौं: आँखा प्रकाशन, , २०५९) श्लोक संख्या ५८ ।

[ज्ञण्द] ऐजन, श्लोक सङ्ख्या १३ ।।

[ज्ञण्घ] मिश्र माथि उल्लेखित पाद टिप्पणीसङ्ख्या ४०, पृ. ८८३ ।।

सङ्क्षेपमा मानिसले आफ्नो कामले नै उसको भविष्य निर्धारण गर्ने, प्रतिष्ठित जीवनका लागि समयको सदुपयोग, समुन्नत राज्य व्यवस्थाका लागि असल सिद्धान्तका परिपालक असल नै हुनु पर्ने र परोपकारले पुण्य प्राप्त गर्न सकिने तथा निस्वार्थ कर्मले मानवता हासिल गर्न सकिने आदर्श प्रगतिवादी क्रान्तिकारी जीवनदर्शन श्रीभद्र शर्मामा प्रेरित रहेको पाइन्छ ।

२.१३ भ्रमण

श्री भद्र शर्मा अध्ययन, राजनीतिक सहभागिता तथा सक्रियता, सामाजिक संस्थाको कार्यको सिलसिलामा विभिन्न प्रयोजनले स्वदेश तथा विदेशमा औपचारिक तथा अनौपचारिक भ्रमण गरेका थिए । बाल्यकामा वि.सं १९८८ सालको हिउँदमा रिडी हुँदै दाङ गएका श्रीभद्र माता पिताका साथ २ वर्ष दाङ बसेपछि स्वर्गद्वारीसम्म पुगेर घर फर्केका थिए । उनी बाबु अंशुमालीसँग बाबुका बूढामावली पुट्टारसम्म पुगेपछि १९९७ कार्तिकमा दाजु शोणभद्रसँग पोखरा गएका थिए । १९९७ चैत्रमा काठमाडौं पुगेका श्रीभद्र शर्मा २००३ फागुनमा सम्पूर्ण मध्यमाको परीक्षा दिन वनारस गएका थिए । यी भ्रमण उनको बाल्यकाल र पढाइका सिलसिलामा गरिएका भ्रमण थिए । २००४ सालमा जयतु संस्कृतम् आन्दोलन वापत निकालिएपछि बनारसमा नेपाली राष्ट्रिय काँग्रेसमा समाहित भई उनी भारतको पटना बम्बई, कलकत्ता, लखनऊ वैरगानिया आदि क्षेत्रमा भ्रमण गरेका थिए । देश भित्र पार्टी सङ्गठनको सिलसिलामा पश्चिम नेपालको पहाडी जिल्लाहरू तनहूँ, लमजुङ, गोर्खा, कास्की, गुल्मी, अर्घाखाँची पाल्पाका विभिन्न ठाउँहरूमा पुगेका थिए । यसै सिलसिलामा वि.सं २००९ जेठ महिनामा पश्चिम ३ नम्बरका तत्कालीन बडाहाकिम विश्वबन्धु थापाको अनुरोधमा उनी पोखरादेखि मुक्तिनाथ -मनाङ हुँदै लमजुङसम्म करीब २४ दिनको पैदल यात्रा गरेका थिए ।[ज्ञण्द्ध]

वि.सं २०१३ मंसिरमा भारत सरकारको नेपालका राजनैतिक पार्टीका नेताहरूलाई भारत भ्रमणको औपचारिक निमन्त्रणालाई स्वीकार गरी नेपाली काँग्रेसको तर्फबाट श्रीभद्र शर्माले पनि भारतका राँची, दामोदर उपत्यका, पञ्जाबको अम्बाला, हिमाञ्चल प्रदेशको पोष्टा उपत्यका, हरियाना, भोपाल, आग्रा, लखनउ पटना आदि स्थलहरूको भ्रमण गरेका थिए ।[ज्ञण्छ] वि.सं २०१६ कार्तिकमा भारतीय समाजवाली पार्टीको बम्बईमा भएको रजत जयन्तीमा आमन्त्रित नेपाली काँग्रेसका तर्फबाट तत्कालीन महामन्त्री श्रीभद्र शर्मा र मन्त्रिमण्डलका सदस्य योगेन्द्रमान शेरचन सम्मेलनमा भाग लिन गएका थिए ।[ज्ञण्ट] वि.सं २०३६ वैशाखमा उनी उद्योग तथा वाणिज्य मन्त्री थिए । त्यतिबेला एसियाली मुलुकहरूको

[ज्ञण्द्ध] श्रीभद्र शर्मा, मेरो मनाङ यात्रा (काठमाडौं:: राष्ट्रवाणी, २०६०) पृ. ५८ ।

[ज्ञण्छ] शर्मा माथि उल्लेखित पाद टिप्पणीसङ्ख्या १, पृ. १३८-१४३ ।

[ज्ञण्ट] ऐजन पृ. १७१ ।

व्यापार तथा विकास सङ्गठनको श्रीलङ्कामा भएको मन्त्रीस्तरीय वैठकमा नेपालको तर्फाट उनले भाग लिएका थिए । त्यसैवर्ष राष्ट्रसङ्घीय व्यापार तथा विकास सङ्गठन ७७ समूहको तान्जिनियाको अरूष्भाामा भएको बैठकमा उद्योग तथा वाणिज्य मन्त्रीका हैसियतले उनले भाग लिए ।[ज्ञण्ठ] वि.सं २०४० मा तत्कालीन सूचना तथा सञ्चार मन्त्री प्रकशचन्द लोहनी भए तापनि श्रीभद्र शर्माले नेपाली प्रतिनिधिमण्डलको नेतृत्व गरी जापानको टोकियोमा भएको एसिया प्यासिफिक टोली कम्युनिकेशन कन्भेन्सनको मन्त्रीस्तरीय वैठकमा भाग लिएका थिए ।[ज्ञण्ड] सन् १९९९ मा उनी transparency international Nepal को अध्यक्ष पदमा रहँदा बंगलादेशको ढाकामा भएको Transparency International को बैठकमा नेपालको तर्फबाट भाग लिएका थिए ।[ज्ञण्ढ] यी स्थानका अतिरिक्त उनले फिलिपिन्स, इथियोपिया र थाइलैंण्डको समेत भ्रमण गरेकोका जानकारी पाइन्छ ।[ज्ञज्ञण] उनी २०६०साल असार १७ गते देखि ३२ गतेसम्म आफ्ना पत्नी र छोराका साथ १५ दिने बद्री केदारनाथधाम तीर्थयात्रा गरेको जानकारी पाइन्छ ।

२.१४ साहित्यिक प्रेरणा र प्रभाव

श्रीभद्र शर्मा बहुआयामिक व्यक्तित्व हुँदाहुँदै पनि मूलत उनको साहित्यिक व्यक्तित्वको सुरुआत अन्य व्यक्तित्वभन्दा पुरानो वा जेष्ठ छ । बाल्यकालदेखि नै तत्कालीन संस्कृत शिक्षाको प्रभावमा परेका श्रीभद्रलाई उनकी सानी आमाले संस्कृतका श्लोक कण्ठस्थ गराई मीठो लयमा वाचन गर्न प्रेरित गरेकी थिइन् । वि.सं १९९७ मा रानीपोखरी संस्कृत प्रधान पाठशालामा र १९९८ मा पाकशालामा भर्ना भएपछि पाकशालाभित्रको अन्ताक्षरी प्रतियोगिता तथा समस्यापूर्ति कविता प्रतियोगिताजस्ता साहित्यिक वातावरणले उनमा साहित्यिक सिर्जनाका लागि प्रेरणा मिल्यो । तत्पश्चात् कक्षाका जेहेन्दार विद्यार्थी श्रीभद्र प्रतिस्पर्धामा होडबाजी गर्न थाले । त्यस अवसरमा उनले प्रतियोगितामा विजय प्राप्त गर्न रामायण महाभारत र संस्कृतका श्लोकहरू कण्ठस्थ गर्नुका साथै आफैले मौलिक श्लोक सिर्जनासमेत गरेका थिए । त्यसबाट प्राप्त प्रभावको उपयोग गरी उनले फुटकर मौलिक पद्य रचना उद्योग, शारदा पत्रिकामा समेत प्रकाशित गराएका थिए ।

उनलाई पोखरा नदीपुरका भोलानाथ पराजुलीले साहित्य सिर्जना गर्न विशेष उत्साहित गरेका थिए । भोलानाथ पराजुलीकै प्रेरणामा श्रीभद्र शर्माले समस्यापूर्ति कविता रचना गरेका थिए । त्यो २००५ साल आश्विन १५ गतेको युगवाणी पत्रिकामा प्रकाशित

[ज्ञण्ठ] ऐजन , पृ. २०७ ।

[ज्ञण्ड] गोविन्द अधिकारीबाट प्राप्त जानकारी

[ज्ञण्ढ] टान्सपरेन्सी इन्टरनेशनलबाट प्राप्त जानकारी ४०, पृ. ८८३ ।।

[ज्ञज्ञण] मिश्र माथि उल्लेखित पाद टिप्पणीसङ्ख्या ४०, पृ. ८८३ ।।

गरिएको थियो । त्यसपछि उनका कविता **उद्योग, युगवाणी, शारदा** आदि पत्रिकाहरूमा प्रकाशित हुन थालेका हुन् ।

भानुभक्तको छिमेकी गाउँमा जन्मे हुर्केका श्रीभद्र शर्माले २००५ सालदेखि नै भानुभक्तका सम्बन्धमा केही समालोचना लेखेका थिए । २०३१ सालमा **भानुदर्शन** प्रकाशित हुन सुरु भएपछि त्यसमा भानुभक्तसम्बन्धी विभिन्न लेख तथा समालोचना लेख प्रकाशित गरी समालोचनाका क्षेत्रमा समेत कलम चलाएका शर्माले गरिमा मासिक पत्रिकामा समेत भाषावैज्ञानिक लेख तथा समीक्षा प्रकाशित गरेका थिए । कवि शिरोमणि लेखनाथ पौडेल रचित बुद्धिविनोदका प्रश्नहरूको जवाफमा रञ्जनराज खनाल, पण्डित नरनाथ र राजेश्वर देवकोटाले आ-आफ्नातर्फबाट कविता रचना गरेका लहरमा राजेश्वर देवकोटाले लेखेको विनोदपुष्पाञ्जलि पुस्तकको भूमिका लेखेका श्रीभद्र शर्मालाई पनि त्यसका सम्बन्धमा आफ्नो दार्शनिक पण्डित्य प्रदर्शन गर्ने जोश आएअनुरूप उनले आफै **विनोद उत्तरमाला** रचना गर्न पुगेका थिए ।[ज्ञज्ञज्ञ]

२०४६ सालको राजनैतिक परिवर्तनपछि राजनेताको रूपमा देशको मूल राजनैतिक प्रवाहबाट बाहिरिएर राष्ट्रिय जनता परिषद् नामक पार्टी खोल्न पुगेका श्रीभद्र शर्मा राष्ट्रियस्तरको राजनीतिक केन्द्रीयताबाट पछाडि परेको बुझिन्छ । त्यसपछि उनले आफूलाई विगत जीवनको स्मृतिमा केन्द्रित गरेका हुनाले त्यसैको परिणाम उनका संस्मरण साहित्यिक कृति प्रकाशित भएका देखिन्छन् । देशको बहुदलीय राज्य व्यवस्था प्रणालीअनुकूल विभिन्न पत्रपत्रिकाहरूले नेतामुखी प्रकाशन गर्ने क्रममा गणेशमान सिंहको **मेरा कथाका पानाहरू** र विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाको **जेल जर्नल** र **आत्मवृत्तान्त** लाई धारावाहिक रूपमा प्रकाशित गर्ने लहर चलेका हुनाले करिब नेपाली राजनैतिक चलखेलमा अवकाश पाएका तर नेपाली काँग्रेसको पूर्वमहामन्त्री श्रीभद्र शर्मामा आफ्ना राजनैतिक जीवन वृत्तान्तभित्र संस्मरण साहित्यका श्रृङखलाहरूको प्रकाशन पत्रपत्रिकामा गराएका थिए । त्यसैको सङ्कलनको रूपमा **बी.पी सँगका केही संस्मरण** प्रकाशित भएको थियो । यस्तै पृष्ठभूमिमा **जयतु संस्कृतम् आन्दोलन** एक संस्मरण र यात्रा विवरणको संस्मरण **मेरो मनाङ यात्रा** प्रकाशित भएका थिए । २०६० साल माघ ५ गते उनकी पत्नीको मृत्यु भएपछि बृद्ध अवस्था, पारिवारिक र राजनैतिक एक्लो अनुभव, बढ्दो अध्यात्मवादी चिन्तनप्रतिको झुकाव, दैनिक श्रीमद्भागवद् गीताको पाठ पूजा गर्ने आदत र अभ्यास, संस्कृत भाषाको ज्ञान र त्यसको उपयोग तथा समकक्षी विद्वान्हरूको गीता पद्यानुवादको परम्पराले समेत उनले श्रीमद्भागवद् गीताको समच्छन्दी नेपाली अनुवाद गरेको बुझिन्छ ।[ज्ञज्ञ६] यसैगरी बुढेसकालको निष्क्रिय राजनीति, दाम्पत्यको एक्लोपन र खाली समयको उपयोग गरी आफ्ना जीवनका आदिदेखिका

[ज्ञज्ञज्ञ] रमेश खकुरेल विनोदउत्तरमालाको भूमिकाबाट ।

[ज्ञज्ञ६] उमाभद्रबाट प्राप्त जानकारी ।

व्यक्तिगत, पारिवारिक, सामाजिक तथा राजनैतिक घटनाक्रमलाई जनसमक्ष ल्याउने उद्देश्यले **आफैतिर फर्केर हेर्दा'** अप्रकाशित संस्मरण (पूर्वस्मृति) समेत उनले रचना गरेको जानकारी प्राप्त हुन्छ भने यस्तै अनुभवको प्रतिफल **सम्झनाका फूलहरू** पारिवारिक संस्मरण ग्रन्थसमेत प्रकाशित भएको हो ।

२.१५ सम्मान तथा पुरस्कार

श्रीभद्र शर्माको जीवनका विद्यार्थी, सामाजिक कार्यकर्ता, राजनीतिक जीवनयात्रामा उनले विभिन्न मान सम्मान र पुरस्कार प्राप्त गरेका थिए । विद्यार्थी जीवनमा तनहुँसुरको पाकशालामा पढ्दा काठमाडौंबाट जाँचकी गई परीक्षा लिँदा उनी पाठशालामा सर्वप्रथम भई 'रूपमती' उपन्यास पुरस्कार पाएका थिए । त्यसपछि उनी रानीपोखरी संस्कृत प्रधान पाठशालामा पढ्दा मध्यमाको प्रथमा खण्डमा पाठशालाको सर्वप्रथम भएका हुनाले पुरस्कृत भएका जानकारी पाइन्छ ।

२०३१ साल माघ २७ गते राजा वीरेन्द्रबाट ७ सदस्यीय संविधान सुधार आयोगको सदस्यमा मनोनित भएका श्रीभद्र शर्मालाई संशोधित संविधानको घोषणा भएपछि २०३२ साल पौष १४ गते राजाबाट गोरखा दक्षिणबाहु दोस्राले तक्मा लगाई सम्मानित गरिएको थियो ।[ज्ञज्ञघ] 'जयतु संस्कृतम् आन्दोलन (२००४)' स्वर्ण महोत्सव समारोह समिति (२०५४) ले २०५४ साल मंसिर २२ गते तत्कालीन प्रधानमन्त्री सूर्यबहादुर थापाको प्रमुख आतिथ्यमा श्रीभद्र शर्मालाई ताम्रपत्र अभिनन्दन गरिएको थियो ।[ज्ञज्ञढ] यसै अवसरमा स्वतन्त्र विद्यार्थी युनियन पिण्डेश्वर क्याम्पस, धरानले २०५४ साल माघ २५ गते जयतु संस्कृतम आन्दोलन २००४ का नेता श्रीभद्र शर्मालाई एक विचार गोष्ठी एवम् अभिनन्दन समारोहमा दोसल्ला ओढाई अभिन्दन गरेको थियो । [ज्ञज्ञछ] २०५६ को भानु जयन्तीमा भानु प्रतिष्ठानले श्रीभद्र शर्मालाई दोसल्ला ओढाई रथारोहण गराएको थियो ।[ज्ञज्ञट] कोटेश्वर क्याम्पसका संस्थापक अध्यक्ष श्रीभद्र शर्माले क्याम्पस सञ्चालक समितिमा रही ४ कार्यकालमा १५ वर्ष भन्दा बढी समय अध्यक्ष पदमा रही निरन्तर अतुलनीय योगदान गरेकाले उनको योगदानको उच्च मूल्याङ्कन गरी कोटेश्वर क्याम्पसले उनको सम्मान तथा अभिनन्दनको कार्यक्रमको आयोजना गरी वि.सं २०६३ मंसिर १४ गते शनिवार श्रीभद्र शर्मालाई सम्मान तथा अभिनन्दन गरेको थियो ।[ज्ञज्ञठ] श्रीभद्र शर्माको गीताको नेपाली अनुवादका लागि कीर्तिनिधि

[ज्ञज्ञघ] गोरखापत्र (पौष १५, २०३२ मंगलबार) पृ. १० ।

[ज्ञज्ञढ] माथि उल्लेखित पाद टिप्पणीसङ्ख्या ८७, पृ. १७३ ।

[ज्ञज्ञछ] ऐजन, पृ. १९०।

[ज्ञज्ञट] भनु प्रतिष्ठानबाट प्राप्त जानकारी ।

[ज्ञज्ञठ] कोटेश्वर क्याम्पसबाट प्राप्त जानकारी ।

विष्टका बाबुआमाको स्मृतिमा स्थापित चन्द्रधन प्रज्ञा पुरस्कार (२०६४) स्वरूप नगद रु.२५०००।-पच्चीसहजार प्रदान गरिएको जानकारी पाइन्छ ।[ज्ञज्ञड]

२.१५ पत्नीवियोग तथा देहावसन

वि.सं. २०१५ असार १२ गते धार्मिक पद्धति अनुसार वैदिक विवाह गरी दाम्पत्य जीवनमा बाँधिएका श्रीभद्र शर्मा र प्रभा शर्मा खनाल २०४१ सालको दशैदेखि आफ्नो निजी निवास कोटेश्वरमा बस्दै आएका थिए । दाम्पत्य बन्धनमा बाँधिएपछि उनीहरू ६ वर्षे जेल जीवनमा बाहेक सँगै बस्दै आएका थिए । उनकी श्रीमती प्रभालाई २०६० साल कार्तिकदेखि नै बिरामी परी 'एभरेष्ट नर्सिङ होम' मा उपचार गरिएको थियो । त्यसपछि पनि पटकपटक उपचार गर्दा गर्दै वि.सं २०६० साल माघ ५ गते साँझको ६७ वर्षीय जीवनलीला पूरा गरी परलोक भइन् ।[ज्ञज्ञढ] पत्नीको निधनपछि आफूलाई एक्लो अनुभव गरी शोक, पीडा र एक्लोपनको क्षतिपूर्तिको रूपमा श्रीभद्र शर्माले संस्मरण साहित्य रचनालाई अगाडि बढाए ।

वि.सं २०६४ वैशाखमा मुटु तथा श्वासप्रश्वासले रोगले थलिएर वानेश्वर स्थित एभरेष्ट नर्सिङ होममा उपचारका लागि भर्ना भई निको भएका श्रीभद्र शर्मा २०६५ साल असार महिनामा उनका भाइ कृष्णभद्रको मृत्युपछि लगत्तै हृदयघातको बिरामी भई गंगाललाल हृदय रोग अस्पताल बाँसबारीमा उपचारका लागि भर्ना गरिएका थिए । त्यस अवस्थाबाट उपचारपछि होस्को अवस्थामा आएका भए तापनि उनी शारीरिक रूपमा तन्दुरुस्त हुन भने सकेनन् । अस्पतालबाट आफ्नै निवास कोटेश्वरमा रहे तापनि बेलाबखत बाँच्नका लागि अस्पताल धाउनु पर्ने बाध्यताका श्रीभद्र शर्मा हृदय घात र मृगौलाका पनि रोगी हुन पुगेका थिए । त्यसपछि उनलाई फोक्सोमा समेत समस्या आयो । त्यसपछि पछिल्लो समयमा थापाथली स्थित नर्भिक अस्पतालमा भर्ना भई उपचार गरेपछि त्यहाँबाट डिस्चार्ज भई आफ्नै घर कोटेश्वरमा गएको एक हप्तामा वि.सं २०६५ माघ ८ गते बुधबार अपराह्न ४:३० बजे आफ्नै घर कोटेश्वरमा उनको ८२ वर्ष ७ महिनामा देहवसान भएको थियो ।[ज्ञदृण]

श्रीभद्रको निधनपछि अपराह्न ६:३० बजे उनको पार्थिव शरीरलाई घरबाट नेपाली काँग्रेस केन्द्रीय कार्यालय बी.पी. स्मृति भवन सानेपा लगिएको थियो । त्यहाँ नेपाली काँग्रेसका उपसभापति रामचन्द्र पौडेलले शर्माको पार्थिव शरीरमा नेपाली काँग्रेसको झण्डा ओडाएर सम्मान गरेका थिए । सो अवसरमा नेपाली काँग्रेसका उपसभापति द्वय गोपालमान श्रेष्ठ र प्रकाशमान सिंह, महामन्त्री के.वी. गुरुङ लगायत पार्टीका नेता तथा कार्यकर्ताले शर्माको पार्थिव शरीरमा श्रद्धाञ्जलि अर्पण गरेका थिए । सोही दिन राति ७:४५ बजे उनको देहलाई आर्यघाट लगी अन्तिम दाहसंसकार गरिएको थियो । सो अवसरमा छोरा अजयभद्र खनालले दागबत्ती दिएका थिए भने उनका परिवारजन, इष्टमित्र र नेपाली काँग्रेसका नेता

[ज्ञज्ञड] कीर्तिनिधि विष्टबाट प्राप्त जानकारी ।

[ज्ञज्ञढ] शर्मा, माथि उल्लेखित पाद टिप्पणीसङ्ख्या १५, पृ. १६७ ।

[ज्ञदृण] डा.आरती शाहबाट प्राप्त जानकारी (श्रीभद्रकी छोरी) ।

तथा कार्यकर्ताको ठूलो सङ्ख्यामा उपस्थिति थियो । उनको निधनमा नेपाली काँग्रेसका सभापति एवम् पूर्व प्रधानमन्त्री गिरिजाप्रसाद कोइरालाले शर्माको निधनबाट आफू मर्माहत र दुःखी भएको बताउँदै हार्दिक श्रद्धाञ्जलि अर्पण गर्नुका साथै शोक सन्तप्त परिवारप्रति हार्दिक समवेदना प्रकट गरेका थिए ।[ज्ञद्ग] उनको निधनमा शोक मनाउन नेपाली काँग्रेसले २०६५ माघ ९ गते नेपाली केन्द्रीय कार्यालय र नेपाली काँग्रेस तनहूँ जिल्ला कार्यालयमा पार्टीको झण्डा आधा झुकाउनुका साथै पार्टी कार्यालय बन्द गरेको थियो ।[ज्ञद्द] उनको निधनको शोकमा कोटेश्वर क्याम्पस २०६५ माघ ९ गते बन्द गरिएको थियो । माघ ९ गते नै टङ्कप्रसाद आचार्य स्मृति प्रतिष्ठानले उनको निधनमा शोक प्रस्ताव पारित गरी माइनेटिङमा निर्णय गरेको जानकारी पाइन्छ । उनलाई श्रद्धाञ्जलि अर्पण गर्न, परिवाजनप्रति समवेदना प्रकट गर्न प्रधानमन्त्रीहरू र मन्त्री, विभिन्न पार्टीका नेताहरू, पूर्व सचिवहरू, पूर्व सभामुख, पत्रकार र सर्वसाधारण मानिसमेत उनको निवास कोटेश्वर पुगी शोक पुस्तिकामा हस्ताक्षर गरेका थिए । उनको निधनको १३ औँ पुण्य तिथिको दिन २०६५ माघ २० गते जयतु संस्कृतम्ले श्रद्धाञ्जलि सभा कार्यक्रम गरेको थियो । त्यसै दिन बिहान नेपाली काँग्रेसुका सभापति तथा पूर्व प्रधानमन्त्री गिरिजाप्रसाद कोइराला श्रीभद्रनिवास कोटेश्वर गई दिवङ्गत शर्माप्रति श्रद्धाञ्जलि अर्पण गर्नुका साथै शोक सन्तप्त परिवारप्रति समवेदना प्रकट गरेका थिए । सोही दिन दिउँसो १३ औं पुण्यतिथिको उपलक्ष्यमा नेपाली काँग्रेसले सानेपा स्थित केन्द्रीय कार्यालय बी.पी. स्मृति भवन प्राङ्गणमा श्रद्धाञ्जलि सभाको आयोजना गरेको थियो । श्रीभद्र शर्माका छोरा बुहारी नाति नातिनालगायत परिवारजन र नेपाली काँग्रेसका नेता तथा कार्यकर्ता र अन्य शुभचिन्तकहरूको ठूलो सङ्ख्यामा उपस्थिति रहेको सो कार्यक्रममा नेपाली काँग्रेसका कार्यबाहक सभापति सुशील कोइराला, उपसभापति द्वय रामचनद्र पौडेल र प्रकाशनमा सिंह, महामन्त्री विमलेन्द्र निधि, केन्द्रीय सदस्य गोविन्दराज जोशी र रामशरण महत र नेपाली काँग्रेस जिल्ला कार्य समिति तनहूँ सभापति रघुनाथ पौडेलले स्वर्गीय शर्माको राजनीतिक, सामाजिक, क्रान्तिकारी योगदान र व्यक्तित्वको चर्चा गरेका थिए ।[ज्ञद्घ] २०६५ माघ २० गतेको अन्नपूर्ण विशेषमा उनको निधनको तेह्रौं पुण्य तिथिका दिन उनका बारेमा पुरुषोत्तम दाहाल, शशीकान्त अधिकारी, तिलकप्रसाद सापकोटा र रामचन्द्र अधिकारीले र सोही दिनको 'कान्तिपुर दैनिकको पृष्ठ ७ मा नरहरि आचार्यको उनकै (श्रीभद्र शर्मा) बारेमा लेख प्रकाशित भएको थियो । २०६५ माघ २६ गते आइतबार प्रकाशित 'नेपाल' साप्ताहिक पत्रिका पृष्ठ ४४ मा 'बिदा श्रीभद्रजी' शीर्षकमा रामचन्द्र पोखरेलको लेख प्रकाशित गरिएको थियो । वि.सं २०६६ श्रावण १० गते दिउँसो उनको देहावसानको ६ महिनाको पुण्य दिन पारेर भानु प्रतिष्ठानले पद्मकन्या कलेजमा स्मृति सभाको कार्यक्रम गरेको थियो ।

[ज्ञद्ग] गोरखापत्र, २०६५ माघ ९ गतेः **श्रीभद्र शर्माको निधन**, पृ. १ र ४ ।

[ज्ञद्द] कान्तिपुर, २०६५ माघ ९ गतेः **काँग्रेस संस्थापक शर्माको निधन**, पृ. ३ ।

[ज्ञद्घ] राजधानी दैनिक, २०६५ साल माघ २१ गते : शर्माप्रति श्रद्धाञ्जलि , पृ. ३ ।

तेस्रो परिच्छेद

श्रीभद्र शर्माको व्यक्तित्व तथा कृतित्व

३.१ श्रीभद्र शर्माको व्यक्तित्व

३.१.१ निजी व्यक्तित्व

श्रीभद्र शर्मा गहुँगोरो वर्ण, पातलो शरीर र अग्लो कदका व्यक्ति थिए । केही लाम्चो अनुहारमा उच्च ललाट, काला र चम्किला आँखा, चुच्चो नाक, केही अगाडि आएको टम्म मिलेका दाँतले उनको सौन्दर्य बढाएको देखिन्थ्यो । उनको चेहराले नै गम्भीर चिन्तक र नैतिक आदर्श व्यक्तिको पहिचान दिन्थ्यो । मसिनो तर तीखो स्वरका मृदुभाषी उनले सधैं बौद्धिक स्तरको तार्किक र शिष्ट भाषाको प्रयोग गर्दथे । सिलसिलाबद्ध भाषामा कुशल वाक्य गठनमा बोल्ने श्रीभद्रको ख्याल ठट्टा गर्ने खासै बानी थिएन । आफूसँग बोल्ने व्यक्तिलाई बोलीले आकर्षण गर्न सक्ने वाक् चातुर्यता उनमा थियो । उनको बोलीमा मिठासता, सरलता र शिष्टता पाइन्थ्यो । आफूभन्दा ठूलालाई आदर गर्ने र सानालाई 'तँ' शब्दसमेत प्रयोग नगर्ने शर्माले परिवारजनबाहेक आफूभन्दा साना र कान्छा व्यक्तिहरूलाई समेत 'तपाई' सर्वनामले सम्बोधन गर्दथे । उनले लगाउने पोशाकमा कुनै किटानी थिएन । घरमा बस्दा मर्दाना धोती, कमिज लगाउँथे भने कहिलेकाहीँ सर्ट-पाइन्ट पनि लगाउँथे । घर बाहिर निस्कदा सर्ट-पाइन्ट अथवा कमिज-सुरुवाल उनको मुख्य पोशाक थियो । कुनै औपचारिक समारोहमा दौरा, सुरुवाल र कोटको पहिरनमा ढाकाको टोपी लगाई सुकिलो भएर सहभागी हुन्थे । घरमा बस्दा कहिलेकाहीँ बाहेक सधैं नै उनले ढाकाको टोपी लगाउँथे । खुट्टामा सधैं जुत्ता लगाएर हिड्ने उनको बानी थियो । उनले धेरैजसो आसकोटको पहिरनमा हिड्ने चासो दिन्थे भन्ने जानकारी पाइन्छ ।[ज्ञद्द] उनको भाषामा स्पष्टता थियो । कसैले राखेको जिज्ञासालाई छर्लङ्ग पारिदिने र बोलीको मिठासता र स्पष्टताले धेरै मानिसहरू उनीसँग कुरा गर्न रुचाउँथे ।

३.२ पारिवारिक व्यक्तित्व

श्रीभद शर्मा बाबुआमाका आदर्श र मर्यादापालक पुत्र थिए । उनलाई बाबुआमाले 'बाबु' भनेर बोलाउँथे । उनी बाबु आमाको श्रद्धा गर्दथे । पूर्वीय शास्त्र अनुसार 'पितृदेवो भवः' र 'मातृदेवो भवः ।" को आदर्शका परिपालक शर्माले उनीहरूको बुढेसकालको अशक्त अवस्थामा छोराको कर्तव्य पूरा गरी राम्रो स्याहार सुसार गरेका थिए । उनले आमाबाबुबाट समेत राम्रो माया ममता र विश्वास प्राप्त गरेका थिए । यसैले २००४ सालको जयतु

[ज्ञद्द] परिवारसूत्रबाट प्राप्त जानकारी ।

संस्कृतम् आन्दोलनका कारण देश निकालामा परेका श्रीभद्रलाई उनका बाबुले वनारस जान बाटाखर्च दिनुका साथै देश र जनताका लागि योगदान गर्न आशीर्वाद दिएको जानकारी पाइन्छ ।[ज्ञद्दछ] परिवारमा उनी एक आदर्श र सदाचारी व्यक्तिको रूपमा स्थापित थिए । २००५ सालमा वनारसबाट फर्केपछि आफ्ना बाबुलाई तमाखुको धुम्रपान छोड्न विशेष प्रभाव पारेर छोडाएको बुझिन्छ । उनको ६ वर्षे जेल जीवनमा भाइहरूबाट राम्रो सहयोग प्राप्त गरेका थिए । कसैलाई होच्याएर र रुखो वचन नबोल्ने श्रीभद्र शर्माको घरपरिवारमा राम्रो मेल मिलाप र सहयोगको वातावरण सिर्जना गर्न उनको मुख्य भूमिका रहेको थियो । विशेष दुःख र सङ्कटको बेला उनले भाइ कृष्णभद्रबाट राम्रो सहयोग पाएका थिए । घरमा व्यवहारिक निर्णयमा उनको मुख्य भूमिका रहेको र त्यसको कार्यान्वयन भने उमाभद्रबाट भएको बुझिन्छ । दाजुभाइबीचको सुमधुर सम्बन्ध रहेका हुनाले उनी काठमाडौँमा कृष्णभद्रको घरमा सँगै बसेका थिए । श्रीभद्रलाई भाइ उमाभद्र रा.पं.सं. को उमेदवार हुँदा उनले विशेष सहयोग गरेको जानकारी पाइन्छ । उमाभद्र रा.पं. स. भएपछि सबै दाजुभाइहरूसँगै क्षेत्रपाटीमा बसोबास गरेका थिए । विमातृपट्टिका दिदीहरू र भाइहरूलाई सौताने दृष्टिले नहेरी समातृ भाइसरहको व्यवहार गर्दथे । दुई आमाहरूबीचको अंशवण्डा १९९७ सालमै भएको हुनाले आफूपट्टिका भाइहरू सगोलमा नै भएको हुनाले २०२८ सालमा उनले आफ्नै सक्रियतामा भाइहरूबीच अंशवण्डा गरेका थिए । उनी पत्नीका आदर्श र जिम्मेवार पति थिए । पति पत्नीप्रति उनको अगाध माया र विश्वास थियो । पत्नीलाई उनले मायाले 'ज्ञानू' भनेर बोलाउँथे । उनीहरूको विश्वसनीय र सफल दाम्पत्य जीवनले छोराछोरीहरूले समेत उचित पारिवारिक अवसर पाएको थिए । परिवाजनप्रति उदार र शिष्ट श्रीभद्र शर्माले हरेक सदस्यसँग उत्तिकै स्नेहपूर्वक समसामयिक र व्यवहारिक कुराकानी खुलस्त गर्दथे ।[ज्ञद्दट] परिवारका सदस्यहरूको इच्छा र चाहनालाई दमन गर्ने उनको बानी थिएन । त्यसैको परिणाम छोरा अजयको रश्मी लोहनीसँगको प्रेमलाई विवाहमा परिणत गरी छोरी आरतीको प्रेम विवाहलाई पनि स्वीकार गरेका थिए । उनले घरमा आउने पाहुनाहरूलाई पनि परिवारका सदस्यलाई जस्तै व्यवहार गर्दथे ।

३.३ सामाजिक व्यक्तित्व

तनहुँसुर सिम्पानीका पुर्ख्यौली डिठ्ठा परिवारका पुत्र श्रीभद्र शर्माको पारिवारिक प्रतिष्ठा उच्च थियो । त्यसैले उनीहरू सानो छँदा गाउँलेहरू उनलाई समेत डिठ्ठा बाजे भनेर सम्बोधन गर्दथे । बाबु अंशुमालीको सामाजिक प्रतिष्ठान र निस्वार्थ सेवाको प्रभाव श्रीभद्रमा परेको थियो । २००४ सालको जयतु संस्कृतम् आन्दोलनको नेतृत्व गरेका श्रीभद्रले त्यसपछि झन् ठूलो सामाजिक ख्याति कमाएका थिए । हुन त त्यसबखत अपढ

[ज्ञद्दछ] उमाभद्रबाट प्राप्त जानकारी ।

[ज्ञद्दट] आरती शाहबाट प्राप्त जानकारी ।

नबुभ्नेहरूले कुरा काटे तापनि चेतनशील बुद्धिजीवीहरूको मूल्याङ्कनमा उनी प्रतिष्ठत थिए । २००७ सालको क्रान्तिको समयमा उनी त्यस क्षेत्रका भगवान जस्तै सावित भएको थिए सबैले उनको गुणगान गरेको जानकारी पाइन्छ ।[ज्ञद्दठ] यस्तो प्रभाव विशेषतः तनहुसुरका नेवारहरूमा परेको थियो ।

श्रीभद्र शर्माको सामाजिक जीवनका यात्रामा उनी सामाजिक कार्यकर्ता भएको थिए । अनौपचारिक क्षेत्रमा उनी सामाजिक कार्यको क्षेत्रमा पहिलेदेखि लागेका भए तापनि औपचारिक रूपमा उनी वि.सं २०२४ पुस १ गतेदेखि चितवन मा.वि. मा शिक्षक भएपछि यस क्षेत्रले औपचारिकको सुरुवात गरेको बुभिन्छ ।[ज्ञद्दड] तर उनको यो समय करीब ८ महिना मात्र रहयो । वि.सं. २०२७ मा चन्द्रावती माध्यमिक विद्यालयको सञ्चालक समितिको अध्यक्ष भएका श्रीभद्रले विद्यालयको भावन निर्माण गर्नका लागि चन्दा सङ्कलन कार्य गरेका थिए । सरल मिजासका र अरुलाई नपिर्ने हुनाले यस क्रममा उनी त्यति सफल नभएको बुभिन्छ ।[ज्ञद्दढ] यसै समयमा उक्त विद्यालयका शिक्षकबीच केही विवाद भएको समेत जानकारी पाइन्छ ।[ज्ञघण] उनी २०२८-२९ सालमा तनहूँ जिल्ला शिक्षा समितिको सदस्य रहेका थिए ।[ज्ञघज्ञ]

२०३१ सालमा सर्वसम्मत भानुसेवा समितिका अध्यक्ष भएका श्रीभद्र शर्माले भानुदर्शन पत्रिका प्रकाशनको थालनी संस्थागत रूपमा गरेका थिए । यसपछि यस पत्रिकामा आफ्ना लेखहरू विशेषतः भानुकेन्द्रित गरेर प्रकाशित गरे । २०४४ सालसम्म उनी यस्तो गरिमामय पदमा आसीन थिए । यस समयमा उनलाई सम्मानित व्यक्तित्वको रूपमा सम्बन्धित सबैले अध्यक्ष स्वीकार गरेका थिए । सो संस्थाका अध्यक्ष रहेका श्रीभद्र शर्मा नै २०३९ सालदेखि भानुजयन्तीलाई राष्ट्रिय पपर्वको रूपमा सरकारी मान्यता प्रदान गर्न भूमिका खेल्ने राष्ट्रिय व्यक्तित्व थिए । २०६० सालदेखि भानुप्रतिष्ठानको अध्यक्ष रहेको श्रीभद्र शर्मा त्यसपछि जीवनपर्यन्त उक्त पदमा रहेका थिए । २०५६ साल असार २९ गते भानुजयन्तीको अवसरमा उनलाई भानुसेवा समितिले रथारोहण गरेको थियो । उनको निधनको ६ महिनाको दिन पारेर भानुप्रतिष्ठानले २०६६ श्रावण २५ गते पद्मकन्य कलेजमा स्मृति सभा कार्यक्रम सम्पन्न गरेको थियो ।[ज्ञघद्द]

[ज्ञद्दठ] बुद्धिकुमार बतासबाट प्राप्त जानकारी ।

[ज्ञद्दड] गोविन्द अधिकारीबाट प्राप्त जानकारी ।

[ज्ञद्दढ] उमाभद्रबाट प्राप्त जानकारी ।

[ज्ञघण] वनमाली शर्माबाट प्राप्त जानकारी ।

[ज्ञघज्ञ] गोविन्द अधिकारीबाट प्राप्त जानकारी ।

[ज्ञघद्द] शोधार्थी संलग्न कार्यक्रम ।

वि.सं २०४७ मंसिरदेखि २०६२ मंसिरसम्म कोटेश्वर क्याम्पसका सञ्चालक समितिका संस्थापक अध्यक्ष र दीर्घसेवी अध्यक्ष श्रीभद्र शर्माले क्याम्पसको स्थापनादेखि भौतिक, शैक्षिक तथा संस्थागत विकास गर्न ठूलो योगदान दिएका थिए । शर्माले क्याम्पसको सुदृढीकरणका लागि प्रधानमन्त्रीसँगको सोभ्कै सम्पर्कबाट सरकारी सहयोगसमेत जुटाएका थिए । यसका साथै 'शीतबाट घैला भर्ने' भन्ने उनको कार्यक्रम रहेको थियो । दूतावासहरूबाट क्याम्पसलाई सहयोग जुटाउन तल्लीन शर्माले आफै विशेष पहल गरेका थिए । क्याम्सलाई सरकारी जग्गा उपलब्ध गराउन पनि उनको सक्रियता रहेको थियो ।[ज्ञघघ] विभिन्न राजनैतिक दलका उच्च पदस्थ नेता तथा मन्त्री, सरकारी सेवाका उच्च पदमा कार्य गरेका व्यक्तिहरूसमेतको सहभागितामा गठित सञ्चालक समतिका अध्यक्ष श्रीभद्र शर्मालाई उनको संस्थागत सामाजिक व्यक्तित्व र योगदानको उच्च मूल्याङ्कन गरी क्याम्पसले उनलाई २०६३ मंसिर १४ गते विशेष कार्यक्रम साथ अभिनन्दन गरेको थियो । क्याम्पसले उनलाई संस्थाको अभिभावकसमेत मानेको र उनको निधनको शोक मनाउन २०६५ माघ ९ गते क्याम्पस बन्द गर्नुका साथै माघ १८ गते श्रीपञ्चमीका दिन तोकिएको वाषिकोत्सवको मिति श्रीभद्रको काजक्रिया सम्पन्न नभएकोले माघ २६ गते सारेर वार्षिकोत्सव मनाएको जानकारी पाइन्छ ।[ज्ञघढ]

२०५२ साल टङ्कप्रसाद आचार्य स्मृति प्रतिष्ठानको आजीवन सदस्य भएका श्रीभद्र शर्मा २०५६ साल मंसिर ५ गतेदेखि जीवनपर्यन्त (२०६५ माघ ८ गतेसम्म) सो संस्थाको कार्य समितिको उपाध्यक्ष थिए । अध्यक्ष रामहरि शर्माको शारीरिक अपाङ्गता दृष्टिविहीन भएका हुनाले संस्थाको वास्तविक नेतृत्व उनैको काँधमा आएको थियो । उनको नेतृत्वमा संस्थाले भौतिक विकासमा उल्लेखनीय उपलब्धि हासिल गऱ्यो । सरकारबाट संस्थालाई जग्गा उपलब्ध गराउन उनको महत्त्वपूर्ण योगदान रहेको बुभ्किन्छ । संस्थाको नियमित बैठकमा सधैंभ्कैं उपस्थित भएका शर्माको निधनले संस्थालाई अपूरणीय क्षति भएको जनाउँदै २०६५ माघ ९ गते सो संस्थाले शोक प्रस्ताव पारित गरी माइन्यूटिङ गरेको जानकारी पाइन्छ ।[ज्ञघछ] वरिष्ठ मानवअधिकारकर्मी, नागरिक समाजका नेता, पूर्वमन्त्री तथा सभामुख समेतको संलग्नता रहेको समितिमा उपाध्यक्ष पदमा आसीन शर्मालाई संसथाले एक प्रतिष्ठित चिन्तक तथा बुद्धिजीवी सामाजिक नेतृत्वकर्ताको रूपमा समेत मूल्याङ्कन गरेको जनाएको छ ।

वि.सं २०४४ सालमा जयतु संस्कृतम् आन्दोलनको नेतृत्व गरेका श्रीभद्र शर्मालाई यसको स्वर्णमहोत्सव (२०५४) को उपलक्ष्यमा विशेष कार्यक्रमका साथ साथ अभिनन्दन

[ज्ञघघ] राजेन्द्र सुवेदीबाट प्राप्त जानकारी ।

[ज्ञघढ] कोटेश्वर क्याम्पसबाट प्राप्त जानकारी ।

[ज्ञघछ] टङ्कप्रसाद आचार्य स्मृति प्रतिष्ठानबाट प्राप्त सूचना ।

गरिएको थियो । त्यस कार्यक्रम सञ्चालन गर्न गठित जयतु संस्कृतम् स्वर्णमहोत्सुव समारोह समिति गठन गरी कार्यक्रम तयारी गरिएको थियो । त्यस अवसरमा श्रीभद्र शर्मा सल्लाहकार समितिका सदस्य रहेका थिए । राजधानी बाहिर समेत विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरी मनाइएका कार्यक्रमहरूमध्ये उनले २०५४ माघ १७ गते तनहूँ चुँदी रम्घास्थित भानु संस्कृत विद्यापीठमा गरिएको कवि गोष्ठीमा भाग लिएका थिए । २०५४ माघ १९ गते लमजुङको बेशी शहरमा आयोजित 'जयतु संस्कृतम् आनदोलन' विषयक विचार गोष्ठीको प्रमुख अतिथि श्रीभद्र शर्माले समारोहको उद्घाटन गरेका थिए । त्यसैगरी २०५४ माघ २५ गते पिण्डेश्वर क्याम्पस धरानमा जयतु संस्कृतम् आन्दोलन स्वर्णमहोत्सवको उपलक्ष्यमा सञ्चालित विचार गोष्ठीमा सहभागी भएका श्रीभद्र शर्मालाई अभिनन्दनसमेत गरिएको जानकारी प्राप्त हुन्छ ।[ज्ञघट] यस संस्थालाई वैधानिक संस्था खडा गरी संस्कृतको क्षेत्रमा योगदान गर्ने उद्देश्यले २०५५ साल असार १२ गते गठित समितिका अध्यक्ष श्रीभद्र शर्मासमेतको पहलमा २०५५ साल भाद्र १९ गते संस्था दर्ता कार्य पूरा भएको थियो । २०६२ जेठ ३२ गतेसम्म संस्थाको अध्यक्ष भएपछि उनले अशक्तताको कारण राजीनामा दिएका थिए । त्यसपछि उनी त्यस संस्थाका एकमात्र संरक्षक भई जीवनपर्यन्त सेवा गरेको जानकारी प्राप्त हुन्छ । संस्कृतको विकास गर्न अन्य साथीहरूलाई समेत प्रेरित गर्ने शर्माको समेत सक्रियता र पहलमा संस्कृतका पुस्तकहरू 'मगलग्रह, 'कृष्णाभिसर्पणं', 'भिमांशातक भाषा', 'संस्कृत कविता सङ्ग्रह', 'चन्द्रप्रभा (काव्य)', 'कलमाक्षर चरितम्' , 'संस्कृतमा के छ ?' (नेपालीमा) र ……….. प्रकाशित गरिएको जानकारी पाइन्छ साथै जयराज आचार्य र श्रीभद्र शर्माको संयुक्त प्रयासमा उत्तर उत्तरमहाभारत ग्रन्थेको जापान पर्व, जैनपर्व र गण्डकी पर्व तयार भएको बुझिन्छ ।[ज्ञघठ] संस्कृतको विकासमा संस्थागत विकास गर्न सक्रिय श्रीभद्र शर्मा यस भाषालाई बचाउन तल्लीन रहेका र संस्कृत भाषा जान्ने र बुझ्नेहरूसँग संसकृत भाषामा नै कुरा गर्ने गरेको समेत जानकारी पाइन्छ ।[ज्ञघड]

श्रीभद्र शर्मा निष्कलङ्कित व्यक्तित्व थिए । कुनै गैरकानुनी धन सम्पत्ति आर्जनतर्फ सदैव विमुख रहेका हुनाले उनी Transparency International Nepal जस्तो भ्रष्टाचार विरोधी संस्थामा माथिल्लो पदमा समेत आसीन हुन सकेका थिए । समाजका लब्ध प्रतिष्ठित , भ्रष्टाचाररहित, स्वच्छ आचारण भएका व्यक्तिहरलाई मात्र संस्थामा समितिका पदाधिकारीको रूपमा आमन्त्रण गर्ने व्यवस्था भए अनुरूप वरिष्ठ मानवअधिकारकर्मी तथा नागरिक समाजका अगुवा डा. देवेन्द्रराज पाण्डे आफै श्रीभद्रलाई सो संस्थाको सदस्यका लागि

[ज्ञघट] व्रतराज आचार्य र अन्य सम्पा. स्मारिका जयतु संस्कृतम आन्दोलन (२००४) स्वर्णमभहोत्सव २०५४ : स्वर्णमहोत्सवका अवसरमा सम्पन्न कार्यक्रमको एक झलक (काठमाडौं उप समिथित जयतु संस्कृतम् आन्दोलन २००४ स्वर्णमहोत्सव समारोह समिति, २०५५) पृ. १९० ।

[ज्ञघठ] जयतु संस्कृतम्बाट प्राप्त जानकारी ।

[ज्ञघड] रामचन्द्र शर्मा पौडेलबाट प्राप्त जानकारी ।

अमन्त्रण गर्न गएका थिए । यसले पनि उनको सामाजिक आचरण र नैतिक चत्रिरको पुष्टि गर्दछ । त्यसपछि उनी 13 Feb, 1999 मा अध्यक्ष चयन गरिए । उनी राष्ट्रिय जनता परिषद्को अध्यक्ष भएपछि संस्थाको नियम पालना गरी अध्यक्ष पदबाट राजीनामा दिएका थिए । २०५७ साल वैशाख १२ गते उनलाई सल्लाहकार परिषद्को सभापतिमा सर्वसम्मत चयन गरिएको थियो । त्यसपछि आफ्नो जीवन रहुन्जेल (२०६५ माघ ८ गतेसम्म) संस्थाको सोही पदमा रहेका श्रीभद्र शर्मा Transparency International को ढाका सम्मेलनमा नेपाली संसदीय टोली समेतको संलग्नतामा नेपाली प्रतिनिधिमण्डलको नेतृत्व गरी भाग लिएको जानकारी पाइन्छ ।[ज्ञघढ] संस्थाको परिपाटीलाईँ पक्षपातरहित, व्यवस्थित गर्न सधैं चिन्तनशील रहेका र संस्थाको सदस्यता गराउन व्यक्तिको चरित्र र क्षमताको मूल्याङ्कनमा निकै ख्याल गर्ने उनको विशेष चासो रहेको बुझिन्छ ।

श्रीभद्र शर्माले आफ्नी दिवङ्गत पत्नी प्रभा शर्मा खनालको स्मृतिमा आफ्नो निजी लगानी रु ६,००,०००।- (छ लाख रूपैया) र पुरस्कारबाट प्राप्त रु.२५,०००।- (पच्चीस हजार रूपैया) गरी जम्मा छ लाख पच्चीस हजार रूपैयाको अक्षकोष स्थापना गरी **प्रभाश्री फाउन्डेसन** नामक सामाजिक संस्थाको स्थापना गरेका थिए । २०६४ साल भदौ २७ गते काठमाडौं जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा दर्ता भएको संस्थाका संस्थापक अध्यक्ष तथा संस्थापक शर्मा त्यसै संस्थाअन्तर्गत आफ्ना दिवङ्गत पिता अंशुमाली र माता तारादेवीको स्मृतिमा **तारांशु पुरस्कार** हरेकवर्ष रु. ५०००।- पाँचहजार राशीको नेपाल संस्कृत विश्वविद्यालय अन्तर्गत शास्त्रीमा सर्वप्रथम हुनेलाई प्रदान गरिने र हरेकवर्ष रु.५०००/५०००।- (पाँच/पाँच हजार) का दरले चन्द्रावती उच्च माध्यमिक विद्यालयमा अध्ययनरत गरिब छात्रालाई प्रदान गरिने तथा दलित विद्यार्थीलाई प्रदान गरिने तारांशु छात्रवृत्तिको स्थापना गरेको जानकारी पाइन्छ ।[ज्ञद्धण]

गहिरो चिन्तन, आदर्श जीवन चरित्र, उच्च बौद्धिकता, भद्र व्यक्तित्व, प्रभावकारी भाषिक अभिव्यक्तिका धनी श्रीभद्र शर्माले जो कोहीलाई तुच्छ नबोल्ने र तुच्छ व्यवहार नगरी समान व्यवहार गर्दथे । त्यसैले उनको व्यक्तित्वलाई अझ उकासेको थियो । बहुआयामिक जीवन आदर्श अँगालेका शर्मा जनजीवनमा लोकप्रिय कार्यकर्ता स्थापित भएका थिए । सबैलाई समान दृष्टिले हेर्ने, निम्न वर्गदेखि उच्च वर्गका व्यक्तिहरूसँगको निकटता समान राख्ने उनको स्वभाव थियो । कुनै संस्थागत सेवामा रहँदा उनले राज्यका माथिल्ला निकायमा प्रत्यक्ष सम्पर्क गरी योगदान गरेका थिए । त्यसैले उनलाई संस्थागत सेवामा संलग्न गराउँदा त्यस संस्थाको उन्नति र विकास, जनदृष्टिकोणको सकारात्मक प्रभाव बढ्ने

[ज्ञघढ] *ट्रान्सपरेन्सी इन्टरनेशनलबाट* प्राप्त प्राप्त जानकारी ।

[ज्ञद्धण] *प्रभाश्री फाउन्डेसनको वार्षिक प्रतिवेदन २०६५* बाट प्राप्त जानकारी ।

आदि फाइदाका दृष्टिले समेत कतिपय संस्थाले उनलाई सहभागी गराएको बुझिन्छ ।[ज्ञद्धज्ञ] यस्तै वास्तविकताका आधारमा कतिपय संस्थाहरूले उनको व्यक्तित्वको आडमा, नाममा फाइदा लिएर उन्नतितर्फ लम्कन सफल रहेको बुझिन्छ ।

३.४ सम्पादक तथा प्रकाशक व्यक्तिहरू

२००४ सालमा देश निकाला गरिएपछि वनारसमा पुगी नेपाली राष्ट्रिय काँग्रेसका पूर्णकालिक सदस्य भएका श्रीभद्र शर्माले आफ्नो जीवनवृत्ति स्वरूप दैनिक खर्च टार्न केही समय 'युगवाणी' पत्रिकामा काम गरेकोमा थिए । त्यसै समयमा तत्कालीन नेपाली काँग्रेसको मुखपत्र 'नेपाल पुकार' पत्रिकामा सम्पादक बालचन्द्र शर्मालाई सम्पादन कार्यमा समेत उनले सहयोग गरेको सूचना प्राप्त हुन्छ ।[ज्ञद्धद्द] २००८ सालमा बन्दीपुर जनसरकारको प्रमुखबाट राजीनामा दिई काठमाडौं आएका श्रीभद्र शर्मालाई केही महिला 'नेपाल पुकार' को सम्पादनको जिम्मेवारी दिइएको थियो ।[ज्ञद्धघ] उनका पिता डिठ्ठा अंशुमाली उपाध्याय खनालद्वारा नेपालीमा अनुवादित कृति श्रीदुर्गासप्तशती चण्डीको सम्पादन र परिपूरण श्रीभद्र शर्माले गरेको जानकारी पाइन्छ ।[ज्ञद्धद्ध] यो कृति २०४९ सालमा प्रकाशित गरिएको थियो । उनका जीवनका उत्तरचरणमा रचित तथा प्रकाशत कतिपय कृतिको प्रकाशन उनी आफै गरेका थिए ।

३.५ राजनीतिक व्यक्तित्व

वि.सं १९९७ को शहीद काण्डको बारेमा राम्रोसँग सुनेबुझेका श्रीभद्र शर्मामा आन्तरिक रूपमा राणा शासनप्रति आक्रोस आइसकेको थियो । वि.सं २००३ को अन्त्यमा सम्पूर्ण मध्यमको परीक्षा दिन वनारस गएपछि राणा शासन विरोधी राजनीतिक गतिविधिसित परिचित भएका थिए । त्यसैको परिणाम २००४ साल असारदेखि मंसिरसम्म नेपालमा शिक्षामा सुधार गर्ने निहुँमा राजा विरोधी गतिविधि 'जयतु संस्कृतम्' आन्दोलन गरी त्यसको नेतृत्वसमेत गरेका थिए । त्यस आन्दोलनका कारण देश निकालामा परेपछि वनारस गई नेपाली राष्ट्रिय काँग्रेसको पूर्णकालिक सदस्य भएपछि तनहूँ , लमजुङ, कास्की जिल्लाका गाउँ गाउँमा गएर पार्टी सङ्गठन गरेका थिए । त्यो समयमा उनी काँग्रेसको इमान्दार, निष्ठावान र कर्मठ कार्यकर्ताका हैसियतमा त्यस क्षेत्रको राजनैतिक, सामाजिक, आर्थिक र सांस्कृतिक पक्षमा प्रगतिशील र क्रान्तिकारी गतिविधि अगाडि बढाएका थिए । तिनलाई उठान गर्नको लागि अवधारणा ल्याउने र नीति निर्माण गर्न उनी मुख्यतः त्यति

[ज्ञद्धज्ञ] गोविन्दप्रसाद अधिकारीबाट प्राप्त जानकारी ।

[ज्ञद्धद्द] राजेश्वर देवकोटाबाट प्राप्त जानकारी ।

[ज्ञद्धघ] ऐजन ।

[ज्ञद्धद्ध] डिल्लीराम मिश्र, *नेपाली अधिराज्यमा तनहूँ* (काठमाडौं: शर्मिला मिश्र, दो.सं २०५७) पृ.२०६ ।

बेलाका त्यस क्षेत्रका सुधारक, समाजसेवी, बुद्धिजीवी कविराज रामप्रसाद खनालबाट निर्देशित रहेको जानकारी पाइन्छ ।[ज्ञद्घछ]

२००७ सालको क्रान्तिमा नेपाली काँग्रेसले उनलाई त्यस क्षेत्र (पश्चिम ३ नं) को कमाण्डर गराएको थियो । उनी त्यस क्षेत्रका लोकप्रिय नेता भएका थिए । उनलाई सरकारी सुरक्षाकर्मीले पोखरा लगेपछि त्यस क्षेत्रका जनताहरू आक्रोशित भएर बन्दीपुर कब्जा गर्न गएका थिए भन्ने जानकारी पाइन्छ ।[ज्ञद्घट] २००७ सालमा बन्दीपुर जनसरकारका प्रमुख भई बखानसिंह गुरुङको कमान्डिङमा जनमुक्ति सेना समेत गठन गरेका शर्माले २००८ सालको सुरुमा नेपाली काँग्रेसको निर्देशन विपरीत जनसरकार र जनमुक्ति सेना दुवै विघटन नगरी काठमाडौं फर्केका थिए । जनमुक्ति सेनाको व्यवस्थापनको सम्बन्धमा विश्वेश्वर प्रसाद कोइरालालाई श्रीभद्र शर्माले सेना समायोजन गर्न सल्लाह दिएको जानकारी पाइन्छ । नेपाली काँग्रेस पार्टीभित्र बौद्धिक व्यक्तित्वको रूपमा परिचित श्रीभद्र शर्मालाई २००८ सालमा केही महिला प्रचार विभागको जिम्मेवारी दिई नेपाल पुकारको सम्पादनको जिम्मेवारी दिइएको थियो । २०१२ साल माघ १० गतेदेखि वीरगन्जमा सञ्चालित नेपाली काँग्रेसको महाधिवेशनपछि पार्टी सभापति सुवर्ण शमशेरले उनलाई पार्टीको केन्द्रीय कार्यसमितिको सदस्य मनोनित गरेका थिए ।

३.५.१ नेपाली काँगेसको नेता व्यक्तित्व

नेपाली काँग्रेसको वीरगन्ज महाधिवेशनपछि केन्द्रीय कार्यसमितिका सदस्य श्रीभद्रशर्मा ने.का.का थोरै सङ्ख्या भित्रका बौद्धिक व्यक्ति र प्रखर वक्ताको रूपमा आफूलाई विकसित गरेका थिए । उनी नेपाली काँग्रेसका नेताका हैसियतमा २०१२ साल मंसिरमा भारत सरकारको निमन्त्रणामा ३ हप्ते सद्भावना भ्रमणमा नेपाली काँग्रेसको नेतृत्व गरेका थिए । उनलाई २०१४ सालको भद्रअवज्ञा आन्दोलन 'सत्याग्रह' मा पश्चिमाञ्चलको नेतृत्व गर्ने जिम्मा दिइएको थियो । त्यसबेला उनले पोखरामा नै बसेर आन्दोलन नेतृत्व र सञ्चालन गरेका थिए । २०१२ सालपछि योगेन्द्रमान शेरचनलाई नेपाली काँग्रेसमा प्रवेश गराउन सफल व्यक्तिको रूपमा समेत उनको उच्च मूल्याङ्कन गरिएको बुझिन्छ । २०१४ साल माघमा वीरगन्जमा भएको नेपाली काँग्रेसको महासमितिको बैठकमा श्रीभद्र शर्मा चुनाव संसदको नै भए पनि नेपाली काँग्रेसले भाग लिनुपर्दछ भन्ने प्रस्ताव राख्ने दुई प्रस्तावकमध्ये एकजना थिए ।[ज्ञद्घठ]निर्वाचनपछि नेपाली काँग्रेसभित्रको राजनैतिक वृत्तमा सुवर्णशमशेर र विश्वेश्वरप्रसाद कोइराला दुवैसँग निकट रहेका श्रीभद्र कर्तव्यनिष्ठ, इमान्दार, नैतिकवान र बौद्धिक राजनीतिज्ञको रूपमा चिनिएका थिए । वैचारिक उच्चता र

[ज्ञद्घछ] बुद्धिकुमार बतासबाट प्राप्त जानकारी ।

[ज्ञद्घट] मोतीकुमार श्रेष्ठबाट प्राप्त जानकारी ।

[ज्ञद्घठ] श्रीभद्र शर्मा, *आफैतिर फर्केर हेर्दा* (अप्र.काशित) पृ. १४९ ।

प्रभावकारी र धाराप्रवाह प्रवचन शैली भएका शर्मामा जुनसुकै विषयमा विश्लेषण गर्न सक्ने क्षमता रहेको थियो । त्यतिबेला उनी राजनीतिक सिद्धान्तका व्याख्या र विश्लेषक समेत थिए । त्यसबेलाका नेपाली काँग्रेसभित्रका उच्च बौद्धिक क्षमताका प्रखर वक्तामध्येका केही नेतामध्येमा एकजना उनी पर्दथे । २०१५ सालको सांसदीय निर्वाचनमा क्षेत्र नं १०३ बाट नेपाली काँग्रेसका तर्फबाट सांसदमा निर्वाचित भएपछि नेपाली काँग्रेसको एकमना सरकारमा मन्त्रिमण्डलमा राखिनुपर्ने योग्यताका व्यक्तिको रूपमा उनी परिचित थिए । यसका सन्दर्भमा विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाले श्रीभद्र शर्माको व्यक्तित्वका बारेमा यसरी टिप्पणी गरेका छन्- “पश्चिम नेपालको आधारमा तीनजना प्रतिस्पर्धी थिए -श्रीभद्र शर्मा, श्रीकान्त र काशीनाथ गौतम । यसमा मलाई श्रीभद्र शर्मा ज्यादै योग्य लाग्दथे र अहिले पनि मलाई उनी योग्य लाग्छन् योग्यताको दृष्टिकोणबाट । मैले उनलाई भने । “यिनीहरू यसरी भन्छन- पछि राजीनामा गर्छु भन्छन” श्रीभद्रले भने- “तपाई यसमा जे गर्नुस् मलाई आपत्ति हुँदैन ।”[ज्ञद्धड]

यसबाट उनमा पदलालचता नभएको र राजनैतिक इमान्दारिता निष्ठा र नैतिकता रहेको पुष्टि हुन्छ । उनका यिनै गुण र क्षमताका परिणाम मन्त्रिमण्डलमा समावेश नगरी २०१६ सालमा पुनर्गठित नेपाली काँग्रेसको केन्द्रीय कार्यसमितिमा उनलाई पार्टी सभापति विश्वेश्वर प्रसाद कोइरालाले पार्टीको एकमात्र महामन्त्री बनाएका थिए । यसले उनको राजनैतिक व्यक्तित्वमा उत्कर्षता प्राप्त गऱ्यो । उनी बौद्धिकता र भाषिक अभिव्यक्ति कलाका दृष्टिले समेत बी.पी. कोइरालाका विश्वासिला नेता थिए । २०१७ साल पुस १ गते राजाले ‘कु’ गरी सैन्यबलद्वारा जननिर्वाचित सरकारका मन्त्रिमण्डलका सदस्यहरूलाई सैन्य कब्जामा लिएका बखत थापाथली स्थित ब्रह्म शमशेरको फराकिलो कम्पाउण्डमा सञ्चालन गरिएको नेपाल तरुण दलको प्रथम महाधिवेशनमा नेपाली काँग्रेसका महामन्त्री श्रीभद्र शर्माले ५ मिनेट मात्रै शुभेच्छा भाषण गरिरहेका थिए । त्यसबखत सैन्य बलले कब्जा गरिसकेपछि तत्कालीन प्रधानमन्त्री एवम् नेपाली काँग्रेसका सभापति बी.पी. कोइरालाले माइक समातेर उभिएका श्रीभद्र शर्मालाई कानमा सुटुक्क रूपमा वातावरण शान्त बनाई हिंसा र उत्तेजना नउठाउन भनेका थिए । त्यसपछि श्रीभद्र शर्माले सबैलाई थुमथुम्याई आफ्नो घर फर्कन आदेश दिएका थिए ।[ज्ञद्धढ] श्रीभद्र शर्मा त्यसपछि जेलमा परे । जेल जीवनमा समेत उनले बन्दीहरूलाई हातैले लेखेर राम्रोसँग प्रजातान्त्रिक समाजवादको

[ज्ञद्धड] गणेशराज शर्मा, *सङ्कलक विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाको आत्मवृत्तान्त* (काठमाडौंः जगदम्बा दो.सं २०५५) , पृ. २१८ ।

[ज्ञद्धढ] गोवर्धन राना, *प्रजातान्त्रिक आन्दोलनमा नेपाल विद्यार्थी संघ* (ने.वि.संघ पशिचमाञ्चल समन्वय समिति, २०५०) पृ.. ६७ ।

व्याख्या, विश्लेषण गरी राजनीतिक चेतनाको विकास गराउन लगनशील रहेका थिए भने जानकारी प्राप्त हुन्छ ।[ज्ञछण] यसले उनको राजनैतिक विश्लेषणक व्यक्तित्व पहिचान दिन्छ ।

[ज्ञछण] रामशरण महत, *श्रीभद्र शर्माको १३ औं पुण्य तिथिका दिन नेपाली काँग्रेस केन्द्रीय कार्यालयमा गरिएको श्रद्धाञ्जलि सभाको मन्तव्यबाट*।

३.५.२ सांसद व्यक्तित्व

श्रीभद्र शर्मा २०१५ सालको संसदीय निर्वाचनमा क्षेत्र नं. १०३ मा नेपाली काँगेसको तर्फबाट सांसद पदका लागि उम्मेदवार भएपछि विजय हासिल गरेका थिए । नेपाली काँग्रेसका त्यतिबेलाका सांसदहरूमध्ये उनी ४/५ जना राम्रा सांसदमध्येमा गनिन्थे । उनी अन्य पार्टी र आफ्नै पार्टीभित्रका सांसदहरूका बीच वैचारिक दृष्टिकोण दिने प्रवक्ता पनि थिए । आफ्ना पार्टीभित्रका सांसदहरूले गहन विषयमा पनि हाँसो र ठट्टा भाषामा बोलको बखत त्यस्ता हल्का विचार र शैलीप्रति विरोध गरी वैचारिक गहनता र शैलीगत गाम्भीर्यताका लागि अनुरोध गर्दथे ।[ज्ञछज्ञ] यो समयमा उनको राजनैतिक व्यक्तित्व उत्कर्षमा पुगेको मानिन्छ ।

३.५.३ पञ्चायती राजनीतिक व्यक्तित्व

वि.सं. २०२५ जेठमा (१५ मई १९८६) सुवर्ण शमशेरको वक्तव्य सार्वजनिक भएपछि त्यसकौ आधारमा पञ्चायती राजनीतितर्फ आकर्षित भएका श्रीभद्र शर्मालाई राजा वीरेन्द्रले २०३१ साल माघ २७ गते पञ्चायती संविधान सुधार आयोग सदस्यमा मनोनित गरेका थिए ।[ज्ञछद्द] त्यसै पदीय जिम्मेवारीको धरातलका आधारमा राजाले उनलाई २०३२ साल पुष १४ गते गोरखा दक्षिणबाहु दोस्राले सम्मानित गरी तक्मा लगाइदिएका थिए ।[ज्ञछघ] श्रीभद्र शर्मा एकदलीय व्यवस्थामा सुधार गर्ने आकाँक्षा बोकेर पञ्चायत प्रवेश गरेका बुझिए तापनि तत्काल संविधानमा प्रजातान्त्रिक सुधार गर्न भने सफल नभएको देखिन्छ । तर पनि उनले आफ्नो गन्तव्यलाई पछाडि फर्काउन भने चाहेनन् । फलस्वरूप २०३३ साल असार १ गते राजाबाट राष्ट्रिय पञ्चायत सदस्यमा मनोनित भएका थिए ।[ज्ञछद्ध] २०३४ साल भदौ २७ गते उनी सामान्य प्रशासन राज्यमन्त्री नियुक्त भए । कीर्तिनिधि विष्टको प्रधानमन्त्रीत्वमा राज्यमन्त्री भई मन्त्री निवासमा बसोबास गर्दासमेत आफूलाई प्रजातन्त्रवादी धारमा उभ्याउन जमर्को गरेको देखिन्छ । नेपाली काँगेसका नेता तथा कार्यकर्ता पञ्चायतभित्र प्रवेश गरेपछि पञ्चायती व्यवस्थाभित्र नै प्रजातान्त्रिक धारको सङ्गठन सुदृढीकरण हुँदै जान्छ भन्ने मान्यताका धारणा उनले काँग्रेसका नेता तथा कार्यकर्ताहरूलाई समेत पञ्चायतमा प्रवेश गराउन क्रियाशील रहेको बुझिन्छ । यसै क्रममा शर्माले २०३५ सालमा ३८ जनाको काँग्रेसी समूहलाई पञ्चायतमा भित्र्याउन महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरी त्यसको आन्तरिक

[ज्ञछज्ञ] रामचन्द्र अधिकारी, *श्रीभद्र दाइको सम्झना,* **अन्नपूर्ण पोष्ट** (माघ २०, २०६५), पृ. ७ ।

[ज्ञछद्द] गोरखापत्र, २०३१ माघ २८ गते सोमबार, पृ. १

[ज्ञछघ] गोरखापत्र २००३ साल पौष १५ गते पृ. १० ।

[ज्ञछद्ध] गोरखापत्र, २०३३ साल असार २ गते , पृ. १ ।

संयोजन समेत गरेको अनुमान गरिन्छ ।[ज्ञछछ] उनको पञ्चायतकालीन राजनीति जीवनमा कीर्तिनिधि विष्ट प्रधानमन्त्री भएको समय २०३४ सालको मध्यदेखि २०३६ सालको सुरुसम्म बढी उर्वर देखिन्छ । त्यस समयमा उनी प्रधानमन्त्रीको स्वदेश भ्रमणमा समेत धेरै ठाउँमा सहभागी भएका थिए । कुनै मन्त्रालय खाली भएको अवस्थामा समेत त्यस मन्त्रालयको कार्यभार उनलाई नै सुम्पिने गरेको पाइन्छ । तत्कालीन प्रधानमन्त्री कीर्तिनिधि विष्टको विशेष सल्लाहकार र विश्वासपात्र बन्न पुगेका श्रीभद्र शर्माले आफू राज्यमन्त्री हुँदा २०३५ साल मंसिर ११ गतेदेखि केही दिन कानुन तथा न्यायमन्त्रालयको कार्यभार समेत सम्हालेका थिए । यसैबीच २०३५ साल मंसिर २५ गते प्रधानमन्त्रीको सिफारिसमा राजाले मन्त्रीमण्डलमा हेरफेर गर्दा उनी सामान्य प्रशासन र उद्योग तथा वाणिज्य राज्यमन्त्री भएका थिए [ज्ञछट] भने २०३६ साल वैशाख १ गते मन्त्रिमण्डल हेरफेर हुँदा उनी उद्योग तथा वाणिज्य मन्त्री बनाइएका थिए ।[ज्ञछठ] यसपटक उनी राज्यमन्त्रीबाट पदोन्नति भई मन्त्री बनेका थिए । २०३६ साल जेठ १० गते राजा वीरेन्द्रले जनमतसङ्ग्रहको घोषणा गरेपछि सोही दिन उनले मन्त्री पदबाट राजीनामा दिई राजालाई सिधै बहुदलको घोषणा गर्न आग्रह गरेका थिए तर बहुदलका निम्ति खुल्ला रूपमा जनसम्पर्कमा रहेर प्रचार प्रसारमा भने लागेनन् । यस समयमा उनले बहुदलको पक्षमा संयुक्त प्रेस वक्तव्य पनि निकालेका थिए ।[ज्ञछड] जनमतसङ्ग्रहमा निर्दलीय पञ्चायती व्यवस्थाले विजय प्राप्त गरेपछि पुनः पञ्चायततर्फ फर्केका श्रीभद्र शर्माले राजा र कट्टर पञ्चहरूबाट विश्वास गुमाएको बुझिन्छ । २०३८ सालको राष्ट्रिय पञ्चायतको निर्वाचनमा उनी गृह जिल्ला तनहूँबाट उम्मेदवार भएका थिए । उक्त निर्वाचनमा नेपाली काँग्रेसका समर्थकहरूको भोटसमेत प्राप्त गरी उनी विजयी भएका थिए । उनले २०४३ सालको निर्वाचनमा राष्ट्रिय पञ्चायत सदस्यका लागि तनहूँबाट उम्मेदवारी दिएका थिए तर त्यस निर्वाचनमा नेपाली काँग्रेसका समर्थनमा तारापति भट्टराई र विष्णुवीर आले पनि निर्वाचन लडेका हुँदा श्रीभद्र शर्मा विजयी हुन सकेनन् । त्यसबखत उनलाई केही पञ्च र दरबारका सचिवहरूले पनि हराउन चाहेको बुझिन्छ ।[ज्ञछढ] २०४४ सालमा गरिएको तनहूँ रा.पं. स. को १ सिटको उपनिर्वाचनमा भने उनी विजयी भएका थिए । २०४६ सालको जनआन्दोलनमा समेत बहुदलको पक्षमा आफ्नो मत जाहेर गरेका श्रीभद्र शर्माले यसअघि नै व्यवस्थामा सुधार गर्न र बहुदलीय व्यवस्था स्थापना गर्नका लागि २०४६ साल भाद्र १३ गते आफ्नै निवास कोटेश्वरमा पञ्चायतका पूर्व

[ज्ञछछ] नरहरि आचार्य, सम्झनाका श्रृङ्खलामा श्रीभद्र शर्मा (कान्तपुर २०६५ माघ २० गते) पृ. ७ ।

[ज्ञछट] गोरखापत्र (२०३५ साल मंसिर २६ गते सोमबार) पृ. १ ।

[ज्ञछठ] गोरखापत्र (२०३६) साल वैशाख २ गते आइतबार) पृ. १ ।

[ज्ञछड] सूर्यमणि अधिकारी, ने*पाली काँग्रेसको इतिहास* (काठमाडौं: भुँडीपुराण , २०५९) पृ. २२४ ।

[ज्ञछढ] डिल्लीराम मिश्र, ने*पाल अधिराज्यमा तनहूँ* दो.सं (काठमाडौ.: शर्मिला मिश्र, २०५७), पृ. ६६० ।

प्रधानमन्त्रीलगायत केही पञ्च नेताहरू, नेपाली काँग्रेसका नेताहरू र वामपन्थी दलका नेताहरूलाई निमन्त्रणा गरी चियापान कार्यक्रम गरेका र त्यस अवसरमा देशको राजनीतिक गतिविधि र राजनीतिक निकासका लागि सबै पक्षलाई एकै ठाउँमा छलफल गर्ने उचित अवसर दिलाएको जानकारी पाइन्छ ।[ज्ञटण] यसले पञ्चायती व्यवस्थाभित्र प्रवेश गरे पनि सदैव प्रजातन्त्रका पक्षमा उभिने चिन्तनशील व्यक्ति, राजनैतिक निकास नहुँदा देशले भोगेको पीडालाई आत्मसात गर्ने नेताको रूपमा उनको मूल्याङ्कन गर्न सकिन्छ । पञ्चायती राजनीतिक कालमा उनी काँगेसभित्रको आफ्नो पुरानो मानसिक छापलाई छोड्न नसकेका तर पञ्चायती राजनीतिको यथार्थलाई बुझेका व्यक्ति देखिन्छ । फलतः उनी काँग्रेसका दृष्टिमा पञ्च र पञ्चहरूका दृष्टिमा काँग्रेस देखिएका छन् । २०४७ साल वैशाख २ गते सरकार वार्ताटोलीका तर्फबाट प्रज्ञा प्रतिष्ठान कमलादीमा वार्तामा सहभागी श्रीभद्र शर्माले अन्तिम चरणमा समेत राजाप्रतिको मोह र आशा त्याग्न नसकेको बुझिन्छ ।[ज्ञटज्ञ] तर उनको प्रजातन्त्र र बहुदलीय व्यवस्थाप्रतिको निष्ठा र मोह भने सदैव कायम रहेको देखिन्छ ।

३.५.४ २०४६ सालपछिको राजनीतिक व्यक्तित्व

२०४६ सालको राजनीतिक परिवर्तनपछि थुप्रै पञ्चहरू नेपाली काँग्रेसमा प्रवेश गरी पद र प्रतिष्ठा प्राप्त गर्न सफल भए पनि श्रीभद्र शर्मालाई त्यस्तो अवसर सम्भव भएन । २०४६ सालपछि तुरुन्तै उनको नेपाली काँग्रेसमा प्रवेशको अवसर पनि उनको काँग्रेस र पञ्चायतको राजनीतिक प्रवृत्ति जस्तै ढुलमुलाएको बुझिन्छ तर पनि उनी कट्टर पञ्चहरूको राजनीतिक पार्टी 'राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी' मा समावेश नभई छुट्टै पार्टी 'राष्ट्रिय जनता परिषद्' खोल्न पुगे । पछि उनी उक्त पार्टीको अध्यक्ष भएका बखत सम्पूर्ण पार्टीलाई नै नेपाली काँग्रेसमा समाहित गरी आफ्नो सम्पूर्ण राजनीतिक आस्थाको सुरु र अन्त्य नेपाली काँग्रेसमा नै गरे । यसले उनको राजनीतिक आस्थालाई एकीकृत गरे पनि पार्टीगत सक्रियतामा नलागी पछिल्ला चरणमा उनी राजनीतिक विश्लेषकको रूपमा मात्र रही सक्रिय राजनीतिलाई बिटमारेका राजनीतिक व्यक्तित्व हुन पुगेका थिए ।

३.६ क्रान्तिकारी तथा सुधारक व्यक्तित्व

श्रीभद्र शर्मा बहुपक्षीय क्रान्तिकारी व्यक्ति थिए । उनको क्रान्तिकारी व्यक्तित्वको थालनी 'जयतु संस्कृतम् आन्दोलन २००४' बाट भएको थियो । 'जयतु संस्कृतम् आन्दोलन २००४' का मुख्य तीन आयामहरू शैक्षिक, धार्मिक र राजनैतिक थिए । त्यो आन्दोलनको नेतृत्व गरी श्रीभद्र शर्मा तत्कालीन संस्कृत शिक्षाभित्र अर्थशास्त्र, नागरिक शास्त्र, इतिहास, राजनीतिशास्त्र जस्ता आदि विषय पढ्न पाउनु पर्ने माग राखी आन्दोलनमा उत्रिएका थिए ।

[ज्ञटण] साप्ताहिक विमर्श (२०४६ भदौ १६ गते शुक्रबार) पृ. १ र १०

[ज्ञटज्ञ] माथि उल्लेखित पादटिप्पणी सङ्ख्या ३५, पृ. ३१७ ।

प्रधानमन्त्री पद्मशमशेरले 'संस्कृत मृतभाषा हो' भनेपछि संस्कृत भाषाको संरक्षण गर्न 'जयतु संस्कृतम्' नारा लिएर जनता/नागरिकका घरदैलोसम्म पुगी संस्कृत परम्परा अनुसार श्रीमदभागवद् महायज्ञ समेत सम्पन्न गरेका थिए । साथै आन्तरिक रूपमा देशभित्र राणा विरोधी राजनैतिक गतिविधि बढाएर प्रजातन्त्र स्थापना गर्नु समेत त्यस आन्दोलनको लक्ष्य रहेको हुँदा त्यस आन्दोलनमा नेतृत्वदायी भूमिका पूरा गरेर उनले आफ्नो क्रान्तिकारी व्यक्तित्वको पहिचान दिएका थिए । २००७ सालपूर्व परम्परा विपरीत श्रीभद्र शर्मा तनहुँसुरको गद्दी चौतारामा चढेर बसेका थिए ।[ज्ञटद्द]

२००६ सालमा लमजुङ र तनहूँ जिल्लामा सञ्चालित ब्राह्मणहरूले हलो जोतेको हलोजोत आन्दोलनमा अप्रत्यक्ष रूपमा श्रीभद्र शर्मा संलग्न भएको जानकारी पाइन्छ । श्रीभद्र शर्मासँगको पूर्व सहमतिमा २००६ साल श्रावणमा दुराडाँडाका शेषकान्त अधिकारी र तोयानाथ अधिकारीले हलो जोत्ने कार्यक्रम सम्पन्न गरेपछि तनहूँ चुँदीमा उनकै प्रेरणा र सल्लाहमा तनहुँसुरका उमाभद्र खनाल, कविराज रामप्रसाद खनाल, विष्णुहरि खनाल र भुवनेश्वर ढकालले २००६ पौषमा सामूहिक रूपमा हलो जोतेको जानकारी पाइन्छ ।[ज्ञटघ]

२००७ साल माघमा बन्दीपुर जनसरकार गठन गरी त्यसका प्रमुख समेत भएका श्रीभद्र शर्माले जनसरकारको मातहतमा विभिन्न सामाजिक, आर्थिक, शैक्षिक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरी परिवर्तनकारी अभियानलाई अगाडि बढाएका थिए । त्यतिबेला सामाजिक क्रान्तिको छुवाछुतको अन्त्य गर्न विभिन्न जातजातिका बीच सामूहिक भोजको कार्यक्रम समेत सम्पन्न गरिएको र ती कार्यक्रममा श्रीभद्र शर्मा समेत सहभागी भएको जानकारी पाइन्छ ।[ज्ञटढ] त्यसवर्ष जनसरकारले हिउँदेबाली आन्दोलन, पुनःविवाह (विधवा विवाह) प्रचलनमा प्रोत्साहन, राणाकालीन खोटो मानपाथीको सट्टा जनसरकारको छाप लागेको मानापाथीको प्रचलन र जिम्मुवाल, मुखिया र साहूहरूले लिने गरेको अन्यान्यापूर्ण व्याजस्याज घिउ खानेजस्ता आर्थिक शोषणको अन्त्य गर्ने क्रान्तिकारी आन्दोलन समेत सञ्चालन गरेको थियो ।[ज्ञटछ] २०११ सालमा तनहूँ जिल्लामा सञ्चालित तीरो बन्द आन्दोलनमा ५० प्रतिशत तिरो जिल्लाको विकासका लागि जिल्लामा नै राख्नुपर्ने आन्दोलन गरेका श्रीभद्र शर्मा २०१४ सालमा गरिएको भद्र अवज्ञा आन्दोलनको नेतृत्व पोखरामा बसेर गरेका बखत २९ दिन सम्म पोखरामा नै गिरफ्तारीमा परेका थिए । २०१७ सालको राजनैतिक घटना पश्चात् नेपाली काँग्रेसका महामन्त्री समेत रहेका श्रीभद्र शर्मा पञ्चायती व्यवस्थाको विरोधीको रूपमा करिब ६ वर्ष जेलमा बन्दी जीवन बिताएका थिए । यो नै

[ज्ञटद्द] गोविन्द अधिकारीबाट प्राप्त जानकारी ।

[ज्ञटघ] उमाभद्र खनालबाट प्राप्त जानकारी पृ. ३१७ ।

[ज्ञटढ] राजेश्वर देवकाटाबाट प्राप्त जानकारी

[ज्ञटछ] रामचन्द्र पोखेल, *विदा श्रभिद्रजी नेपाल साप्ताहिक* (२०६५ माघ २६ गते) पृ. ४४ ।

उनको क्रान्तिकारी व्यक्तित्वको उत्कृष्ट क्षण र नमुना थियो । २०३६ साल जेठ १० गते राजाबाट जनमत सङ्ग्रहको घोषणा भएपछि श्रीभद्र शर्माले मन्त्री पदबाट राजीनामा दिई बहुदलको पक्षमा उभिएको थिए ।

३.७ धार्मिक/आध्यात्मिक व्यक्तित्व

श्रीभद्र शर्मा एक आध्यात्मिक व्यक्तित्व हुन् । उनको बाल्यकालमा उनलाई सानिमाले सूर्य प्रार्थनाको श्लोक, सरस्वती प्रार्थनाको श्लोक कण्ठस्थ गराएकी थिइन् । उनका मावलीतर्फका हजुरबुबाले आध्यात्मिक संस्कार बमोजिम नै अक्षरारम्भ गराएका थिए । फलेवाङमा व्रतबन्ध गरेका श्रीभद्र शर्माले आध्यात्मिक चेतना र नियमको पालना गरी नुवाइ धुवाइ, जप, पूजा, पाठ गरेर भान्सामा बसी खाना खाने संस्कारको पालना गरेका थिए । 'जयतु संस्कृतम् आन्दोलन २००४' को नेतृत्व गरेका शर्माको यो कदम पनि आध्यात्मिक व्यक्तित्वको महत्त्वपूर्ण नमुना थियो । विधि तथा संस्कारपूर्वक बाबुको र आमाको काजकिरिया गरेका उनले आमाको चौरासी पूजाको अवसरमा देवघाट धाममा छोरा अजयभद्रको व्रतबन्ध पनि गरिदिएका थिए । दैनिक श्रीमद्भागवद गीताको पाठको अभ्यास र अनुभवको उपयोग गरी उनले त्यसलाई नेपालीमा पद्यानुवाद गरेका र महाभारतको कथामा आधारित गीताको पूर्वकथा र उत्तर कथाको समेत पद्यरचना समावेश गरी 'श्रीमद्भागवद गीताको नेपाली पद्यानुवाद' कृति प्रकाशित गरेका छन् । श्रीदुर्गासप्तशती चण्डीको गहिरो अध्ययन गरेका उनले आफ्ना बाबुको अपूर्ण अनुवादका केही अंश आफैले अनुवाद गरी परिपूरण समेत गरेर बाबुकै नाममा कृति प्रकाशित गरेका छन् । उनले अध्यात्म रामायण र भानुभक्तीय रामायणको अध्ययनबाट तिनीहरूबीचको तुलनात्मक समीक्षा समेत प्रकाशित गरेका छन् । बाबुआमाको निधनको वार्षिक तिथिमा नियमित तर्पण पिण्डा दिँदै आएका श्रीभद्र शर्माले श्रीमती र छोराका साथ बद्रीनाथ र केदारनाथ लगायत भारत र नेपालका विभिन्न तीर्थस्थल समेत गएका थिए । बद्रीनाथमा त उनले दिवङ्गत बाबुआमाका लागि तर्पण पिण्डासमेत दिएका थिए । २०४१ सालको दशैंको शुभ साइतमा आफ्नै नवनिर्मित घर कोटेश्वरमा प्रवेश गरी घरको प्रतिष्ठा र रुद्रीसमेत गरेका शर्माले यात्राको क्रममा चन्द्रमा र योगिनीमा समेत विश्वास गर्दथे ।[ज्टट] जीवनको अन्तिम चरणमा चौरासी वर्ष करीब पुगेका श्रीभद्र शर्माले चौरासी पूजा गर्ने योजना गराए तापनि पूरा हुन सकेन । मृत्युपछिको पुनर्जन्ममा विश्वास गर्ने श्रीभद्र शर्माले त्यसैमा आधारित भएर पत्रात्मक शैलीमा दिवङ्गत श्रीमतीलाई सम्झना फूलहरू (२०६४) मा आफ्ना भावनाहरू पोखेका छन् ।

[ज्टट] अजयभद्र खनालबाट प्राप्त जानकारी पृ. ३१७ ।

३.८ राजनीतिक चिन्तक व्यक्तित्व

श्रीभद्र शर्मा एक कुशल राजनीतिक चिन्तक हुन् । उनको करिब ६० वर्षीय राजनीतिक जीवन 'जयत संस्कृतम् आन्दोलन २००४' को नेताबाट सुरु भएको थियो । २०१६ सालमा नेपाली काँग्रेसको महामन्त्री बनेका श्रीभद्र शर्माले नै संसदमा सत्ता पक्षको तर्फबाट विपक्षी पार्टीका संसदहरूले उठाएका सवालको प्रत्युत्तर भाषण दिने वक्ता थिए ।[ज्ञटठ] उनले आफ्नो ६ वर्षे जेल जीवनमा नेपाली काँग्रेसको मूल सिद्धान्त प्रजातान्त्रिक समाजवादको व्याख्या गरेर हातैले लेखेर जेलका बन्दीहरूलाई पठाएका थिए । [ज्ञटड] उनको पञ्चायतकालीन राजनीति जीवनको आरम्भमा र पछिसमेत गरी पटक पटक राजा वीरेन्द्रलाई राजनीतिक व्यवस्थामा सुधार गर्नका लागि सल्लाह दिएका थिए । यसै समयमा उनले राष्ट्रिय पञ्चायतमा प्रजातन्त्र र जनअधिकारका सम्बन्धमा गहिरो राजनीतिक चिन्तन गरी आफ्ना अभिमत प्रकट गरेका थिए । यसैको परिणाम उनका पञ्चायतकालीन राजीतिक चिन्तनको पुस्तक 'तनहूँको आवाज' (भाग १, २,३) प्रकाशित भएको छ । २०४६ सालको राजनीतिक परिवर्तन पश्चात 'राष्ट्रिय जनता परिषद' पार्टी खोलेर बहुदलीय राजनीतिक व्यवस्थामा सहभागी शर्माले देशको राष्ट्रियता, सार्वभौमता, प्रजातन्त्र, कूटनीतिक सम्बन्ध, विभिन्न पार्टीहरूको सिद्धान्त र व्यवस्थाका सम्बन्धमा विभिन्न पत्रपत्रिकाहरूका माध्यमबाट आफूलाई राजनीतिक चिन्तन र विशलेषणको कसीमा उभ्याएका थिए । तिनैलाई सङ्कलन गरी यस सम्बन्धी उनका हाम्रो राष्ट्रियता र नेपाल भारत सम्बन्ध (२०५३) 'मेची र महाकाली' (२०५४) 'नेपालको सन्दर्भमा समाजवाद र साम्यवाद' ( ) जस्ता पुस्तक कृति समेत प्रकाशित छन् । आफ्नो जीवनको अन्तिम क्षणमा समेत देशको राजनीतिक घटनाक्रमप्रति चासो राखी प्रजातन्त्र र देशको सुदूर राजनीतिक भविष्यप्रति सचेत र प्रौढ राजनीतिक चिन्तक श्रीभद्र शर्माले जनचाहना विपरीत शासन गर्ने शासकको ढिलो चाँडो पतन अवश्यभावी रहेको सत्यतालाई औँल्याउँदै नेपालमा दरबार हत्याकाण्डले नै राजतन्त्रको पतन भएको र संविधान सभाको चुनाव र त्यसपछि समेत देशमा अर्को अधिनायकवादी शक्तिले शासन हत्याउन सक्ने आशङ्का गरी त्यसप्रति सम्पूर्ण नेपालका प्रजातन्त्रवादी दलहरू र जनतालाई सचेत रहन आग्रह गरेका थिए ।[ज्ञटढ]

[ज्ञटठ] कीर्तिनिधि विष्टबाट प्राप्त जानकारी पृ. ३१७ ।

[ज्ञटड] रामशरण महत, 'श्रीभद्रशर्माको १३ ओ पुण्य दिन (२०६५ माघ २० गते) को श्रद्धाञ्जलि सभा बी.बी. स्कृति भावन सानेपामा दिएको मन्तव्यबाट प्राप्त जानकारी पृ. ३१७ ।

[ज्ञटढ] शोधकर्ताले शोधनायकसँग प्रत्यक्ष कुराकानीबाट प्राप्त जानकारी ।

३.९ श्रीभद्र शर्माको कृतित्व

३.९.१ साहित्य यात्रा र चरण विभाजन

श्रीभद्र शर्मा संस्कृत छात्रवास (पाकशाला) मा बसेका समयमा त्यहाँको अन्ताक्षरी र समस्यापूर्ति प्रतियोगिता जस्ता साहित्यिक वातावरणमा उनले केही श्लोकहरूको रचना गरेका भए तापनि २००४ साल आश्विन /कार्तिक महिनाको 'उद्योग' पत्रिकामा प्रकाशित उनको 'मृग' शीर्षकको कविताबाट नै उनको सार्वजनिक साहित्य यात्रा सुरु भएको थियो । छात्रवास बसेका समयमा उनले शारदा पत्रिकामा 'पान्थ' शीर्षकको कविता पनि प्रकाशित भएको थियो । त्यसपछि २०६४ सालसम्म नै उनका साहित्यिक रचना सर्वाजनिक हुँदै आएका थिए । उनको ६० वर्षीय साहित्य यात्रालाई निम्न चरणमा विभक्त गरेर अध्ययन गरिएको छ ।

१. प्रथम चरण २००४ देखि २००७ सम्म

यस चरणको सुरुवात उनको सार्वजनिक साहित्य जीवनको प्रथम कृति 'मृग' शीर्षकको कविता २००४ साल आश्विन/कार्तिक अङ्क ६ र ७ को उद्योग पत्रिकामा प्रकाशित भएपछि भएको हो । त्यसपछि क्रमशः उनका कविताकृतिहरू र समलोचना तथा कथा समेत प्रकाशित भएका थिए । २००४ साल कार्तिक महिनाको शारदा पत्रिकामा उनको 'पान्थ' शीर्षकको कविता प्रकाशत भयो । २००४ साल मंसिरमा पाठशाला र पाकशालाबाट निष्काशन गरिएका श्रीभद्र शर्मा वनारसमा गएपछि त्यहाँको 'युगवाणी' पत्रिकामा काम गर्न थाले । त्यसै समयदेखि युगवाणी पत्रिका उनका कविता कृतिहरू प्रकाशित हुन थाले । युगवाणी पत्रिकामा प्रकाशित उनका कविताहरू **'युगवाणी'** (२००५ वैशाख ३१) **'विस्मात्'** (२००५ श्रावण २८), **'आह्वान'** (२००५ आश्विन १), **'सन्देश'** (२००५ आश्विन १५) **'आकाशको चरो'** (२००५ कार्तिक ५) गरी जम्मा पाँच कविता प्राप्त भएका छन् । 'पिँजराको चरो' शारदा पत्रिकामा २००५ साल आश्विन /कार्तिक महिनामा प्रकाशित कविता हो । यसरी उनले यस चरणमा उद्योग, शारदा र युगवाणी पत्रिकामा जम्मा उनका आठवटा कविता कृति प्रकाशित भएका पाइन्छन् । २००५ साल माघ महिनाको 'शारदा' पत्रिकामा 'भानुको सुयशमा कालो धब्बा' शीर्षकमा समालोचना लेख प्रकाशित गरी उनी समालोचनाका क्षेत्रमा समेत अगाडि बढेका थिए । २००७ साल वैशाख महिनाको 'शारदा ' पत्रिकामा 'छोरो रोइरहेकै थियो' शीर्षकको उनको कथा प्रकाशित भएको थियो । यसरी यस चरणमा साहित्यकार श्रीभद्र शर्मा कविता, समालोचना र कथाका त्रिवेणी साहित्यिक व्यक्तित्वको रूपमा प्रकट भएका थिए ।

यस चरणमा मूलभूत प्रवृत्तिहरू निम्न छन् -

(क) प्रकृतिप्रतिको उन्मुखता

(ख) स्वतन्त्रताको चाहना र आदर्शवादी जीवनदृष्टि

(ग) क्रान्ति चेतना र परिवर्तनगामी स्वरको उद्गार

(घ) पद्यमा मर्दना शैलीको प्रयोग

(ङ) साहित्यमा बहुल विधाको उपयोग (कविता कथा र समालोचना)

(च) सामाजिक चित्रण र आदर्शोन्मुख यथार्थवादी प्रवृत्ति

(छ) विश्लेषणात्मक वैचारिक दृष्टिकोण

(ज) साहित्यिक कृतिहरूको एकीकृत सङ्कलनको अभाव (छरिएर रहेका)

२. दोस्रो चरण २००८– २०४६ सम्म

यस चरणमा उनका भानुभक्तसँग सम्बन्धित विविध पक्षको समीक्षा लेख भानुदर्शनमा प्रकाशित गरिएका छन् । यस चरणमा प्रकाशित कृतिहरू **'भानुभक्तले कलम किन चलाए?' (भानुदर्शन** २०३०), **'नेपाली राष्ट्रियताको निर्माणमा भानुको कर्तव्य' (भानु दर्शन** २०३१), **'नेपाली स्वर वर्णको भानभक्तीय प्रयोग' (भानदर्शन,** २०३२) र **'कर्णेलको घोडा' 'भिनस र अडोनिस'** सँग दाँजी हेर्दा' (अरुणोदय, २०३२ कार्तिक चेत्र) हुन् । यसै चरणमा उनले राजेश्वर देवकोटाको 'विनोद पुष्पाञ्जलि' मा भूमिका लेखेका छन् भने विनोद उत्तरमाला केही श्लोकहरूको रचना र 'भिनस र अडोनिस' काव्यको नेपाली पद्यानुवादको थालनी समेत गरेका थिए ।

यस चरणका मूलभूत प्रवृत्तिहरू निम्न रहेका छन्-

(क) विविध पद्धतिमा समालोचनात्मक विश्लेषण

(ख) साहित्य अनुवादको थालनी

(ग) समस्यापूर्तिको माध्यमबाट दर्शनको प्रस्तुतीकरण

(घ) पूर्वीय र पाश्चात्य साहित्यको तुलनात्मक अध्ययन

(ङ) लेख तथा रचनाको सङ्कलनको अभाव

३. तेस्रो चरण २०४७ देखि २०६५ सम्म

यस चरणमा श्रीभद्र शर्मा राजनीतिभन्दा बढी साहित्य केन्द्रित थिए । उनका पिता अंशुमाली उपाध्याय खनालले पद्यानुवाद गरेको श्री दुर्गा सप्तशती चण्डीको परिपूरण , सम्पादन गरी २०४९ सालमा यस पुस्तकाकार कृति प्रकाशित उनी आफैले गरेका थिए । त्यसपछि उनी संस्मरण साहित्यको रचना र प्रकाशन गरेका थिए । ती संस्मरणहरू **'जयतु संस्कृतम आन्दोलन एक संस्मरण'** (२०५४), 'वी.पी.सँगका केही संस्मरणहरू' (२०५७) 'मेरो मनाङ यात्रा' (२०६०) **'सम्झनाका फूलहरू** (२०६४) रहेका छन् । यस चरणमा उनले समस्यापूर्ति काव्यको रचना गरी प्रकाशन समेत गरे । 'विनोद उत्तरमाला (२०५९) यसको उत्कृष्ट नमुना हो । उनका विगतमा रचना गरी विभिन्न पत्रपत्रिकाहरूमा छरिएर रहेका समालोचना कृतिको सङ्कलन र केही नयाँ समालोचना लेखको सङ्कलन गरी **'भानुभक्तले कलम किन चलाए** ?' (२०६२) प्रकाशित गरिएको छ । संस्कृत र अङ्ग्रेजी साहित्यिक कृतिहरूलाई नेपाली पद्यानुवाद गरी प्रकाशन गरिएका उनका अनुवाद कृतिहरू

'श्रमिद्भागवत गीतको नेपाली पद्यानुवाद (पूर्वकथा र उत्तरकथासहित) (२०६३) र **'भिनस र अदनिस'** को नेपाली पद्यानुवाद **'रति र काम'** (२०६४) रहेका छन् । यसै चरणमा रचना गरिएका उनका संस्मरण रचना पनि छन् । ती विभिन्न पत्रपत्रकाहरूमा छरिएर रहेका छन् । **'मेरो पहिलो पोखरा यात्रा'** (मधुपर्क, २०५८) 'मेरो बद्रीनाथधामको यात्रा' (गरिमा, २०६० मार्ग) र **'सन्तबहादुर अर्थात् सन्ते सार्कीः एक सम्झना'** (गरिमा, २०६२ कार्तिक) उनका फुटकर संस्मरण रचना छन् । उनको भाषा वैज्ञानिक समीक्षा लेख '**नेपालीमा लिङ्ग र वचन क्रियामा यिनको प्रभाव**' (गरिमा २०६३ जेठ) फुटकर रूपमा नै पत्रिकाहरूमा रहेका छन् । उनको जीवनको महत्त्वपूर्ण घटनाहरू समेटिएको आत्मवृत्तान्त '**आफैतिर फर्केर हेर्दा'** (अप्रकाशित) प्रकाशोन्मुख अवस्थामा रहेको छ । श्रीभद्र शर्माको यो साहित्य यात्राको तेस्रो चरण साहित्य रचनाको परिमाण गुणस्तर विधागत विविधता, कृतिको आकारगत आयामका दृष्टिले उज्ज्वल रहेको छ ।

यस चरणका मूलभूत प्रवृत्तिहरू निम्न रहेका छन् ।

(क) आध्यात्मिक र भौतिक दर्शनको विश्लेषण

(ख) साहित्यमा राजनैतिक चिन्तनको प्रभाव

(ग) संस्मरण साहित्यको प्रधानता र तिनको पुस्तक आकारका रूपमा प्रकाशन

(घ) बहुल विधाका साहित्यिक कृतिहरूको रचना पुस्तकाकार प्रकाशन

(ङ) संस्कृत र अङ्ग्रेजी दुवै साहित्यिक कृतिको पद्यानुवाद र तिनको पुस्तक कृतिको रूपमा प्रकाशन

(च) विगतका फुटकर समालोचनाको सङ्कलन र नयाँ थप गरी पुस्तकको रूपमा प्रकाशन

(छ) केही फुटकर कृतिहरूको सङ्कलनको अभाव र फुटकर कविताको सङ्कलनको अभाव ।

३.९.२ साहित्यिक व्यक्तित्व

नेपाली साहित्यको क्षेत्रमा सर्जक र समालोचक साहित्यिक व्यक्तित्वको रूपमा परिचित श्रीभद्र शर्मा छात्र जीवनदेखि नै पाकशालाको समस्यापूर्ति कविता साहित्यको मौखिक प्रतिस्पर्धाको वातावरणबाट आकर्षित भएका थिए । त्यसै समयमा वि.सं २००४ साल आश्विनमा उद्योग पत्रिकामा 'मृग' शीर्षकको कविता प्रकाशन गरी सार्वजनिक साहित्य यात्राको सुरुवात गरेका शर्माले नेपाली साहित्यका बहुल विधामा कलम चलाएका छन् । सामाजिक, राजनैतिक, पौराणिक र ऐतिहासिक विषय क्षेत्र समेटिएका उनका साहित्यिक कृतिहरूमा उनका मौलिक अनुभूतिहरूलाई कलात्मक शैलीमा प्रस्तुत गरिएको छ । सर्वदेशीयता, स्वतन्त्रताको चाहना, दार्शनिक चेतना, उच्च बौद्धिकता र सहजनाभूतिमा उनिएका उनका साहित्यिक कृतिहरूमा सरल तर तार्किक भाषाशैलीमा अभिव्यक्त गरिएका छन् । स्रष्टा व्यक्तित्वको रूपमा उनको सिर्जनाशील क्षमताको उपयोग विशेषतः गद्य साहित्यतर्फ संस्मरण लेखनमा प्राथमिकता पाएको देखिन्छ । उनका केही कथा पनि

प्रकाशित गरिएको पाइन्छ । यसका साथै उनका फुटकर कविता, समस्यापूर्ति कविता र अनुवाद काव्य प्रकाशित छन् । समालोचनाकोृ क्षेत्रमा समेत कलम चलाएका श्रीभद्र शर्माले भानुभक्त आचार्यको जीवनसँग सम्बन्धित केही विविध विषयमा समालोचनात्मक लेखको सङ्कलन गरी पुस्तकाकार रूपमा प्रकाशन गरेका छन् भने केही फुटकर रूपमा विभिन्न पत्रपत्रिकामा समेत रहेका छन् ।

श्रीभद्र शर्माका साहित्यिक व्यक्तित्वका सम्बन्धमा विभिन्न लेखकहरूले समेत चर्चा गरेका छन् । पुरुषोत्तम दाहालका अनुसार श्रीभद्र शर्मा सिद्धहस्त लेखक थिए । उनका पछिल्ला कृतिका रूपमा नेपालको प्रजातान्त्रिक आन्दोलन शिखर पुरुष बी.पी. कोइरालासँगको सान्निध्यताका विषयमा लेखिएको संस्मरणात्मक कृतिमा उनले राजनीतिको एक कालखण्डको सजीव चित्रण गरेका छन् । फुटाउनै नसकिने दर्शनका रूपमा रहेको गीताको शल्यक्रिया गर्नु जस्तो दुरह कार्यलाई सुललित शैलीमा त्यसको पद्यभावलाई नेपालीमा अनुवाद गरी उनले गीतको समच्छन्दी नेपाली अनुवाद नेपाली समाजलाई प्रदान गरे ।[ज्ञठण] यसबाट उनी राजनीतिक गतिविधिलाई नेपाली साहित्यभित्र भिœयाउने स्रष्टा हुन् साथै संस्कृत श्लोकमा रहेका गीतालाई नेपालीमा अनुवाद गर्न दख्खलता हासिल गरेका संस्कृतका विद्वान् समेत छन् भन्ने कुरा पुष्टि हुन्छ । तिलक सापकोटाका अनुसार श्रीभद्र शर्मा साहित्यकार र विश्लेषक पनि हुन् । जीवनका उत्तरार्द्धतिर राजनीतिबाट टाढिँदै गएपछि सिर्जनातर्फ लागेका शर्माले झण्डै आधादर्जन जति कृति प्रकाशन गरेका छन् ।[ज्ञठज्ञ] नेपाली साहित्यका बहुल विधामा कलम चलाएका श्रीभद्र शर्मालाई समालोचक, कवि, कथाका, संस्मरणकार व्यक्तित्वलाई छुट्टाछुट्टै सूची गराई चित्रण गर्न सकिन्छ ।

३.९. २.१ संस्मरणकार व्यक्तित्व

शर्माको समग्र सिर्जना साहित्य यात्रामा गुण र परिमाणका दृष्टिले संस्मरण साहित्य बढी उज्वल रहेको छ । नियात्रा संस्मरण, घटना संस्मरण, व्यक्ति र घटना संस्मरण र आत्मवृत्तान्त गरी ४ विषय क्षेत्रमा समेटिएका उनका संस्मरण कृतिहरू आकारका दृष्टिले ४२ पृष्ठको सानो आकारमा प्रकाशित छ भने करिब २५० जति पृष्ठको ठूलो आकारमा समेत प्रकाशोन्मुख रहेका छन् । संख्याका दृष्टिले ४वटा कृति प्रकाशित भइसकेका छन् एउटा भने प्रकाशोन्मुख अवस्थामा रहेको छ । 'जयतु संस्कतम् आन्दोलन एक संस्मरण' २००४ (२०५४) सालमा सञ्चालित जयतु संस्कृतम् आन्दोलनको साङ्गोपाङ्गो विवरण दिइएको छ । त्यसैले यसलाई घटना विवरण प्रधान संस्मरण मानिन्छ । बी.पी. सँगका केही संस्मरणहरू (२०५७) मा उनको बी.पी.कोइरालासँगको प्रथम भेट, नेपाली काँग्रेसको राजनीतिमा बी.पी.को योगदान र राजनैतिक विश्लेषण, २०१७ साल पछिका विभिन्न घटना

[ज्ञठण] पुरुषोत्तम दाहाल, *अनुपेक्षणीय अवसान,* **अन्नपूर्ण पोष्ट,** (माघ २०, २०६५) पृ. ७ ।

[ज्ञठज्ञ] तिकप्रसाद सापकोटा, *नआउने भो कहिल्यै त्यो साता,* (माघ २०, २०६५) पृ. ७ ।

त्यसमा बी.पी.को दृष्टिकोण, आफ्नो दृष्टिकोण, सहमति तथा असहमति, राजनैतिक घटनाक्रमको बौद्धिक र तार्तिक विश्लेषण गरिएको छ । मेरो मनाङ् यात्रा (२०६०) मा २००९ सालमा गरिएको मनाङयात्राको यात्रा विवरण दिइएको छ । सम्भना फूलहरू (२०६४) मा आफ्ना दिवङ्गत भाइ, बाबु, आमा र श्रीमतीको सम्भनामा उनीहरूको व्यक्तित्व चर्चा गरेर घटना विवरणका क्रबद्ध श्रृङ्खला उल्लेख गरिएको छ । यसैको अन्तिम खण्डमा पत्रात्मक शैलीमा दिवङ्गत श्रीमीतसँग विगत जीवनका विविध चरणहरू स्मरण गरी आफ्ना दुःखका भाव आवेगहरू समेत प्रस्तुत गरिएको छ । उनको आत्मवृत्तान्त 'आफैतिर फर्केर हेर्दा' (अप्रकाशित) मा उनको जन्मपूर्वदेखि २०६३ साल सम्मको घटना विवरण प्रस्तुत गरिएको छ ।

३.९.२.२ कथाकार

श्रीभद्र शर्मा यथार्थवादी कथाकार हुन् । ग्रामीण जीवनका पहाडी बस्तीमा बसेका आर्थिक दृष्टिले अति विपन्न र निरक्षर परिवारका दुःख र कष्टपूर्ण जीवन भोगाइलाई उनले आफ्ना कथामा उतारेका छन् । गरिब र विपन्न वर्गलाई परेका पीर मर्काको विश्लेषण गरी तिनका भित्री मनका संवेदनालाई कथाका रूपमा प्रस्तुत गरेका श्रीभद्रले उनीहरूप्रति सहानुभूति समेत प्रकट गरेका छन् । अन्ततः समानता र सामाजिक न्यायको पक्षमा उभिएर उनी प्रगतिशील कथाकारको पङ्क्तिमा उभिन पुगेका छन् । उनको 'छोरो रोइरहेकै थियो' एक मात्र कथा २००७ साल वैशाखमा शारदा पत्रिकामा प्रकाशित गरी उनी नेपाली साहित्यको कथा साहित्यभित्र प्रवेश गरेका हुन् ।

३.९.२.३ कवि व्यक्तित्व

वि.सं २००४ सालमा उद्योग पत्रिकामा 'मृग' शीर्षक कविता छात्र जीवनमा नै प्रकाशित गरी कविता साहित्यबाट साहित्ययात्रा सुरु गरेका श्रीभद्र शर्माले त्यसपछि केही समय यसै विधाका फुटकर रचनालाई निरन्तरता दिएको पाइन्छ । यसपछि क्रमबद्ध प्रकाशित उनका कविताहरू 'पान्थ' (२००४ कार्तिक, शारदा), 'आकाशको चरो' 'युगवाणी' (२००५ वैशाख ३१) 'विस्मात्' (२००५ श्रावण २८), 'आह्वान' (२००५ आश्विन १), 'सन्देश' (२००५ आश्विन १५) 'आकाशको चरो' (२००५ कार्तिक शारदा) प्रकाशित गरिएको थियो । उनका कविताहरू उद्योग पत्रिकामा १ (एक), युगवाणी पत्रिकामा ५ (पाँच), र शारदा पत्रिकामा १ (एक) गरी जम्मा ८ वटा फुटकर कविता वि.सं २००४ र २००५ मा प्रकाशित गरिएका थिए । २००७ सालपूर्व रचना गरिएका उनका कवितामा प्रकृति प्रेम, युगबोध, क्रान्तिकारी चेतना, स्वतन्त्रताको चाहना, जागरणका लागि आह्वान, परिवर्तनकारी अग्रगमनका स्वरहरू मुखरित गरिएका छन् । विचलनयुक्त अर्थका तह, बौद्धिक दार्शनिकता, पूर्वीय दर्शनको प्रभावमा लेखिएका धेरैजसो उनका कवितामा लोकछन्दको प्रयोग गरिएका छन् भने कतिपय शास्त्रीय छन्दमा समेत रचिएका छन् । शब्द प्रयोगमा संस्कृतका तत्सम

शब्दसमेत कहीँकहीँ प्रयोग गरिएको पाइन्छ । कवि लेखनाथ पौडेलको दार्शनिक खण्डकाव्य 'बुद्धिविनोद' का समस्याहरूलाई कविताका माध्यमबाट जवाफ दिन कस्सिएका विभिन्न विद्वान्हरूको पङ्क्तिमा आफूलाई समेत उभ्याएका श्रीभद्र शर्माले अध्यात्मवादी तथा भौतिकवादी दर्शन मिश्रित लामो समस्यापूर्ति कविता कृति प्रकाशित गरेका छन् । 'विनोद उत्तरमाला' शीर्षकमा प्रकाशित यस कृतिमा बुद्धिविनोदका हरेक श्लोकको छुट्टाछुट्टै कविता शैलीमा उही छन्द प्रयोग गरी उत्तर दिइएको छ । यो नै उनको प्रकाशित कविता कृतिमध्ये सबैभन्दा लामो समस्यापूर्ति कविता हो । यसलाई राजेश्वर देवकाटाले दार्शनिकता र पाण्डित्य प्रदर्शन भनी टिप्पणी समेत गरेका छन् ।

३.९.२.४ समालोचक व्यक्तित्व

मोतीराम भट्टबाट सुरु भएको नेपाली साहित्य समालोचना परम्परालाई उनी पछिका विद्वान् लेखकहरूले विकास गरेका थिए । यसपछि नेपाली समालोचनाका फाँटमा थुप्रै विद्वान् लेखकरुले कलम चलाएका छन् । समालोचकमध्ये श्रीभद्र शर्मा पनि एक हुन् । उनको समालोचक व्यक्तित्वका सम्बन्धमा घटराज भट्टराई समेत टिप्पणी यसरी गरेका छन्- २००७ साल पहिले शारदा, उद्योग, युगवाणी, उदयजस्ता पत्रिकामा कथा लेख रचना छपाएका श्रीभद्र शर्मा खनालले समालोचनका क्षेत्रमा पनि कलम चलाएका छन् ।[ज्ञठद] उनको समालोचना विशेषतः भानभुक्त र उनका कृतिसँग सम्बन्धित रहेका छन् । २००५ साल माघमा शारदात्रिकामा भानुको सुयशमा कालो धब्बा' शीर्षकमा भानुभक्तसम्बन्धी अन्वेषणात्मक समालोचना गरी समालोचनाको कलम बढाएपछि लामो समयसम्म स्थिर उनको समालोचनको कलम २०३० को दशकमा 'भानुदर्शन' पत्रिकामार्फत अगाडि बढ्न पुगेको थियो । लामोसमय भानुसँग सम्बन्धित संस्थामा सम्बद्ध रहेका शर्माले अन्तः भानुसम्बन्धी अन्वेषणात्मक तथा समीक्षात्मक कृति 'भानुभक्तले कलम किन चलाए? (२०६२) प्रकाशित गरी आफ्नो समालोचक व्यक्तित्वको परिचय दिएका थिए । यसमा भानुभक्तकालीन सामाजिक, शैक्षिक प्राकृतिक परिवेशको चित्रण विश्लेषण गरेर भानुभक्तका जीवनमा घटित केही घटनाहरूको समेत पुनर्व्याख्या गरिएको छ । भानुभक्तका कृतिहरूको तुलनात्मक विश्लेषण गरी भाषाशास्त्रीय अध्ययनका आधारमा व्याख्या गरिनु पनि यस कृतिको विशेषता हो । यसबाट श्रीभद्र शर्मामा बहुपक्षीय समीक्षाको क्षमता भएको प्रष्ट देखिन्छ ।

३.९.३ अनुवादक व्यक्तित्व

लेखक वा सर्जकका भाषिक गतिविधिलाई अर्थमा परिवर्तन नहुने गरी स्रोत भाषाबाट लक्ष्यभाषामा सन्देश रूपान्तरण गरिने प्रक्रियालाई अनुवाद भनिन्छ । यस्तो अनुवादको कार्य सम्पन्न गरेको व्यक्तिलाई अनुवादक भनिन्छ । श्रीभद्र शर्मा एक

[ज्ञठद] घटराज भट्टराई, *नेपाली लेखक कोश* (२०५६) पृ. ....।

अनुवादक व्यक्तित्व हुन् । संस्कृत शिक्षामा शास्त्रीसम्मको अध्ययन पूरा गरेका श्रीभद्र शर्मामा पूर्वीय आध्यात्मिक प्रभाव परेको बुझिन्छ । संस्कृत भाषाको ज्ञान भएका र दैनिक श्रीमद्भागवद् गीताको पाठ अभ्यास गरेको हुनाले उनले गीतको नेपाली अनुवाद गरेका थिए । उनले अर्थ परिवर्तन मात्र नभई छन्द र गीतको समच्छन्दी नेपाली अनुवाद गर्नुले समेत उनको काव्य क्षमताको समेत पुष्टि हुन्छ । स्रोत भाषाको अर्थ परिवर्तन नगरी लक्ष्य भाषामा अनुवाद कार्य गर्नु एक दुरुह कार्य हो, यद्यपि समान छन्द प्रयोग गरी अनुवाद गर्नु झन् कठिन र जटिल कार्य हो । यसरी संस्कृत भाषामा रचित श्रीमद्भागवद् गीतालाई अर्थ र छन्द समान राखी नेपालीमा रूपान्तरण गरेर श्रीभद्र शर्माले आफ्नो उच्च बौद्धिक क्षमता र भाषिक कला कौशल देखाएका छन् । त्यसको ज्वलन्त नमुना श्रीमद्भागवद् गीताको नेपाली प्राप्ति हो भने श्रीभद्र शर्माको परिपक्व र उच्च बौद्धिक क्षमताको परिचय हो । श्रीभद्र शर्माका पिता अंशुमाली उपाध्याय खनालले श्रीदुर्गासप्तशती चण्डीको नेपाली पद्यानुवाद गरेका थिए । तर यो अपूर्ण र अप्रकाशित रहेको थियो । श्रीभद्र शर्माले त्यसलाई परिमार्जन र परिपूरण गरी 'श्रीदुर्गासप्तशती चण्डी नेपाली पद्यानुवाद (२०४९) प्रकाशित गराएका थिए । उनको अङ्ग्रेजी साहित्यकार विलियम शेक्सपियरको दुखान्त लघुकाव्य 'भिनस र अदनिस'को नेपाली पद्यानुवाद 'रति र काम' (२०६४) प्रकाशित गरेका छन् । यसबाट अनुवाद साहित्यमा श्रीभद्र शर्माले संस्कृत र अङ्ग्रेजी साहित्यिककृतिको उपयोग गरी त्यसलाई नेपालीमा रूपान्तरण गरेर बहुभाषिक क्षमता प्रस्तुत गरेका छन् ।

३.१० जीवनी, व्यक्तित्व र साहित्यिक रचनाको अन्तःसम्बन्ध

श्रीभद्र शर्माले आफ्ना जीवनका भोगाइ, अनुभव र आर्जित विचार तथा चिन्तनलाई लिखित साहित्यिक कृतिको रूपमा अभिव्यक्त गरेका छन् । विद्यार्थी जीवनदखि पढाइ लेखाइमा तेजस्वी श्रीभद्रले त्यस बेलादेखि नै लोक छन्दमा कविता रचना गरी युवा जोश, स्वतन्त्रताको चाहना र क्रान्तिका स्वरहरू मुखरित गरेका थिए । नेपाली काँग्रेसको पूर्णकालिक सदस्य र युगवाणी पत्रिकामा संलग्न भएपछि उनका धेरैजसो फुटकर कविताकृतिहरू सोही पत्रिकामा प्रकाशित गरिए । संस्कृतका छात्रसमेत रहेका श्रीभद्रका कृतिमा संस्कृतका शब्दहरूको प्रभाव र पूर्वीय दर्शनको प्रभाव समेत रहेका छन् । बालककालमा उनले तनहूँ सिम्पानी घरमा बसेका बखत भोगेका गाउँको घर र बेंसीको खेत भई दैनिक गाउँबेंसी गरेका प्रत्यक्ष भोगाइलाई समेत ठाउँको नाम किटान नगरी आफ्नो कथामा पर्यावरणीय प्रयोग गरेका छन् । भानुभक्तको छिमेकी गाउँ सिम्पानीका उपज श्रीभद्र शर्माले भानुभक्तकालीन चुँदी रम्घा सामाजिक, धार्मिक र सांस्कृतिक पर्यावरणलाई आफ्ना कृतिमा संलग्न गराउनका साथै लामो समयसम्म भानुसेवा समितिमा रहँदै भानुप्रतिष्ठान जस्ता भानुभक्तसँग सम्बन्धित संस्थासँगको आबद्धताले भानुभक्तको

जीवनीसँग सम्बन्धित अन्वेषणात्मक लेख, रचना र कृतिसँग सम्बन्धित समीक्षात्मक लेखहरू समेत प्रकाशित गरेका छन् । २००४ सालमा जयतु संस्कृतम् आन्दोलनका नेताका हैसियतमा संलग्न श्रीभद्र शर्माको जीवनको वास्तविक अनुभवबाट संस्मरणात्मक कृति प्रकाशित छ भने उनको नेपाली काँग्रेसमा आबद्धता र बी.पी. कोइरालासँगको निकटताले समेत राजनैतिक विश्लेषणात्मक संस्मरण कृति प्रकाशित हुनु श्रीभद्र शर्माको जीवनी र व्यक्तित्वसँग घनिष्ठता साहित्य रचनामा भएको बुझिन्छ । राजनेता श्रीभद्र शर्मामा यो सम्भव भएको हो । उनले आमफ्नो जीवनका हुने कालखण्डमा गरेका आन्तरिक तथा बाह्य पैदल वा अन्य खालका भ्रमणलाई समेत संस्मरणको रूपमा साहित्य रचना गरेका छन् । पारिवारिक जीवनका सुख-दुःख, मिलन-विछोड, माया-जिम्मेवारीजस्ता जीवनका यथार्थ घटनाहरूलाई विश्लेषणात्मक रूपमा समेत आफ्नो साहित्यिक रचनामा स्थान दिएका छन् । श्रीमतीको निधन र राजनीतिक सक्रियताको कमीले उनले समयको सदुपयोग गरी उनका पछिल्ला संस्मरण कृतिको जन्म भएको बुझिन्छ । दैनिक गीताको पाठ गर्ने ब्राह्मण संस्कारका श्रीभद्र शर्माले त्यसैको अनुभव र अभ्यासलाई गीताको नेपाली पद्यानुवादमा उपयोग गरेका थिए । श्रीमतीको निधनको शोकमा उनलाई सम्झँदै उनले ‘सम्झनाका फूलहरू’ (२०६४) रचना गरेका र त्यसपछिको एक्लो अनुभवको क्षतिपूर्तिको रूपमा ‘आफैतिर फर्केर हेर्दा’ (अप्रकाशित) कृतिको जन्म भएको हो । यसरी श्रीभद्र शर्माको जीवनी, व्यक्तित्व र साहित्यिक कृतिहरूको अन्योन्याश्रित सम्बन्ध रहेको छ ।

पहिलो परिच्छेद
शोधपरिचय

१.१ शोधशीर्षक

प्रस्तुत शोधपत्रको शीर्षक **श्रीभद्र शर्माको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन** रहेको छ ।

१.२ शोधार्थीको नाम

विश्वराज खनाल, त्रि.वि. क्याम्पस, नेपाली केन्द्रीय विभाग

१.३ शोधप्रयोजन

प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय नेपाली केन्द्रीय विभागअन्तर्गत नेपाली विषयको स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौँपत्रको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत गरिएको छ ।

१.४ विषयपरिचय

वि सं. १९८३ जेठ २५ गते सोमबार तनहूँ जिल्लाको तनहुँसुर गा.वि.स. को सिम्पानी गाउँमा बाबु अंशुमाली र आमा तारादेवीका पुत्रको रूपमा जन्मेका श्रीभद्र शर्मा खनालको न्वारनको नाम लेखनाथ हो । बाल्यकालमा केही समय मावली बसेका श्रीभद्रको अक्षरारम्भ उनका मावलीतर्फका बाजे चुरामणि न्यौपानेले गराएका थिए । बाल्यकालको केही समय बाबु र आमासँग दाङ र फलेवाङमा बिताएका उनको फलेवाङमा नै व्रतबन्ध गरिएको थियो । कुलीन ब्राह्मण परिवारका श्रीभद्र वि.सं १९९७ चैत्र २८ गते रानीपोखरी संस्कृत प्रधान पाठशालामा पढ्नका लागि भर्ना भएका थिए साथै वि.सं १९९९ जेठ महिनामा तीनधारा संस्कृत छात्रवास (पाकशाला) मा भर्ना भए । उनी २००४ साल मंसिरसम्म त्यहाँ पढेका र बसेका थिए । २००४ साल मंसिरमा भएको जयतु संस्कृतम् आन्दोलनका नेता श्रीभद्रलाई पाठशाला र पाकशालाबाट निष्काशित गरी चार भञ्ज्याङ कटाउने सजाय दिइएपछि उनी वनारस गएका थिए । त्यहाँ बी.पी. कोइरालासँगको सम्पर्कमा नेपाली राष्ट्रिय काँग्रेसको पूर्णकालिक सदस्य भई उनले राजनीतिक जीवनको सुरुआत गरे । उनी २०१५ सालमा नेपाली काँग्रेसका तर्फबाट निर्वाचित संसद र २०१६ सालमा नेपाली काँग्रेसको महामन्त्री भएका थिए । २०१७ देखि २०२३ सालसम्म जेल जीवन बिताए पनि राष्ट्रिय बुद्धिजीवीको हैसियतले २०३१ सालमा संविधान सुधार आयोगको सदस्यमा मनोनित भएपछि पञ्चायती राजनीतिमा प्रवेश गरेका श्रीभद्र शर्मा पञ्चायतकालमा ३ (तीन) कार्यकाल राष्ट्रिय पञ्चायतको सदस्य (२०३३ असार १ गते मनोनित र २०३८ साल र २०४४ सालमा निर्वाचित) भएका थिए । २०३४ साल भदौ २७ गतेदेखि २०३५ चैत्र मसान्तसम्म राज्यमन्त्री र २०३६ साल वैशाख १ गतेदेखि जेठ १० गतेसम्म मन्त्री भएका थिए । २०४८ साल फाल्गुन महिनामा राष्ट्रिय जनता परिषदको

महामन्त्री भएका शर्माले आफू उक्त पार्टीको अध्यक्ष भएका समयमा २०५७ साल जेठ २४ गते सम्पूर्ण पार्टीलाई नै नेपाली काँग्रेसमा समाहित गरी २०५८ सालमा नेपाली काँग्रेसको केन्द्रीय बुद्धिजीवी परिषद्को सदस्य र महासमिति सदस्य भई आफ्नो राजनीतिको सुरु र अन्त्य नेपाली काँग्रेसबाट नै गरेका थिए । जीवनभर भ्रष्टाचारको कलङ्क नलागेका शर्मा पछिल्लो समयमा पुराना पुस्ताका राजनीतिक चिन्तक, विश्लेषक र बद्धिजीवीको रूपमा परिचित थिए ।

श्रीभद्र शर्मा राजनीतिज्ञ मात्र नभई नेपाली साहित्यका क्षेत्रमा विभिन्न विधामा कलम चलाएका स्थापित साहित्यकारका रूपमा समेत प्रख्यात छन् । वि.सं २००४ साल असोज महिनाको 'उद्योग' पत्रिकामा 'मृग' शीर्षकको कविता प्रकाशित गरी सार्वजनिक नेपाली साहित्यका फाँटमा देखापरेका शर्माले २००५ साल वैशाखदेखि नै 'युगवाणी' पत्रिकामा काम गरेका र 'युगवाणी', शारदा र उद्योग पत्रिकामा गरी २००५ सालको अन्त्यसम्म आठवटा फुटकर कविता र एउटा समालोचना प्रकाशित गराएका थिए । २००७ साल वैशाख महिनाको 'शारदा' पत्रिकामा एउटा कथा समेत प्रकाशित गरेका श्रीभद्र शर्माले त्यसपछि पनि आफ्नो जीवनको गतिमा राजनीति र साहित्यलाई सँगै अगाडि बढाएका देखिन्छन् । २०४६ सालपछि उनी राजनीतिको तुलनामा साहित्य सिर्जना र अनुवादमा बढी सक्रिय रहेका थिए । यसै चरणमा आएर उनका करीब एकदर्जन जति साहित्यसम्बन्धी पुस्तक कृतिहरू प्रकाशित भए जुन संस्मरण, कविता, समालोचना र अनुवादका रूपमा प्रस्तुत भएका छन् । व्यवहारमा शिष्टता, सरलता र शालिनता, चिन्तमा गहनता र गाम्भीर्यता, बोलीमा स्पष्टता र तार्किकता भएका मिठासतापूर्ण स्वरका धनी श्रीभद्र शर्माको जीवनका मुख्य घटना तथा मोडहरू, व्यक्तित्व र कृतित्वका आयामहरू र उनका साहित्यिक रचनाहरूको अध्ययन नै यस शोधपत्रमा गरिएको छ ।

१.५ समस्याकथन

श्रीभद्र शर्मा राजनेता, समाजसेवी तथा साहित्यकार हुन् तर उनको साहित्यिक योगदानको र साहित्यिक कृतिहरूको विधिवत् अध्ययन तथा मूल्याङ्कन नगरिएको परिप्रेक्ष्यमा उनको जीवनी, व्यक्तित्व तथा कृतित्व र उनको समग्रमा साहित्यिक कृतिहरूको अध्ययन गर्नु नै यस शोधकार्यको प्रमुख समस्या रहेको छ । त्यसकार्यका लागि निम्नलिखित समस्यात्मक प्रश्नहरू लिइएको छ -

क) श्रीभद्र शर्माको जीवनका प्रमुख घटनाहरू के के छन् र तिनीहरूको मोड के-कस्तो रहेको छ ?

ख) उनको व्यक्तित्व के कस्तो रहेको छ ?

ग) उनका के कस्ता र कति रचनाहरू रहेका छन् ?

घ) नेपाली साहित्यमा उनको के कस्तो योगदान रहेको छ ?

१.६ शोधकार्यको उद्देश्य

प्रस्तुत शोधकार्यको प्रमुख उद्देश्य श्रीभद्र शर्माको जीवनी व्यक्तित्व तथा कृतित्व र साहित्यिक कृतिहरूको अध्ययन गर्नु रहेको छ । यसका लागि निम्नलिखित उद्देश्यहरू रहेका छन् -

क) श्रीभद्र शर्माको जीवनका प्रमुख घटना र मोडहरू केलाउनु ,

ख) उनका व्यक्तित्व र कृतित्वका पक्षहरू केलाउनु,

ग) उनका साहित्यिक रचनाहरूको खोजी गरी अध्ययन गर्नु र

घ) नेपाली साहित्यमा उनको योगदानको निर्धारण गर्नु ।

१.७ पूर्वकार्यको समीक्षा

श्रीभद्र शर्माको जीवनका राजनीतिक संलग्नता र कार्यहरूको चर्चा विभिन्न व्यक्तिहरूले विभिन्न पुस्तक तथा पत्रपत्रिकाहरूमा गरेका भए तापनि उनको साहित्यिक योगदानको अध्ययन विश्लेषण तथा मूल्याङ्कनका प्रायः कमै व्यक्तिहरूले मात्र गरेका छन् । यसैले यहाँ यसपूर्व श्रीभद्र शर्माको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वका सम्बन्धमा चर्चा गरिएका लेख तथा रचनाहरूलाई नै पूर्वकार्यको विवरणका रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

बालचन्द्र शर्माले **नेपालको ऐतिहासिक रूपरेखा** (२०३३) मा 'जयतु संस्कृतम् आन्दोलत २००४' का नेता, २००७ सालको क्रान्तिको पश्चिम पहाडका कमाण्डर र बन्दीपुर जनसरकारका गभर्नरको रूपमा श्रीभद्र शर्माको चर्चा गरेका छन् ।

गृष्मबहादुर देवकोटाले **नेपालको राजनैतिक दर्पण** (दो.सं.२०३६) मा श्रीभद्र शर्माको राजनीतिक भूमिकाको चर्चा गरेका छन् ।

नवराज कार्कीद्वारा सम्वादित **पच्चीस वर्षको पञ्चायत राजनीतिक चिन्तन** (२०४४) मा पञ्चायती व्यवस्थाको मूल्याङ्कनमा श्रीभद्र शर्माको धारणा दिइएको छ ।

भुवनलाल प्रधानले **नेपालको जनक्रान्ति २००७** (२०४६) मा २००७ सालको जनक्रान्तिमा बन्दीपुर जनक्रान्तिका योद्धाहरूको चर्चा गर्दा र पोखरामा थुनामा परेका कार्यकर्ताहरूको नामवलीमा श्रीभद्र शर्माको नाम उल्लेख गरेका छन् ।

गोबर्द्धनरानाले **प्रजातान्त्रिक आन्दोलनमा नेपाल विद्यार्थी सङ्घ** (२०५०) मा 'जयतु संस्कृतम् आन्दोलन २००४' मा श्रीभद्र शर्माको भूमिका र २०१७ साल पौष १ गते थापाथलीमा गरिएको तरुणदलको प्रथम महाधिवेशनको कार्यक्रममा श्रीभद्र शर्माको स्थान र भूमिकाको चर्चा गरेका छन् ।

गणेशराज शर्माद्वारा सम्पादित **विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाको आत्मवृत्रान्त** (दो.सं २०५५) मा बी.पी. कोइरालालो 'जयतु संस्कृतम् आन्दोलन २००४' को चर्चा गर्दा २०१६ सालको मन्त्रिमण्डल गठनको चर्चा गर्दा' र 'जेल जीवनमा नक्खु जेलका राजबन्दीहरूको चर्चा गर्दा ' श्रीभद्र शर्माको समेत चर्चा गरेका छन् ।

राजेश गौतमले **नेपालको प्रजातान्त्रिक अन्दोलन र नेपाली काँग्रेस** (२०५५) मा नेपाली काँग्रेसको वैरगानिया सम्मेलनबाट २००७ सालका जनक्रान्तिका लागि पश्चिम पहाडको नेतृत्वको जिम्मेवारी प्राप्त श्रीभद्र शर्माको चर्चा गरेका छन् ।

व्रतराज आचार्य र अन्य सम्पादित **स्मारिका जयतु संस्कृतम् आन्दोलन २००४** (२०५५) मा विभिन्न व्यक्तिहरूका लेखहरूमा श्रीभद्र शर्माको योगदान र उनलाई गरिएको अभिनन्दनको चर्चा गरिएको छ ।

घटराज भट्टराईले **नेपाली लेखककोश** (२०५६) मा श्रीभद्र शर्माको शैक्षिक योग्यता, राजनीतिक र साहित्यिक संलग्ताको चर्चा गरेका छन् ।

धर्मराज थापाले **तनहूँ फूलबारी** (२०५६) मा श्रीभद्र शर्माको वंशज र उनको राजनीतिक व्यक्तित्वको चर्चा गरेका छन् ।

डिल्लीराम मिश्रले **नेपाल अधिराज्यमा तनहूँ** (दो.सं २०५७) मा श्रीभद्र शर्माको राजनीतिक व्यक्तित्वको व्यापक चर्चा गरेका छन् ।

सूर्यमणि अधिकारीले **नेपाली काँग्रेसको इतिहास** (२०५९) मा २००७ सालको क्रान्तिका नेता, २०३१ सालको संधिवान सुधार आयोगको मनोनित सदस्य र २०४७ साल वैशाख २ गते प्रज्ञा प्रतिष्ठानमा गरिएको सरकार-आन्दोलनकारीबीच वार्ताामा सरकारी वार्ताटोलीका सदस्यको रूपमा श्रीभद्र शर्माको चर्चा गरेका छन् ।

गोविन्द दुलाल सम्पादित **शताब्दिका चर्चित नेपालीहरू** (२०६१) मा श्रीभद्र शर्माको लामो राजनीतिक जीवनका गतिविधिहरूको चर्चा गरिएको छ ।

व्रतराज आचार्यले **भानुदर्शन** (२०६२) मा 'भानु पुस्तकालयदेखि भानुप्रतिषठनसम्म' लेखमा श्रीभद्र शर्माको भानुसेवा समिति र भानुप्रतिष्ठानमा स्थान र उनको योगदानको चर्चा गरेका छन् ।

सुकुम शर्माले **नेपाली भाषासाहित्यमा आन्दोलन** (२०६४) मा 'जयतु संस्कृतम आन्दोलन २००४' को चर्चा गर्दा त्यसमा श्रीभद्र शर्माको सहभागिता र नेतृत्वदायी भूमिकाको चर्चा गरेका छन् ।

तुलसी भट्टराईले २०६५ साल मंसिर महिनाको **गरिमा** मासिक पत्रिकामा 'गरिमासाक्षात्मकार' शीर्षकमा श्रीभद्र शर्माको राजनीतिक र साहित्यिक व्यक्तित्वको चर्चा गरी उनका कृतित्वको समेत सङ्क्षिप्त टिप्पणी गरेका छन् ।

१.८ शोधकार्यको औचित्य, महत्त्व र उपयोगिता

प्रजातन्त्र र जनअधिकारको पक्षमा उभिएर कुनै निरङ्कुश शासन व्यवस्थाका बीच पनि प्रजातन्त्रको निष्ठामा आत्म पहिचान कायम राख्न सफल निष्कङ्कित नेता, सूक्ष्म राजनीतिक विश्लेषक तथा साहित्यकार श्रीभद्र शर्माको जीवनी, व्यक्तित्व र साहित्यिक योगदान तथा उनका साहित्यिक कृतिहरूले विविध विधामा पुऱ्याएको योगदान र तिनले

समेटेका विषय क्षेत्रका बारेमा यसमा चर्चा गरिएकाले तिनका बारेमा जान्न चाहने जिज्ञासु पाठक अध्येता तथा स्वतन्त्र अनुसन्धाताहरूलाई आवश्यक सामग्रीको एकै ठाउँमा सङ्कलन यस शोधपत्रमा गरिएको छ ।

उनको जीवनी, राजनीतिक, सामाजिक र साहित्यिक योगदानलाई सर्वसाधारण समक्ष पुऱ्याई त्यसबाट उनको जीवनका वास्तविकताको पहिचान, कृतिको परिचय र राजनीतिक, सामाजिक योगदानको जानकारी गराई प्रेरणा ग्रहण गर्न गराउन र त्यससम्बन्धी इच्छुकको आवश्यकता पूरा गर्न यो शोधपत्र पथप्रदर्शक र उपयोगी रहेको छ । यसैमा यस शोधकार्यको औचित्य, महत्व र उपयोगिता रहेको छ ।

१.९ शोधकार्यको सीमाङ्कन

प्रस्तुत शोधपत्र नेपालको राजनीति आकाशमा चर्चित र नेपाली भाषा तथा साहित्यकाका क्षेत्रमा समेत योगदान दिएका श्रीभद्र शर्माको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व तथा उनका साहित्यिक कृतिहरूको अध्ययन विश्लेषण गरी तिनको संक्षिप्त मूल्याङ्कनमा नै यस शोधकार्य सीमित गरिएको छ ।

१.१० शोधविधि

(क) सामग्री सङ्कलन

यस शोधकार्यका लागि आवश्यक सामग्रीहरू प्राथमिक तथा द्वितीयक स्रोतबाट सङ्कलन गरिएको छ । सामग्री सङ्कलनमा मुख्यतःपुस्तकालयीय अध्ययन पद्धति, क्षेत्रीय अध्ययन पद्धति र अन्तर्वार्ता पद्धतिको आवश्यकता अनुसार प्रयोग गरिएको छ । यस कार्यमा उनका विषयमा पत्रपत्रिकाहरूमा प्रकाशित विभिन्न लेख, रचना, टिप्पणी, समीक्षा, समालोचना आदि सहायक सामग्रीका रूपमा लिइएको छ भने श्रीभद्र शर्माको पत्रपत्रिकामा छरिएका प्राप्त कृतिहरूको समेत सङ्कलन गरिएको छ ।

(ख) सामग्री विश्लेषण

यस शोधपत्रमा श्रीभद्र शर्माको जीवनीको अध्ययनका लागि जीवनीपरक समालोचना पद्धतिलाई अवलम्बन गरिएको छ । यसैगरी उनको व्यक्तित्व र कृतित्वको विवेचनाका लागि वर्णनात्मक, कृतिपरक, तुलनात्मक, विश्लेषणात्मक आदि अध्ययन पद्धतिहरू प्रयोग गरिएको छ । उनको साहित्यिक कृतिहरूको अध्ययन विश्लेषण गर्दा विधागत सैद्धान्तिक तत्त्वका अधारमा विवेचना गरिएको छ । यसका साथै उनको योगदानको निरूपणमा तुलनात्मक र विश्लेषणात्मक समालोचना पद्धतिको समेत प्रयोग गरिएको छ ।

१.११ शोधपत्रको रूपरेखा

प्रस्तुत शोधपत्रलाई व्यवस्थित एवम् सुसङ्गठित रूप दिनका लागि निम्नअनुसारका पाँच परिच्छेदका मूल शीर्षकमा विषवस्तुलाई विभाजन गरी उप-शीर्षकसमेत छुट्टयाएर अध्ययन गरिएको छ -

पहिलो परिच्छेद : शोधपरिचय

यस परिच्छेदमा शोधकार्यको परिचय दिने क्रममा शोधपत्रको शीर्षक, शोधार्थीको नाम, शोधपत्रको प्रयोजन, विषयपरिचय, समस्याकथन, उद्देश्य, पूर्वकार्यको समीक्षा, शोधको औचित्य, महत्त्व र उपयोगिता, सीमाङ्कन, शोधविधि तथा शोधपत्रको रूपरेखा आदि उपशीर्षकहरू निर्धारण गरिएको छ ।

दोस्रो परिच्छेद : श्रीभद्र शर्माको जीवनी

यस परिच्छेदमा श्रीभद्र शर्माको जीवनको आधोपान्त वर्णन गरिएको छ । यसमा उनको पारिवारिक पृष्ठभूमि, जन्म तथा नामकरण, बाल्यकाल, किशोर तथा युवा अवस्था, शिक्षादीक्षा, विवाह तथा दाम्पत्य जीवन, राजनीतिक जीवन, जेलजीवन, आर्थिक अवस्था, सामाजिक तथा अन्य कार्यहरू, व्यक्तिगत रुचि र र स्वभाव, जीवनदर्शन, भ्रमण साहित्यिक प्रेरणा, प्रभाव, सम्मान तथा पुरस्कार, पत्नीवियोग तथा देहावसान आदि विषयमा चर्चा गरिएको छ ।

तेस्रो परिच्छेद : श्रीभद्र शर्माको व्यक्तित्व र कृतित्व

यस परिच्छेदमा श्रीभद्र शर्माको व्यक्तित्वका विविध विशेषताहरूको विशलेषण गरिएको छ । यस क्रममा उनको बाह्य शारीरिक, सामाजिक, पारिवारिक र राजनीतिक, क्रान्तिकारी, धार्मिक, राजनैतिक चिन्तक, सम्पादक, व्यक्तित्वको चर्चा गरी उनको कृतित्वको चर्चा गर्ने क्रममा साहित्ययात्रा र साहित्यिक कृतित्वको समेत चर्चा गरिएको छ । यसका अन्त्यमा उनको जीवनी, व्यक्तित्व र साहित्यिक कृतिको अन्तः सम्बन्धलाई स्थापना गरिएको छ ।

चौथो परिच्छेद : श्रीभद्र शर्माको साहित्य कृतिहरूको अध्ययन

यस परिच्छेदमा श्रीभद्र शर्माको साहित्यिक कृतिहरूको अध्ययन गरिएको छ उनको साहित्ययात्राको चरण विभाजन, उनकै संस्मरण, कविता, समालोचना, कथा तथा अनुवाद कृतिहरूको अध्ययन गरी समग्रमा विश्लेषण समेत गरेर अन्त्यमा ती कृतिहरूको मूल्याङ्कन पनि गरिएको छ ।

पाँचौं परिच्छेद : उपसंहार

यस परिच्छेदमा शोधकार्यको निचोड वा उपसंहारका रूपमा श्रीभद्र शर्माको जीवनी व्यक्तित्व र कृतित्वको चर्चा गरी उनका विशेषता र योगदानको मूल्याङ्कन गरिएको छ । यसका साथै शोधपत्रको अन्त्यको परिशिष्ट भागमा श्रीभद्र शर्माका २००४ सालदेखि २००५ सालसम्म उद्योग, शारदा र युगवाणी पत्रिकाहरूमा प्रकाशित फुटकर कविता कृतिहरू राखिएको छ र शोधपत्रको अन्त्यमा वर्णानुक्रमको आधारमा सन्दर्भसामग्रीको सूची पनि समावेश गएिको छ ।

दोस्रो परिच्छेद

श्रीभद्र शर्माको जीवनीको रूपरेखा

२. पूर्वकथन

यस शीर्षकमा श्रीभद्र शर्माको जीवनीका विभिन्न पक्षहरूलाई क्रमशः पारिवारिक पृष्ठभूमि र पितापुर्खा, जन्म र नामकरण, बाल्यकाल, किशोर तथा युवास्था, शिक्षादीक्षा, विवाह तथा दाम्पत्य जीवत, राजनीतिक जीवन, जेलजीवन, आर्थिक अवस्था, सामाजिक तथा अन्य कार्यहरू, व्यक्तिगत रुचिद्ध र स्वभाव, जीवन दर्शन, भ्रमण, साहित्यिक प्रेरणा र कृति, सम्मान तथा पुरस्कार देहावसान आदि उपशीर्षकहरूमा चर्चा गरिएको छ ।

२.१ पारिवारिक पृष्ठभूमि र पितापुर्खा

नेपालको गण्डकी प्रदेशका चौबीसे राज्यहरूमध्ये एक शक्तिशाली राज्य तनहूँको राजधानी तनहुँसुरको छिमेकी गाउँ सिम्पानीमा पुर्खौदेखि अधिकांश खनाल थरका ब्राह्मणको बसोबास रहेको थियो । गोर्खाका राजा नरभूपाल शाहका सामकालिक मानिने शिवानन्द उपाध्याय खनाल तत्कालीन तनहूँका सेनवंशी राजाका काजी थिए ।[ज्ञठघ]

शिवानन्दका छोरा ख्यातिप्राप्त विद्वान्, समाजसेवी तथा धार्मिक प्रवृत्तिका सुब्बा भवानन्द उपाध्याय खनाललले निजी सम्पत्ति खर्च गरेर तनहुँसुर क्षेत्रमा अनेक गुठी तथा सदावर्तहरू निर्माण गरेका थिए ।[ज्ञठद्ध] भवानन्दका छोरा गुणानन्द, गुणानन्दका छोरा वेणीमाधव, वेणीमाधवका छोरा दुर्गादत्त र दुर्गादत्तका छोरा रामनाथ थिए (उमाभद्रबाट प्राप्त सूचना) । रामनाथ उपाध्याय खनाल डिठ्ठा भएर लामो समय सरकारी सेवा गरेका संस्कृतका ठूला विद्वान् र धार्मिक प्रवृत्तिका थिए । उनका ४ भाइ छोराहरू ताराशाली, भाग्यशाली , ज्ञानशाली र अंशुमाली सरकारी सेवामा डिठ्ठा पदमा कार्यरत थिए । डिठ्ठा अंशुमालीले विभिन्न जिल्लामा डिठ्ठा पदमा रहेर लामो समयसम्म सरकारी सेवा गरे तापनि जागिर खोसुवामा परी अवकाश भएपछि बाँकी जीवन पुर्ख्यौली घर सिम्पानीमा बिताएका थिए ।[ज्ञठछ] उनकी कान्छी पत्नी, तनहूँ स्याम्घा क्रियापानीका फौजदार लीलामणि (चूडामणि) उपाध्याय न्यौपानेकी जेठी छोरी तारादेवीको गर्भबाट (बाबुको द्वितीय र आमाको प्रथम सुपुत्रको रूपमा) श्रीभद्र शर्मा खनालको जन्म भएको थियो । डिठ्ठा अंशुमालीका दुई पत्नीहरूमध्ये जेठी पत्नीबाट प्रेमभद्र , मणिभद्र र मोहनभद्र गरी तीन छोराहरूको जन्म भएको थियो । कान्छी पत्नी तारादेवीबाट श्रीभद्र, उमाभद्र, कृष्णभद्र, र काशीभद्रको जन्म भएको थियो । तीमध्ये श्रीभद्र बाबुका माहिला छोरा र आमाका जेठा छोरा हुन् । श्रीभद्र

[ज्ञठघ] श्रीभद्र शर्मा, *आफैतिर फर्केर हेर्दा* (अप्र................)

[ज्ञठद्ध] ऐजन, पृ. ५ ।

[ज्ञठछ] ऐजन, पृ. ५ ।

शर्माको मावलीतर्फका बाजे फौजदार लीलालमणि न्यौपानेका दुई छोराहरू सोमकान्त र वासुदेवमध्ये जेठा सोमकान्तको विद्वताको कदर गरी राणा प्रधानमन्त्री भीमशमशेरद्वारा गठित तनहूँ जिल्ला न्याय परामर्शदात्री परिषद्को ५ सदस्यीय समितिको एक सदस्यमा उनलाई मनोनयन गरिएबाट शर्माको मातृकुल पनि राजकाजमा रहँदै आएको देखिन्छ ।[ज्ञठट]

२.२ जन्म र नामकरण

श्रीभद्र शर्माको जन्म वि.सं १९८३ जेठ २५ गते सोमबार जेष्ठ कृष्णपक्ष त्रयोदशी तिथिका दिन तनहूँ जिल्लाको तनहुँसुर गा.वि.स. वडा नं २, सिम्पानीमा भएको थियो । तदनुसार उनको जन्म मिति ई सं. १९२६ जुन ७ हुन्छ । उनकी आमालाई ३ दिनसम्म प्रसवपीडापछि रात्रिको समयमा उनको जन्म भएको थियो । जन्म संस्कार अनुसार ११ दिनमा न्वारन गरी जन्मेको बेलाको आधारमा उनको नाम लेखनाथ राखियो । न्वारनको नामको आधारमा उनको राशि 'मेष' र नक्षत्र ' भरणी' हुन्छ । घृतकौशिका गोत्रका श्रीभद्र शर्माको स्थायी नेपाली नागरिकता र शैक्षिक प्रमाण पत्र अनुसारको वास्तविक नाम श्रीभद्र शर्मा खनाल हो तर राजनीति र साहित्य क्षेत्रमा भने श्रीभद्र शर्मा नामले उनी चर्चित छन् ।

२.३ बाल्यकाल

श्रीभद्र शर्मा अढाई वर्षसम्म आमाको विशेष माया र स्नेहमा सिम्पानीमा हुर्केका थिए । जागिरे बाबु र कुलीन परिवारमा जन्मेका उनलाई पालनपोषणको व्यवस्था राम्रो गरिएको थियो । उनकी आमाको दोस्रो गर्भाधानपछि उनलाई आमाको दूध हटाउने प्रयासमा उनकी आमाले आफ्नो माइतीघर क्रियापानी पठाएकी थिइन् । त्यसैले उनले मामाघरमा हजुरबुबा, हजुरआमा, मामा-माइजूहरू र विधवा सानीआमाको स्नेह प्राप्त गरेका थिए ।[ज्ञठठ] भाइ उमाभद्रको जन्म भएपछि घर फर्केका श्रीभद्र मावलीतर्फकी हजुरआमाको मृत्युपश्चात् पुनः मामाघरमा बस्न थालेका हुनाले परम्पराअनुसार उनको अक्षरारम्भ पनि वि.सं १९८७को श्रीपञ्चमीका दिन मावलीमा नै भएको जानकारी पाइन्छ ।[ज्ञठड] वि.सं १९८८ मा डिठ्ठा अंशुमाली दाङ राज्यमाल अड्डाका हाकिम भएपछि उनले आफ्ना परिवारलाई साथैमा राखेर बसेका हुनाले श्रीभद्र शर्माको बाल्यकाल दाङ र फलेवाङमा पनि बितेको थियो । त्यतिबेलाको चलन गर्मी मौसममा फलेवाङ र जाडो मौसममा दाङमा अड्डा सञ्चालन हुने गर्दथ्यो । उनी र उनका दाजु प्रेमभद्र पनि बाबुसँगै अड्डामा जान्थे र अड्डामै केही लेखपढ गर्दथे । यस क्रममा तत्कालीन दाङ अदालतका हाकिम विद्यापुरुष ढकालले उनीहरूलाई

[ज्ञठट] ऐजन, पृ. ९ ।

[ज्ञठठ] ऐजन, पृ. ६।

[ज्ञठड] ऐजन, पृ. १० ।

पढाइप्रति रुचि बढाएको जानकारी पाइन्छ ।[ज्ञठढ] श्रीभद्र दाङमा बस्दा उनको जीउमा घाउ खटिरा आइरहेको कारणले भालुको घोडा चढाएमा सबै रोग-व्याध काटिन्छ भन्ने जनविश्वासको आधारमा उनलाई भालुको घोडा चढाइएको थियो ।[ज्ञडण] श्रीभद्रको व्रतबन्ध दाङमा नै गरिएको थियो । उनलाई मन्त्रदान बाबु अंशुमालीले गरेका थिए । वटुक श्रीभद्रलाई भिक्षा दिन तत्कालीन सल्यानी रानी आएकी थिइन् ।[ज्ञडज्ञ] वि.सं १९९० मा पिता अंशुमाली जागिर खोसुवामा परेपछि उनी बाबु आमाका साथ स्वर्गद्वारीको दर्शन गरी घर फर्केका थिए ।

२.४ किशोर तथा युवावस्था

श्रीभद्र शर्माको किशोर अवस्थाको सुरुवात काठमाडैंको रानीपोखरी संस्कृत प्रधान पाठशालामा औपचारिक अध्ययनबाट भयो । वि.सं १९९७ चैत्र २१ गतेको शुभ साइतमा उनी बाबु अंशुमालीका साथ अध्ययनका लागि काठमाडौं आएका थिए । उनी रानीपोखरी संस्कृत प्रधान पाठशालामा एकैपटक प्रथमा तेस्रो वर्षमा भर्ना भई अध्ययन सुरु गरेका थिए । त्यसबखत उनका दाजु प्रेमभद्र पनि त्यही कक्षामा पढदथे । उनी उनका बाबुको प्रयास र उनको व्यक्तिगत क्षमताका कारण वि.सं. १९९९ जेठमा पाकशालामा भर्ना भएका थिए । प्रथमा उत्तीर्णपछि मध्यमाको परीक्षामा पाठशालामा सर्वप्रथम भएका श्रीभद्र त्यसपछि यस पाठशालामा पढ्दा आफ्नो कक्षामा प्रथम नै भए ।[ज्ञडद्द] वि.सं २००३ पुस महिनामा उनी सम्पूर्ण मध्यमाको जाँच दिन वनारस गएका थिए । २००४ साल मंसिरमा जयतु संस्कृतम् आन्दोलनबाट पाठशालाबाट निष्काशित श्रीभद्र शर्मालगायत अधिकांश विद्यार्थीहरू विधिवत् नेपाली राष्ट्रिय काँग्रेसमा प्रवेश गरी पार्टीलाई पूरा समय दिने सदस्य भएका थिए । यसरी युवावस्थामा नै श्रीभद्र शर्मा नेपाली राष्ट्रिय काँग्रेसमा प्रवेश गरी राजनीतिक जीवनमा सक्रिय हुन पुगे ।

२.५ शिक्षादीक्षा

श्रीभद्र शर्माको प्रारम्भिक शिक्षाको शुभारम्भ उनको मामाघरमा भएको हो । वि.सं १९८७ को श्रीपञ्चमीको दिन शुभ साइत पारेर उनका मामाघरतर्फका बाजे लीलामणिले उनलाई बिहान सूर्योदयसँगै उठाई हातमुख धुन लगाई पूजा गर्न लगाएर काठको धुलेपाटीमा लेखी अक्षरारम्भ गराएका थिए । त्यसपछि बाजे लीलामणिले उनलाई ठूलो वर्णमाला सबै

[ज्ञठढ] ऐजन, पृ. १४ ।

[ज्ञडण] ऐजन, पृ. १७ ।

[ज्ञडज्ञ] ऐजन, पृ. २१ ।

[ज्ञडद्द] ऐजन, पृ. ६५ ।

पढाएका थिए । तीक्ष्ण बुद्धि भएका श्रीभद्रले एक महिनामा ठूलो वर्णमाला सिध्याएको जानकारी पाइन्छ ।[ज्ञडघ]

आमाका साथ दाङमा गएका श्रीभद्र शर्माले त्यहाँ बस्दा केही पढाइ र लेखाइको अभ्यास गरेका थिए । त्यसैबेला दाङ अदालतका हाकिम विद्यापुरुष ढकालले पनि उनलाई विद्याको महत्त्वबारे प्रष्ट पारिदिनुका साथै अड्डाको कामबाट फुर्सद भएका बखत चिठी लेख्ने विभिन्न काइदा सिकाएका थिए । वि.सं १९९० फाल्गुणमा दाङबाट घर सिम्पानी आएपछि उनका बाबु अंशुमालीको प्रयासबाट समेत वि.सं. १९९२ जेठ महिनामा तनहुँसुरमा खोलिएको भाषा पाठशालामा पढ्न सुरु गरे । यो नै उनको औपचारिक शिक्षाको सुरुवात थियो । त्यहाँ उनले रुद्री वेद र अमरकोश कण्ठ गरेर मध्यकौमुदी पढ्न सुरु गरेका थिए ।[ज्ञडढ] त्यो पाठशाला वि.सं. १९९५ मा ज्यामरुक कवाचित सरेपछि उनी वि.सं. १९९६ हिउँदमा लमजुङ जीताको सातधारे पाठशालामा पढ्न सुरु गरे । त्यहाँ उनले १ वर्ष मात्रै अध्ययन गरेका थिए ।

वि.सं. १९९७ चैत्र २१ गतेको शुभ-साइतमा उनी बाबु अंशुमालीका साथ काठमाडौं प्रस्थान गरे । यो उनको अध्ययनका लागि गरिएको यात्रा थियो । ६ दिनको पैदल यात्रापछि चैत्र २७ गते काठमाडौं पुगेका श्रीभद्रलाई लमजुङको जीतमा रहेको सातधारे पाठशालामा प्रथमाको प्रथमवर्ष मात्र अध्ययन पूरा गरेका भए तापनि उनको तीक्ष्ण बुद्धिलाई ध्यान दिई दाजु प्रेमभद्रको सल्लाह अनुसार रानीपोखरी संस्कृत प्रधान पाठशालामा प्रथमा तेस्रो वर्षमा भर्ना गरियो । [ज्ञडछ] बाबुको प्रयास र उनको तीक्ष्ण बुद्धिले उनी वि.सं १९९९ जेठ महिनामा पाकशालामा भर्ना पनि भए । त्यहाँ प्रथमा परीक्षा उत्तीर्ण गरेपछि उनले व्याकरण विषय लिई मध्यमाको अध्ययन गर्न लागे । मध्यमाको प्रथमा खण्डमा उनी पाठशालामा सर्वप्रथम भएका थिए भने अरू खण्डमा कक्षाको प्रथम पनि भएका थिए । त्यतिबेला सम्पूर्ण मध्यमाको परीक्षा दिन वनारस जानुपर्ने बाध्यता थियो । त्यसका लागि उनी वि.सं २००३ पुस महिनामा वनारस गएका थिए तर त्यसबेला त्यहाँ भएको हिन्दू-मुस्लिम दङ्गाका कारणले परीक्षा बीचैमा रोकिएकाले उनी काठमाडौं फर्के । त्यसैकारण वि.सं २००४ जेठ महिनामा वनारसमा सञ्चालित त्यही पुनः परीक्षा (सम्पूर्ण मध्यमा) मा परीक्षार्थीका रूपमा सहभागी भएका श्रीभद्र प्रथम श्रेणीमा उत्तीर्ण भएका थिए । वि.सं २००५ मा र २००६ मा वनारसमा साहित्य शास्त्रीको क्रमशः प्रथम खण्ड र द्वितीय खण्डको परीक्षामा उत्तीर्ण भएका श्रीभद्र शर्माले तृतीय खण्डको परीक्षामा भने सहभागी भएनन् । यसै समयमा हिन्दीमा साहित्य सम्मेलन प्रयागबाट सञ्चालित स्नातक तह सरहको विशारद परीक्षा भने पूरा गरे तर एम.ए

[ज्ञडघ] ऐजन, पृ. ११ ।

[ज्ञडढ] ऐजन, पृ. २९ ।

[ज्ञडछ] ऐजन, पृ. ५९ ।

सरहको मान्यता प्राप्त साहित्यरत्नको परीक्षा तयारी गर्दै रहेका बखत २००७ सालको क्रान्ति नेपालमा चर्किंदै गएकोले परीक्षामा सहभागी हुन सकेनन् । श्रीभद्र शर्माले जेल जीवनको सदुपयोग गरी त्रि.वि. बाट संस्कृत साहित्यमा शास्त्रीको परीक्षा दिई उत्तीर्ण भएको थिए । पछि त्रि.वि. बाट नै नेपाली विषयमा एम. ए. को परीक्षा दिई उत्तीर्ण गरेका श्रीभद्र शर्माले आफ्नो जीवनमा स्नातकोत्तरसम्मको अध्ययन पूरा गरी शैक्षिक क्षेत्रमा एक प्रबुद्ध व्यक्तित्व स्थापित हुन सफल भएका थिए ।

२.६ विवाह र दाम्पत्य जीवन

श्रीभद्र शर्मा वि.सं १९९८ को मीन पचासको छुट्टिमा आफ्नो घर सिम्पानीमा बसेका बखत आमा तारादेवीको इच्छा र मामा वासुदेवको सहयोगमा तनहूँ साँजाका पण्डित वामदेव घिमिरेकी प्रथम पुत्री ११ वर्षीय हरिमायासँग १४ वर्षीय श्रीभद्र शर्माको विवाह वि.सं १९९८ फागुनको दोस्रो सातामा सम्पन्न भएको थियो तर उनको पहिलो दाम्पत्य जीवन सफल हुन सकेन ।[ज्ञडट] त्यसबखत उनी निरन्तर राजनीतिमा सक्रिय थिए । फलतः वि.सं २०१५ असार १२ गते क्षेत्रपाटी निवासी खरदार भागवतप्रसाद उपाध्यायकी पुत्री प्रभासँग उनको दोस्रो विवाह सम्पन्न भयो । उनका सहयोगी गजेन्द्र देवकोटाको सहयोगमा पकनाजोल सुब्बा अनङ्गमान शेरचनको घरबाट भएको यो विवाहमा जन्तीका रूपमा बी.पी. कोइराला, सुवर्ण शमशेर, गणेशमान सिंह आदि नेपाली काँग्रेसका नेताहरू र थुप्रै कार्यकर्ताहरू गएको जानकारी पाइन्छ ।[ज्ञडठ]

श्रीभद्र शर्माले उनकी पत्नी प्रभा शर्मा खनाललाई माया गरेर ज्ञानू भनी बोलाउँथे । श्रीभद्र शर्माको दाम्पत्य जीवनमा दुई छोरीहरू आरती (२०१७) र अरूणा (२०२४) र एक छोरा अजयभद्र (२०२६) को जन्म भयो । जेठी छोरी आरती वीर अस्पतालमा चिकित्सक पेसामा संलग्न छन् । कान्छी छोरी अरूणा अमेरिकामा रहेकी छन् । छोरा अजयभद्र पत्रकारिता क्षेत्रमा संलग्न भई The himalayan दैनिकको सम्पादक छन् । २०१७ पौष १ गतेको राजनैतिक परिवर्तन पश्चात् जेलमा ६ वर्ष बिताएका समयमा प्रभा शर्मा खनालले पति श्रीभद्रलाई पटक पटक भेट्न गएकी थिइन् । वि.सं २०२३ सालमा उनी जेलबाट छुटेपछि वि.सं २०६० सालसम्म नै उनका श्रीमान् श्रीमतीका साथ सँगै रहेर दाम्पत्य जीवन सफलतापूर्वक बित्यो । यसरी उनको पहिलो विवाहबाट सफल दाम्पत्य जीवन नरहे तापनि दोस्रो विवाह भएपछि वि.सं २०१५ सालदेखि २०६० सालसम्मका ४५ वर्षको दाम्पत्य जीवनमा ६ वर्ष जेलमा रहँदा बाहेक बाँकी ३९ वर्षसँगै रहेर बितेको देखिन्छ ।

[ज्ञडट] ऐजन, पृ. ८९ ।

[ज्ञडठ] श्रीभद्र शर्मा, *सम्झनाका फूलहरु* (काठमाडौं:, श्रीभद्र शर्मा २०६४) , पृ. ५६ ।

२.७ राजनीतिक जीवन

श्रीभद्र शर्मा २००४ सालसम्म रानीपोखरी संस्कृत प्रधान पाठशालाका छात्र थिए । तत्कालीन समयमा नेपालभित्र तथा बाहिर राणाशासन विरोधी गतिविधिहरू सञ्चालन भइसकेको थियो । यसको प्रभाव युवा श्रीभद्रमा पर्नु स्वभाविकै थियो । वि.सं २००४ सालको 'जयतु संस्कृतम' आन्दोलन राणाशासन विरोधी आन्दोलनको मुख्य पृष्ठभूमिको रूपमा रहेको थियो । श्रीभद्र शर्मा र उनका साथीहरू वि.सं २००४ जेठ ८ गतेबाट सुरु भएको (मुस्लिम-हिन्दू दङ्गाबाट २००३ फागुन महिनामा स्थगित गरिएको) सम्पूर्ण मध्यमाको बाँकी परीक्षा दिन वनारस गएका थिए । त्यसबेलादेखि (२००३ साल चैत्र देखि) विराटनगर जुटमिल हड्तालमा बी.पी. कोइरालालगायत अन्य नेताहरू पक्राउ परेको खबरले ती विद्यार्थीहरूले पनि राजनैतिक चेतनाको प्रेरणा प्राप्त गरेका बुझिन्छ । त्यसैले उनीहरू काठमाडौं फर्केपछि विभिन्न निहुँमा छात्रवास र पाठशालाभित्र आन्दोलन गर्ने निर्णय गरे ।[ज्ञडड] नेपाल फर्केपछि भूगोल, इतिहास, अर्थशास्त्रजस्ता आधुनिक शिक्षा पढ्न पाउनुपर्ने जस्ता माग र छात्रवासका सम्बन्धमा माग राखी आन्दोलन सुरु गरेका विद्यार्थीहरू 'जयतु संस्कृतम्' को मूल नारा लिएर अगाडि बढे । अन्ततः त्यो एक राजनैतिक सङ्घर्षको रूपमा परिणत भयो । उनीहरूलाई छात्रवास र देशबाट निकालेपछि श्रीभद्र शर्मा लगायत सबै जना काशीमा गई नेपाली काँग्रेसमा (तत्कालीन नेपाली राष्ट्रिय काँग्रेस) सामेल भए ।[ज्ञडढ] 'जयतु संस्कृतम्' (२००४) आन्दोलनबाट सांस्कृतिक आन्दोलन सुरु गरेका श्रीभद्र नेपाली राष्ट्रिय काँग्रेसको विधिवत् सदस्य भएर राजनीतिक जीवनको सुरुवात गरे ।

२.७.१ राजनीतिक चेतनाको विकास

वि.सं २००३ फागुनमा सम्पूर्ण मध्यमाको परीक्षा दिन वनारस पुगेका श्रीभद्र शर्मा नेपाली राष्ट्रिय काँग्रेसको ब्रह्मघाटमा भएको सभामा भाषण सुन्न गएका थिए । सुब्बा देवीप्रसाद सापकोटाको अध्यक्षतामा भएको सो सभामा पार्टीका कार्यबाहक सभापति बी.पी. कोइरालाको आकर्षक व्यक्तित्व, भाषा र भाषण शैलीबाट प्रभावित भएर त्यसको केही दिनपछि शर्मा पार्टीको सदस्यताका लागि पार्टी कार्यालय पुगेको जानकारी पाइन्छ ।[ज्ञढण] तर त्यतिबेला बी.पी. कोइरालासँग भेट हुन सकेन र उनलाई सदस्यता प्राप्त हुन सकेन । देशमा चलेको राणा शासन विरोधी जनजागरण, जयतु संस्कृतम् आन्दोलन (२००४) को नेतृत्व, ने.रा. काँग्रेसका नेताहरूसँगको सम्पर्कले युवा अवस्थामा रहेका श्रीभद्र राजनीतिप्रति आकृष्ट भएका थिए ।

[ज्ञडड] श्रीभद्र शर्मा, *जयतु संस्कृतम आनदोलन एक संस्मरण* (काठमाडौं: श्रीभद्र शर्मा, २०५४) , पृ. ८।

[ज्ञडढ] गणेशराज शर्मा, सम्पादक, *विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाको आत्मवृत्तान्त* (ललितपुः जगदम्बा दोस्रो सं. २०५५) पृ. १०९९ ।

[ज्ञढण] श्रीभद्र शर्मा, *बी.पी. सँगका केही संस्मरण* (काठमाडौं: एकता प्रकाशन, २०५७), पृ. २०।

२.७.२ नेपाली काँग्रेसको सक्रिय सदस्य

'जयतु संस्कृतम् आन्दोलन' (२००४) मा राणा सरकारबाट महाभियोग लगाएर देश निकाला गरिएका श्रीभद्र लगायत ३८ जना विद्यार्थीहरूको समूह वनारसमा पुग्यो । त्यहाँ बी.पी.कोइरालासँग भेट गरी बी.पी. कोइरालाले समूहका साना साना विद्यार्थीहरूलाई पढाइ खर्च स्वरूप २०/२० रूपैया उपलब्ध गराउने जिम्मा लिएपछि पूर्वशर्त अनुसार श्रीभद्र शर्मा नेपाली राष्ट्रिय काँग्रेस पार्टीमा पूरा समय दिने (पूर्णकालिक) सक्रिय सदस्य भई विधिवत सक्रिय राजनीतिक जीवनको आरम्भ गरेको जानकारी पाइन्छ । [ज्ञढज्ञ] त्यसपछि तुरुन्तै ती पूर्णकालीन सदस्यहरूलाई नेपालका विभिन्न क्षेत्रमा सङ्गठन विस्तार र पार्टीको प्रचार प्रसारमा खटाइएको थियो । यस क्रममा श्रीभद्र खनाललाई तत्कालीन नेपालको पश्चिम नं ३ क्षेत्र (हालका लमजुङ, कास्की, तनहूँ, मनाङ जिल्ला) को जिम्मेवारी दिइएको थियो । [ज्ञढ६] त्यसपछि उनले पार्टी कार्यकर्ताको हैसियतले २००४ सालमा भएको नेपाली राष्ट्रिय काँग्रेसको अधिवेशनमा भाग लिएका थिए ।

श्रीभद्र शर्मा वि.सं २००४ चैत्र महिनामा नेपाली राष्ट्रिय काँग्रेसको प्रचारको पर्चा लिएर बुटवल, तानसेन हुँदै रिडीसुम्म पुगे । त्यहाँबाट पूवतर्फ लागी पोखरा पुगेपछि रातमा मात्र पर्चा छरिने पुरानो चलन त्यागी दिनमा नै पर्चा छरेर बटुवाहरूको नेपाली राष्ट्रिय काँग्रेसप्रतिको प्रतिक्रिया बुझ्ने काम समेत गरेका थिए । त्यहाँबाट उनको घर तनहूँ सिम्पानी पुगेर सङ्गठन निर्माण र विस्तार गर्ने कामको निरन्तरता दिए । त्यसैको परिणाम वि.सं २००५ साल वैशाख महिनामा सिम्पानीमा नेपाली राष्ट्रिय काँग्रेसको तनहूँ शाखा गठन भयो । यसमा कविराज रामप्रसाद खनाल, भुवनेश्वर ढकाल, विष्णुहरि खनाल, डिठ्ठा अंशुमाली उपाध्याय, तारादेवी (श्रीभद्रकी आमा), उमाभद्र खनाल सम्मिलित पदाधिकारीहरू थिए ।[ज्ञढघ] वि.सं २००५ जेठ महिनामा उनले कविराज रामप्रसाद खनालको सहयोगमा बन्दीपुरका १४ जना सक्रिय युवाहरूलाई उनीहरूकै बूढी औंलाको रगतको छाप लगाएर काँगेसको सदस्य बनाएका थिए ।[ज्ञढद्ध] त्यसपछि उनले तनहूँ, कास्की र लमजुङका विभिन्न ठाउँमा पार्टीको सदस्यता वितरण अभियान सञ्चालन गरी पार्टीको साङ्गठनिक एकाइ समिति समेत गठन गरेका थिए । उनले वि.सं २००६ वैशाख महिनामा तनहूँ नरङ्गा-पाथ्राका लप्टन रामचन्द्र वाग्ले, नारायणदत्त वाग्ले, कृष्णदत्त वाग्ले, गोविन्द वाग्ले, कृष्णप्रसाद अधिकारी, कृष्णचन्द्र न्यौपाने, सूर्यचन्द्र न्यौपाने, हरिश्चन्द्र न्यौपान, कृष्णबहादुर पौडेललगायत अन्य केही व्यक्तिहरूलाई नेपाली राष्ट्रिय काँग्रेसको सदस्य बनाएका थिए ।

[ज्ञढज्ञ] शर्मा, ऐजन, पृ. २१

[ज्ञढ६] श्रीभद्र शर्मा, *माथि उल्लेखित पादटिप्पणी सङ्ख्या 1,* पृ. ८१ ।

[ज्ञढघ] ऐजन, पृ. ८९ ।

[ज्ञढद्ध] ऐजन, पृ. ९०-९१ ।

२००६ साल जेठ महिनामा उनी लमजुङको दुराडाँडा गई त्यहाँका कविराज तोयानाथ अधिकारी लेप्टन शेषकान्त अधिकारी, मुखिया हरिभक्त पौडेल लगायत केही उत्साहित युवाहरूलाई ने.का. को सदस्यता दिई त्यहाँका ब्राह्मणहरूलाई हलोजोत्न प्रेरित समेत गरेका थिए ।[ज्ञढछ] वि.सं २००६ असारको सुरुतिर श्रीभद्र शर्मा पोखरा सङ्गठन विस्तार गर्ने काममा गएका थिए । पोखरा भैरवटोल बस्ने युवा व्यापारी प्रेमराज मुल्मीको सहयोगमा पोखराका भक्तराज मुल्मी, दिलबहादुर भारी, मथुरालाल बजिमय, दयाशंकर पालिखे, ऋषिकेश पराजुली, रामबहादुर बडगामी, झपटबहादुर भट्टचन लगायतका ११ जना युवाहरूलाई विन्ध्यावासिनी थानमा लगेर उनीहरूकै रगतले सहीछाप गराई नेपाली काँग्रेस (तत्कालीन ने.रा. का.) को सदस्य बनाएको जानकारी पाइन्छ ।[ज्ञढट] त्यसैबेला नै उनले नेपाली राष्ट्रिय काँग्रेसको पोखरा शाखा गठन गरी वनारसतिर गएका थिए । २००६ साल वर्षा समयमा नै वनारसबाट फर्केर उनले तनहूँको श्याम्घा, साँगे, गुणादी, मनपाङ आदि र लजमजुङको चिशंकु क्षेत्रमा नेपाली राष्ट्रिय काँग्रेसको सङ्गठन विस्तार गर्न सक्रिय रहेको जानकारी पाइन्छ ।[ज्ञढठ] यसरी दुई काँग्रेस (नेपाली राष्ट्रिय काँग्रेस र नेपाल प्रजातन्त्र काँग्रेस) को एकीकरणपूर्व नै शर्माले नेपालको लमजुङ, तनहूँ र कास्कीका धेरै क्षेत्रमा आफ्नो राजनीतिक सङ्गठन विस्तार गर्न पूर्णतः सक्रिय रहेका थिए ।

वि.सं. २००६ चैत्र २८ गते दुवै काँग्रेसको एकैठाउँमा कलकत्ता महाधिवेशनबाट एकीकरण भएपछि श्रीभद्र शर्मा नेपाली काँग्रेसको संस्थापक सदस्य हुन पुगे । त्यसबेलासम्म उनी पार्टीभिका एक बौद्धिक कार्यकर्ता र बी.पी. कोइरालाका विश्वसनीय सल्लाहकार भइसकेका थिए । उनलाई पार्टीभित्र पनि संस्कृत शिक्षा प्राप्त एक प्रबुद्ध व्यक्ति मानिन्थ्यो । त्यसैले दुई काँग्रेस एकीकरण गर्ने क्रममा दुवै पार्टीको नामको अगाडिको शब्द 'नेपाल' र 'नेपाली' मध्ये एकीकृत पार्टीका लागि कुन शब्द छनौट गर्ने भन्ने सम्बन्धमा छलफल हुँदा बी.पी. कोइरालाले श्रीभद्र शर्माको सल्लाहानुसार 'नेपाली काँग्रेस' नाम प्रस्तावित गरेको जानकारी प्राप्त हुन्छ । [ज्ञढड] ने.का. पार्टी एकीकरण पश्चात् पनि उनी आफ्नो कार्य क्षेत्र पश्चिम पहाडी क्षेत्र (पश्चिम न. ३ इलाका) मा ठाउँ ठाउँमा क्रान्तिका लागि तयार रहन सन्देश दिँदै सङ्गठन विस्तार गरी २००७ असारमा वनारस पर्केपछि वनारसमा नेपाली

[ज्ञढछ] ऐजन, पृ. ९६ ।

[ज्ञढट] ऐजन, पृ. ९७ ।

[ज्ञढठ] ऐजन, पृ. ९९ ।

[ज्ञढड] ऐजन, पृ. १०४ ।

काँग्रेसको मुखपत्र 'नेपाल प्रकार' पत्रिकाका सम्पादक बालचन्द्र शर्मालाई (ने.का. प्रकाशन विभागका अध्यक्ष) सम्पादन कार्यमा सघाएका थिए । [ज्ञढढ]

२.७.३ २००७ सालको क्रान्तिमा योगदान

दुई काँग्रेसबीच एकीकरण भएपछि वि.सं २००७ असोज १० र ११ गते नेपाली काँग्रेसले वैरगनिया सम्मेलन गरी पार्टी अध्यक्ष मातृकाप्रसाद कोइरालालाई क्रान्ति सञ्चालन गर्न सर्वाधिकार दिएर स्वदेशी भूमि नेपालमा नै सशस्त्र क्रान्ति देशभरि सञ्चालन गर्ने निर्णयलाई कार्यान्वयन गर्न नेपाली काँग्रेसका कार्यकर्ता तथा नेताबीच कार्य विभाजन गर्दा पश्चिमी पहाडको क्षेत्रमा क्रान्ति सञ्चालन गर्ने जिम्मा श्रीभद्र शर्मा, राजेश्वर देवकोटा र काशीनाथ गौतमलाई दिइएको थियो । [द्दण्ण] जनक्रान्तिको तयारीका लागि श्रीभद्र शर्मा आफ्नो कार्यक्षेत्र पश्चिम ३ नम्बर क्षेत्रमा पार्टी र क्रान्तिका पम्पलेट र पर्चाहरू बोकी गएका थिए । यसै अभियानमा सक्रिय रहेका श्रीभद्र जब पोखरातर्फ जाँदै थिए, त्यसबखत कास्की शिशुवामा सरकारी सिपाहीको पञ्जामा परिसकेका काशीनाथको चातुर्यताको कारणले सिपाहीबाट पक्रिनबाट उम्कन सफल भए । पोखरामा श्रीकान्तको घरमा रहँदा त्यहाँका सहयोगी प्रेमराज मुल्मीको सहयोगमा पुलिसको पञ्चाबाट जोगिन सफल भएका थिए । यसै दौडानमा पोखराबाट तनहूँ भोर्लेटारबाट लमजुङ दुराडाडातर्फ जाँदै गर्दा उनलाई पक्रिन भनेर पछि लागेका दुई जना सरकारी सेनाका सुराँकीहरूको योजनालाई उनको आफ्नै चलाखी र सहासका कारण विफल तुल्याई भाग्न सफल भएका थिए ।[द्दण्ज्ञ] तनहूँ जिल्लाको दक्षिण पश्चिम भेकमा पर्ने रिसिङ क्षेत्रका प्रतिष्ठित, जनक्रान्तिमा सक्रिय व्यक्ति र भूतपूर्व सैनिकहरूलाई रिसिङको साभुङ हरियामा जम्मा गरी करिब १५० जना ब्रिटिस र भरतीय भूतपूर्व सैनिक सम्मिलित समूहको एक जत्था क्रान्तिका लागि मुक्ति सेनाको रूपमा तयार गरेका थिए ।

पौष २४ गते तनहुँसुरको गद्दी चौतारमा जनक्रान्तिको जागरण अभियानमा आयोजित आमसभा सम्पन्न गरिएपछि आफ्नै घर सिम्पानीमा राति सुतिरहेको अवस्थामा श्रीभद्रलाई बन्दीपुर व्यारेकबाट गएका १४ जनाको सैनिक जत्थाले गिरफ्तार गरी पौष २६ गते बन्दीरपुर लगेर पौष २८ गते पशिचम ३ नम्बर गोश्वारा पोखरा पुऱ्याएको थियो । माघ २ गते त्यहाँका बडाहाकिम धनशमशेरले श्रीभद्रलाई स्याङजा जाने अनुरोध गरी शिष्टतापूर्वक रिहा गरेका थिए ।[द्दण्द्द] उनको गिरफ्तारीले उत्तेजित तनहूँका नेपाली काँग्रेसका सक्रिय कार्यकर्ताहरूले (आन्दोलन) क्रान्तिको तीव्रता दिएका थिए ।

[ज्ञढढ] ऐजन, पृ. १०६ ।

[द्दण्ण] सूर्यमणि अधिकारी, *नेपाली काँग्रेसको इतिहास* (काठमाडौंः भुँडीपुराण, २०५९), पृ. ६२।

[द्दण्ज्ञ] श्रीभद्र शर्मा, *माथि उल्लेखित पाद टिप्पणी सङ्ख्या १*, पृ. १०९ ।

[द्दण्द्द] ऐजन, पृ. ११९ ।

पोखराबाट रिहा भई स्याङ्जा पुगेका श्रीभद्र शर्माले माघ ५ गते मात्र स्याङ्जामा उनका भाइ उमाभद्रले पठाएको पत्रमार्फत बन्दीपुरको गोलीकाण्ड र शहीदहरूको जीवन उत्सर्गको खबर प्राप्त गरी बन्दीपुर फर्के । बन्दीपुरमा शहीद समाधिस्थल गई शहीदहरूलाई सम्मान अर्पण गरेपछि उनले गोर्खाको खुकुरी दलको हिंसात्मक गतिविधि र बन्दीपुरको गोली काण्डबाट त्रसित सर्वसाधारण जनताहरूलाई नेपाली काँग्रेसले सुरक्षाको प्रत्याभूति दिने कुरामा आश्वस्त तुल्याए । यसपछि जिल्लाभरि फैलिएको डर र त्रासको वातावरणलाई निर्मूल पार्न बन्दीपुरका कर्मचारीहरूलाई काँग्रेसले जिम्मा लिने प्रतिबद्धता जनाई उनका सहकर्मी साथीहरूको सल्लाह बमोजिम रामकुमार श्रेष्ठका साथ रिसिङतर्फ गएका थिए । त्यहाँबाट फर्केपछि २००७ साल माघ २३/२४ गते श्रीभद्र शर्माको नेतृत्वमा सर्वसम्मत बन्दीपुर जनसरकार गठन गरिएको थियो । श्रीभद्र शर्माको गर्भनरत्त्वमा गठित जनसरकारको जनसरकार प्रमुखका हैसियतले आन्दोलनका साथ एक समारोहका बीच बन्दीपुर जनसरकार गठन भएको घोषणा गरेका थिए ।[द्दण्घ] उनले यसै दिन बन्दीपुरमा मुक्तिसेना स्थापना गर्ने र त्यसको नेतृत्व गर्ने व्यक्ति र व्यवस्थाका सम्बन्धमा त्यहाँका बुद्धिजीवी र सर्वसाधारणबीच छलफल गरी सबैको राय र सुझावका आधारमा तत्कालीन समयमा गोर्खा मकैसिंह स्थित जङ्गी परेडमा सरकारी सेनामा कार्यरत शहीद धर्मध्वज गुरुङका पिता लप्टन बखानसिंह गुरुङलाई मुक्ति सेनाको कमाण्डर हुन चिठी मार्फत आग्रह गर्दा त्यसको भोलिपल्टै आफ्नो जङ्गी परेडका आफ्ना मातहतका सबै सुरक्षाकर्मीहरूका साथ बन्दीपुर आएका हुनाले उनैलाई नै (बखानसिंहलाई) गर्भनर श्रीभद्र शर्माले मुक्तिसेनाको कमाण्डर गराइएको घोषणा गरेका थिए । उनको नेतृत्वमा गठित बन्दीपुर जनसरकारले तत्कालीन समयमा खोटा मानापाथी चलनचल्तीमा रोक, बेठ बेगारी लिने दिने कार्यमा रोग, बढी व्याज लिन प्रतिबन्ध, बाँधा प्रथाको अन्त्य, प्रति जमिन वितरण, भेदभाव नगरी अनिवार्य शिक्षा दिइनुपर्ने,जनजागरण छुवाछुत विरोधी अभियान, कृषिमा मोहीलाई अधियाँको व्यवस्था आदि विभिन्न सामाजिक, आर्थिक र सांस्कृतिक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरेको जानकारी पाइन्छ ।[द्दण्द्ध]

२.७.४ नेपाली काँग्रेसको सङ्गठन विस्तार एवम् सुदृढीकरण (२००७ देखि २०१५)

२००७ सालको जनक्रान्तिमा पश्चिम ३ नम्बर क्षेत्रको नेतृत्व गरेका श्रीभद्रलाई २००७ साल फागुन ७ गते राजा त्रिभुवनबाट शाही घोषणा गरी नेपालमा प्रजातन्त्रको उदय भएपछि मोहन शमशेरको नेतृत्वमा गठन गरिएको राणाकाँग्रेस संयुक्त सरकारका गृहमन्त्री तथा नेपाली काँग्रेसका नेता बी.पी. कोइरालाले चिठी मार्फत काठमाडौं बोलाएपछि सो चिठीबाट प्राप्त जानकारी अनुसार ने.का. को केन्द्रको निर्देशन अनुसार नयाँ सरकारद्वारा खटाइएको पश्चिम ३ नम्बरका वडाहाकिमलाई त्यस क्षेत्रको जिम्मा दिने र जनसरकार र

[द्दण्घ] बालचन्द् शर्मा नेपालको ऐतिहासिक रुपरेखा, ते.सं (वाराणसीः कृष्णकुमारी देवी, २०३३) ।

[द्दण्द्ध] श्रीभद्र शर्मा *माथि उल्लेखित पाद टिप्पणी संख्या १,* पृ. १२४-१२८ ।

जनमुक्तिसेना विघटन गर्ने निर्देशन गरिए तापनि मुक्तिसेनाको व्यवस्थापन उचित तरिकाले गरिनुपर्ने मान्यता राखेका श्रीभद्र बरु धनेश्वर शर्मालाई जनसरकार प्रमुख नियुक्ति गरी अनि मुक्ति सेना विघटन नगरी आफू काठमाडौँ गए । त्यहाँ उनले बी.पी. कोइरालासँग मुक्ति सेनाको व्यवस्थापन सम्बन्धमा कुरा राखेका थिए । काठमाडौं पुगेपछि उनलाई नेपाली काँग्रेसको मुखपत्र 'नेपाल पुकार' पत्रिकाको सम्पादन गर्ने जिम्मेवारी दिइएको थियो ।[द्दण्छ] यो कार्य उनले लामो समयसम्म गर्न पाएनन् । केही महिना पश्चात् नै उनी आफ्नो कार्यक्षेत्रमा सङ्गठन सुदृढीकरण गर्न तनहूँ फर्किए ।

वि.सं. २००८ मंसिर १ गते नेपाली काँग्रेसका अध्यक्षका हैसियतले मातृकाप्रसाद कोइराला नेपालका प्रधानमन्त्री भएपछि नेपाली काँग्रेसमा 'एक व्यक्ति एक पद' नीतिको माग गरी बी.पी. कोइरालाले आफू अध्यक्ष पदमा रहने दावी गरे । वि.सं २००९ जेठ १० गतेदेखि जनकपुरमा भएको नेपाली काँग्रेसको महाधिवेशनमा बी.पी. कोइराला अध्यक्ष बने । यसपछि भदौमा नेपाली काँग्रेसका अध्यक्ष बी.पी. कोइरालाले पुनर्गठन गरेको नेपाली काँग्रेसको केन्द्रीय समति र संसदीय समितिमा श्रीभद्र शर्मा केन्द्रीय समिति सदस्य र सात सदस्यीय संसदीय समितिको सदस्यमा मनोनित गरिएका जानकारी पाइन्छ ।[द्दण्ट] यसपछि उनी नेपाली काँग्रेसको केन्द्रीय स्तरको नेता हुन पुगे । त्यसपछि नेपाली काँग्रेसले आफ्नो सम्पूर्ण ध्यान पार्टी सङ्गठनमा लगाउने रणनीति बमोजिम श्रीभद्र शर्मा आफ्नो राजनीति कार्यक्षेत्र तनहूँ गएका थिए । त्यहाँ उनले पार्टी सङ्गठन, जनजागरण अभियान र कम्तिमा पनि ५० प्रतिशत तिरो जिल्लामा नै राखिनु पर्ने माग राखी तिरो आन्दोलन सञ्चालन गरे । यो तिरो आन्दोलनलाई अहिलेको स्थानीय स्वायत्तता र आत्मनिर्भरताको प्रारम्भ मान्न सकिन्छ । घरमा बुबा सिकिस्त बिरामी भए तापनि बाबुको आज्ञाले २०११ साल वैशाख १० गते तनहूँ कलेस्तीमा सम्पन्न नेपाली काँग्रेसको विशाल आमसभालाई सम्बोधन गर्न पुगेका श्रीभद्रलाई घर फर्कदै गर्दा बाटोमा सरकारी पुलिसले पक्रिएको थियो । पछि आपसी चिनजान र बुबाको बिरामी अवस्थाको वास्तविकता बताएपछि छोडिदिएको थियो । २०११ वैशाख २३ गते अक्षतृतीयाको दिन बाबुको निधनले उनलाई पितृशोक पर्‍यो ।

२०१२ साल माघ १० गतेबाट सुरु भएको नेपाली काँग्रेसको वीरगञ्ज महाधिवेशनमा केन्द्रीय सदस्यको रूपमा भाग लिएका श्रीभद्र शर्मालाई उक्त अधिवेशनबाट श्री सुवर्ण शमशेरको सभापतित्वमा गठित १० सदस्यीय केन्द्रीय कार्य समितिको सदस्य चयन गरिएको थियो । यसै गरी २०१४ सालमा सम्पन्न विराटनगर विशेष अधिवेशनबाट सभापति विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाको नेतृत्वमा गठन गरिएको केन्द्रीय कार्यसमितिको सदस्यमा श्रीभद्र शर्मालाई मनोनित गरिएको थियो । यसरी उनको राजनीतिक उन्नति र

[द्दण्छ] ऐजन, पृ. १२८ ।

[द्दण्ट] ऐजन, पृ. १३३ ।

प्रगति बढ्दै गएको थियो ।[द्दण्ठ] २०१३ सालमा भारत सरकारले नेपालका राजनैतिक पार्टीका नेताहरूको एक समूहलाई भारत भ्रमणका लागि निमन्त्रणा गरेको हुनाले नेपाली काँग्रेसको तर्फबाट श्रीभद्र शर्माको नेतृत्वमा ६ सदस्यीय प्रतिनिधिमण्डल भारत भ्रमणमा गएको थियो । २०१३ साल मंसिर महिनामा सुरु गरिएको ३ हप्ताको भारत भ्रमणमा नेपालका साहित्यकार, बुद्धिजीवी तथा राजनीतिज्ञ नेता गरी २२ जनाको टोली थियो । उनीहरूलाई भारतीय दूवावासका तत्कालीन सांस्कृतिक सहचरी डा. शिवमङ्गल सिंह सुमनको व्यवस्थित टुर कण्डक्टरमा भारतका विभिन्न विकास आयोजना, कारखाना, राष्ट्रिय निकुञ्ज र पर्यटकीय स्थलको अवलोकन गराइएको थियो । यही भ्रमणको अवसरमा श्रीभद्र शर्माले भारतका तत्कालीन राष्ट्रपति राजेन्द्रप्रसाद र प्रधानमन्त्री जवाहरलाल नेहरूसँग पहिलो पटक भेटवार्ता गरेका थिए ।[द्दण्ड] यो भ्रमणमा भारतको नाहालबाट अम्बालतर्फ जाँदा उनीहरू चढेको बस दुर्घटना भएको हुनाले उनको खुट्टामा गहिरो चोट लागी खुट्टाको हड्डी फ्याक्चर भएको थियो । यसको उपचारको व्यवस्था भारत सरकारले गरेको र उपचारको क्रममा उनी डेढ महिना पटना अस्पतालमा बसेका थिए । अस्पतालमा बस्दा बी.पी. कोइरालाका मित्र देवेन्द्र बाबुसँग सम्पर्क भई उनैको प्रेरणा र सहयोगमा श्रीभद्र शर्माले नेपालको राजनीतिका बारेमा १/२ लेख लेखेर पटनाबाट प्रकाशति 'नवराष्ट्र' दैनिक पत्रिकामा प्रकाशन गराएको जानकारी पाइन्छ । [द्दण्ढ]

२०१४ सालमा राजा महेन्द्रले टङ्कप्रसाद आचार्यको मन्त्रिमण्डल विघटन गरी केही समय आफ्नो हातमा शासन लिएपछि डा. के.आई. सिंहलाई प्रधानमन्त्री मनोनित गरी राजा र प्रधानमन्त्री दुवै पक्षबाट संविधान सभाको निर्वाचन गराउन चासो नदेखाएको हुनाले त्यसको लागि दवाव दिन नेपाली काँग्रेसको नेतृत्वमा अन्य दलहरूलाई समेत समावेश गरी 'डेमोक्रेटिक लिग' नामक मोर्चा गठन गर्‍यो । उक्त मोर्चा मार्फत् २०१४ साल मंसिर २२ गतेबाट 'भद्रअवज्ञा आन्दोलन' को नामबाट देशभर सत्याग्रह आन्दोलन गरिएको थियो । यो आन्दोलन सञ्चालन गर्न नेपालको पश्चिम ३ नम्बरमा जिम्मेवारी पाएका श्रीभद्र शर्माले पोखरामा बसेर आन्दोलनको नेतृत्व गरी त्यस क्षेत्रमा आन्दोलनलाई उचाइमा पुर्‍याएको जानकारी पाइन्छ । यस समयमा उनलाई सरकारी सेनाले गिरफ्तार गरी २९औं दिनमा छोडेको थियो ।[द्दज्ञण] २०१४ साल पुस १ गते राजा महेन्द्रले चुनाव मिति २०१५ साल फागुन ७ गतेबाट हुने घोषण गरे तर संविधान सभाको चुनावका पक्षमा रहेको नेपाली काँग्रेसको माग विपरीत पुस १९ गते अर्को घोषणा गरी संसदीय निर्वाचन गरिने किटान गरिएपछि

[द्दण्ठ] रामचन्द्र पोखेल, *विदा श्रीभद्रजी, नेपाल,* (वर्ष ९, अङ्क२५, २०६५ माघ २६) पृ. ४४ ।

[द्दण्ड] शर्मा *माथि उल्लेखित पाद टिप्पणी संख्या 9,* पृ. १४३ ।

[द्दण्ढ] ऐजन, पृ. १४५ ।

[द्दज्ञण] ऐजन, पृ. १४९ ।

त्यस चुनावमा सहभागी हुने वा नहुने विषयमा छलफल गर्न र पार्टीको नीति तथा कार्यक्रम निर्धारण गर्न २०१४ साल माघ महिनामा वीरगन्जमा नेपाली काँग्रेसको महासमितिको बैठक बस्यो । उक्त बैठकमा बी.पी. कोइरालाद्वारा प्रस्तुत गरिएको निर्वाचन सम्बन्धी मस्यौदा पारित गर्न प्रस्तावक सूर्यप्रसाद उपाध्याय र समर्थक श्रीभद्र शर्मा रहेको जानकारी पाइन्छ ।[द्ज्ञज्ञ] यो मस्यौदा पारित गरी नेपाली काँग्रेसले २०१५ सालको संसदीय निर्वाचनमा भाग लिएको थियो ।

२.७.५ २०१५ सालको संसदीय निर्वाचनमा उमेदवारी

वि.सं २०१५ फागुन ७ गते देखि सुरु भएको संसदीय निर्वाचनमा नेपाली काँग्रेसका तर्फबाट निर्वाचन क्षेत्र नं १०३ मा उमेदवारी दिएका श्रीभद्र शर्मा ६ हजार २ सय ४० मत (कुल मतको ४४ प्रतिशत) प्राप्त गरी सांसद सदस्यमा निर्वाचित भएका थिए ।[द्ज्ञद] यसपछि उनी नेपाली काँग्रेसको केन्द्रीय कार्यसमितिमा र संसदीय दलको बैठकमा भाग लिन काठमाडौं गएका थिए । ती बैठकको निर्णय अनुसार बी.पी. कोइरालालाई सर्वसम्मतिबाट नेपाली काँग्रेसको संसदीय दलको नेता चुनिएको थियो ।

२.७.६ नेपाली काँग्रेसको महामन्त्री

२०१६ साल जेठ १३ गते बी.पी. कोइराला प्रथम जननिर्वाचित प्रधानमन्त्री बने । उनमा श्रीभद्र शर्माको निस्वार्थ भावना, इमान्दारिता र सङ्गठन कुशलताको प्रभाव परेको बुझिन्छ ।[द्ज्ञघ] त्यसैको परिणाम उनले आफू प्रधानमन्त्री रहँदा श्रीभद्र शर्मालाई पार्टीको (ने.का.को) महामन्त्री पदमा मनोनित गरी सङ्गठन सुदृढीकरणको जिम्मेवारी सुम्पिए ।[द्ज्ञद्ध]२०१७ साल पौष १ गते थापाथलीमा सञ्चालन गरिएको नेपाल तरुण दलको प्रथम महाधिवेशनमा नेपाली काँग्रेसका तत्कालीन एकमात्र महामन्त्री श्रीभद्र शर्मा बी.पी. कोइराला र उनको मन्त्रिमण्डलका सदस्यहरूका साथै कार्यक्रममा सहभागी भएका थिए । श्रीभद्र शर्माले शुभकामना मन्तव्य व्यक्त गर्दै गरेको समयमा नै नेपाली सेना लगाएर राजा महेन्द्रले 'कु' गरी सत्ता आफ्नो हातमा पार्न शाही घोषणा गरी तत्कालीन मन्त्रिमण्डलका सदस्यहरू तथा नेपाली काँग्रेसका नेता तथा कार्यकर्तालाई गिरफ्तार गर्न सरकारी सेनाले महाधिवेशन स्थल घेरेका थिए । त्यसदिन त्यहाँबाट उम्किन सफल भए तापनि श्रीभद्र शर्मा २०१७ साल पौष ८ गते राति कुपण्डोलबाट पक्राउमा परेका थिए (सम्झनाका फूलहरू, पृ. १०७) ।

[द्ज्ञज्ञ] ऐजन, पृ. १४९ ।

[द्ज्ञद] डिल्ली मिश्र, *नेपाल अधिराज्यमा तनहूँ* (काठमाडौंः शर्मिला मिश्र, २०५७) पृ. ६३७ ।

[द्ज्ञघ] *माथि उल्लेखित पादटिप्पणी सङ्ख्या १७* पृ. २१८ ।

[द्ज्ञद्ध] शर्मा, *माथि उल्लेखित पादटिप्पणी सङ्ख्या १* पृ. १६६ ।

२.७.७ २०१७ सालदेखि २०२८ सालसम्मको राजनीतिक जीवन

२०१७ साल पौष १ गते सैन्यबलको आडमा राजा महेन्द्रले बहुदलीय प्रजातन्त्रलाई अपदस्त गरेपछि पौष ८ गते गिरफ्तार गरिएका नेपाली काँग्रेसका तत्कालीन एकमात्र महामन्त्री श्रीभद्र शर्माले २०२३ साल असोज महिनासम्म जेल जीवन बिताएका थिए । जेलबाट रिहा गरिएपछि पुनः नेपाली काँगेसको राजनीति जीवनमा क्रियाशील भई उनले नेपाली काँग्रेसका नेताहरूलाई जेलमुक्त गराउने प्रयासमा लागेका थि)ए । वि.सं. २०२४ मा सपरिवार चितवनमा बसोबास गरेका शर्माले २०२४ पुस १ गतेदेखि २०२५ भाद्र १ गतेसम्म चितवन हाइस्कुलमा शिक्षक भई शिक्षण सेवामा संलग्न भए । यस समयमा उनकी श्रीमती प्रभा शर्मा खनाल पनि बालकुमारी प्रा.वि. चितवनमा शिक्षण सेवामा लागेकी थिइन् । १५ मे १९६८ को सुवर्ण शमशेरको वक्तव्य आएपछि श्रीभद्र शर्माले त्यसको प्रचार प्रसार गरी जेलमा रहेका नेपाली काँग्रेसका नेताहरूलाई छुटाउन मद्दत गरे ाियस क्रममा उनले राजा महेन्द्रसँग भेटवार्ता गरेका थिए । राजाले उनीसँग बी.पी.कोइरालाका विषयमा “मैले बी.पी. लाई प्रिजर्भ गरेर राखेको छु । बी.पी. जेलमुक्त भएपछि मसँग भेटेर कुरा नहुँदासम्म बाहिर कुनै प्रकारको सार्वजनिक अभिव्यक्ति नदिऊन्” भन्ने अभिव्यक्ति दिएका कुरा शर्माले बी.पी. सँगको संस्मरण कृतिमा उल्लेख गरेका छन् (पृ.८८) । २०२५ साल कार्तिकमा बी.पी. कोइराला जेलमुक्त भएपछि श्रीभद्र शर्मा चितवनमा आफ्नो परिवारसँगै बस्न थाले । त्यसबखत उनलाई आर्थिक सङ्कट परेकोले परिवारको जीविका चलाउन कठिन भएको जानकारी पाइन्छ ।[द्दञ्छ] वि.सं २०२७ मा उनका भाइ उमाभद्र खनाल तनहूँ जिल्लाबाट राष्ट्रिय पञ्चायत सदस्यको उमेदवार भएपछि श्रीभद्र शर्मा भाइलाई चुनाव जिताउन पोखरा गएका र चुनावमा निर्वाचित भइसकेपछि उमाभद्रकै आग्रह अनुसार श्रीभद्रका परिवार समेत संयुक्त परिवार काठमाडौंको लैनचौरमा बसेका थिए । २०२८ साल दशैंमा तनहूँ सिम्पानीको घरमा गएपछि उनी ग्रामीण जीवन बिताउन थालेका थिए । त्यसै समयमा (२०२८ सालमा) उनीहरू दाजुभाइहरू श्रीभद्र, उमाभद्र र कृष्णभद्रबीच पैतृक सम्पत्तिको अंशवण्डा गरेको जानकारी पाइन्छ ।[द्दञ्ट] त्यसैबेला उनी चन्द्रावती हाइस्कुलको विद्यालय सञ्चालक समितिको अध्यक्ष भएका थिए । विगतमा नेपाली काँग्रेसको महामन्त्रीसम्म भएका श्रीभद्र शर्माको यतिबेला भने नेपाली काँग्रेसको राजनैतिक क्रियाशीलतामा केही शिथिलता आएको जानकारी पाइन्छ (रामचन्द्र शर्मा पौडेलबाट प्राप्त जानकारी) ।

२.७.८ पञ्चायत प्रवेशको पृष्ठभूमि र पञ्चायती राजनीति प्रारम्भ

द्दञ्छ मोतीकुमार श्रेष्ठबाट प्राप्त जानकारी ।

द्दञ्ट उमाभद्र खनालबाट प्राप्त जानकारी ।

वि.सं २०२९ जेठ महिनामा उनी काठमाडौं गएको बेलामा तत्कालीन प्रधानमन्त्री कीर्तिनिधि विष्टको सहयोगमा राजा वीरेन्द्रसँग पहिलो भेट गरी राजालाई मुलुकको समसामयिक परिस्थिति, देश विकासका संरचना र राजनीतिक व्यवस्थाका सम्बन्धमा जानकारी गराएका थिए । उक्त अवसरमा उनले राजालाई सबैलाई मान्य हुने २००७ सालपछिको राजनीतिक मोडेल नै हो भनी मौखिक सुझाव प्रस्तुत गरेको कुरा डिल्लीराम मिश्रले उल्लेख गरेका छन् ।[द्ग्ञठ] वि.सं २०३० चैत्र महिनामा तनहूँ सिम्पानीमा बसेका श्रीभद्रलाई लिन काठमाडौंबाट उनका भाइ मणिभद्रलाई पठाई तत्कालीन राजाका प्रमुख सचिव कल्याण विक्रम अधिकारीले श्रीभद्रलाई राजासँग भेट गराएका थिए । राजाले सबैलाई मान्य हुने संविधानका लागि आवश्यक सुधारको राय उनीसँग माग्दा सुवर्ण शमशेरसँग सल्लाह गरी फर्केपछि ३ बुँदे सुझाव -(१) राष्ट्रिय पञ्चायतको चुनाव वालिग मताधिकारको आधारमा हुनुपर्ने, (२) राष्ट्रिय पञ्चायतको सिफारिसमा प्रधानमन्त्रीको नियुक्ति हुनुपर्ने र (३) सरकार राष्ट्रिय पञ्चायतप्रति जिम्मेवार हुनुपर्ने सुझाव पस्तुत गरेको जानकारी पाइन्छ ।[द्ग्ञड] त्यसपछि पुनः सिम्पानी फर्की परिवारका साथ बसेका श्रीभद्रले २०३१ साल कार्तिक महिनामा पोखरामा गई राजा वीरेन्द्रलाई भेटी आफूले पेस गरेको संविधान संशोधनको पूर्व राय सुझावको स्मरण गराएका र राजाबाट उनलाई काठमाडौंमा पुनः भेट वार्ता गर्ने आश्वासन दिएपछि सिम्पानी फर्केका थिए ।

२.७.९ पञ्चायती राजनीतिमा सक्रियता

२.७.९.१ पञ्चायती संविधान सुधार आयोगको सदस्य

वि.सं. २०३१ पुस १ गते राजा वीरेन्द्रले पञ्चायती संविधान संशोधनका लागि घोषणा गरे बमोजिम २०३१ माघ २७ गते भू.पू. प्रधानन्यायधीश अनिरुद्रप्रसाद सिंहको अध्यक्षतामा गठित ७ सदस्यीय संविधान सुधार आयोगको सदस्यमा श्रीभद्र शर्मा मनोनयन गरिएका थिए ।[द्ग्ञढ] यो मनोनयन सुवर्ण शमशेरको सल्लाह अनुसार शर्माले स्वीकार गरेका थिए भनी उनले आफ्नो जीवनीमा उल्लेख गरेका छन् । आफूले अघि नै राजा वीरेन्द्रलाई भने बमोजिम पञ्चायतमा प्रजातान्त्रिक सुधारको आशाका साथ संविधान सुधार आयोगको सदस्य बन्न पुगेको समेत उल्लेख गरेका छन् ।[द्दण] शर्माले संविधान सुधार आयोगमा काम गर्दा अधिकांश पञ्चहरूको बाहुल्यता रहेको सो आयोगमा पञ्चायतलाई गाउँफर्क मनोनयन पद्धति लागू गरी झन अनुदार बनाइयो तर उनको योजना र दृष्टिकोणले संविधानमा स्थान

[द्ग्ञठ] माथि उल्लेखित पादटिप्पणी संख्या ४० पृ. ८८३ ।

[द्ग्ञड] शर्मा, माथि उल्लेखित पादटिप्पणी संख्या १ पृ. १९५।

[द्ग्ञढ] गोरखापत्र (माघ २८ २०३१), पृ. १ ।

[द्दण] माथि उल्लेखित पादटिप्पण सङ्ख्या १, पृ. २०१ ।

पाउन सकेन तर पनि उनले सो आयोगको सदस्यबाट राजीनामा भने दिएनन् । बरु २०३२ साल पौष १ गते संशोधित संविधानको घोषणा भएपछि पौष १४ गते राजा वीरेन्द्रको जन्मोत्सवको दिन पारेर संविधान सुधार आयोगका सदस्यको रूपमा गोरखा दक्षिणबाहु दोस्राले सम्मानित गरिए ।[ददञ] संशोधित संविधान जारी भएपछि वि.सं २०३३ असार १ गते राजा वीरेन्द्रले श्रीभद्र शर्मालाई राष्ट्रिय पञ्चायतको सदस्यमा मनोनित गरे ।[ददद] उनको राजासँगको सम्बन्ध झन् नजिक हुँदै गयो । वि.सं २०३४ साल भाद्र २७ गते प्रधानमन्त्री कीर्तिनिधि विष्टको नेतृत्वमा गठित मन्त्रिमण्डलमा श्रीभद्र शर्मा सामान्य प्रशासन राज्यमन्त्री नियुक्त भए ।[ददघ] २०३५ मंसिर १० गते तत्कालीन कानुन तथा न्यायमन्त्री होमबहादुर श्रेष्ठले राजीनामा दिएपछि श्रीभद्र शर्माले केही दिन कानुन तथा न्याय मन्त्रालयको थप कार्यभार सम्हालेका थिए (गो.प. २०३५ साल मंसिर १२) । २०३५ साल मंसिर २५ गते तत्कालीन मन्त्रीहरू-भेषबहादुर थापा, पीताम्बरध्वज खाती, हर्क गुरुङले मन्त्रपदबाट दिएको राजीनामा स्वीकृत गरी मन्त्रीमण्डल पुनर्गठन गर्ने क्रममा श्रीभद्र शर्मा सामान्य प्रशासन र उद्योग तथा वाणिज्य राज्य मन्त्री बनेका थिए ।[ददद्ध] वि. सं.२०३६ वैशाख १ गते २०३६ जेठ १० गतेसम्म उनी उद्योग तथा वाणिज्य मन्त्री भएका थिए । [ददछ]

वि. सं. २०३५ चैत्र २४ गतेदेखि काठमाडौं उपत्यकाका विद्यार्थीहरूले २०३५ चैत्र २२ गते पाकिस्थानका निर्वाचित प्रधानमन्त्री जुल्फिकार अलि भुट्टोलाई फाँसी दिइएको घटनाबाट आक्रोशित बनी आन्दोलनको तीव्रता दिए । यसैको परिणाम २०३६ सालमा नेपाली काँग्रेसलगायत अन्य राजनैतिक दलहरूले समेत आन्दोलनलाई उचाइमा पुऱ्याए । फलस्वरूप २०३६ साल जेठ १० गते बिहान राजा वीरेन्द्रले जनमत सङ्ग्रहको घोषणा गरेपछि सोही दिन श्रीभद्र शर्माले २०३६ जेठ १० गते दिउसो ३ बजे क्याविनेट (मन्त्रिपरिषद्) को बैठकमा आफ्नो पदबाट राजीनामा प्रधानमन्त्रीलाई दिइसकेका थिए भने उनकै प्रभावमा तत्कालीन प्रधानमन्त्री कीर्तिनिधि विष्टले पनि बेलुकी ५ बजेपछि दरबार गई राजीनामा दिएका थिए ।[ददट] २०३६ साल जेठ १० गतेको शाही घोषणा २०३७ साल वैशाख २० गते सम्पन्न हुने बहुदलीय प्रजातन्त्र अथवा सुधारिएको पञ्चायती व्यवस्था मध्ये मतदाताले कुनै एउटा पक्षमा मत दिने जनमतसङ्ग्रहको घोषणा थियो तर श्रीभद्र शर्माले

[ददञ] गो.प. (पुस १५, २०३२) , पृ. १०) ।

[ददद] गो.प. (असार, २ २०३३) पृ. १ ।

[ददघ] गो.प. (भदौ २८, २०३४), ।

[ददद्ध] गो.प. (मंसिर २६, २०३५) पृ. १ ।

[ददछ] गो.प. (वैशाख २, २०३६), पृ.१ ।

[ददट] माथि उल्लेखित पादटिप्पणी संख्या १८ पृ. १२८ ।

जनमत सङग्रह नगरी सिधै बहदुलको घोषणा राजाले गर्नु पर्दछ भन्ने माग राखी प्रेस विज्ञप्ति निकालेका थिए । यसपछि २०३६ असोज १२ गते पकनाजोल स्थित अनङ्गमान शेरचनको घरमा करिब ३ घण्टा समय बी.पी. कोइरालासँग भेटवार्ता गर्दा बी.पी. कोइरालाले श्रीभद्र शर्मालाई नेपाली काँग्रेसमा फर्कन आग्रह गर्दा समेत उनी ने.का. मा प्रवेश गर्न चाहेनन् ।[ह्हठ] २०३७ साल जेठ १ गते प्रकाशित जनमत सङ्ग्रह (२०३७ वैशाख २०) को परिणाम अनुसार पञ्चायती संविधानमा केही सुधार गरिए बमोजिम त्यसै संविधानको आधारमा २०३८ साल वैशाख २७ गते वालिग मताधिकारको आधारमा राष्ट्रिय पञ्चायत सदस्य निर्वाचनमा उनी उम्मेदवार बनेका थिए । त्यस निर्वाचनमा नेपाली काँग्रेसले सक्रिय बहिष्कार गर्ने नीति लिए तापनि तनहूँका केही नेपाली काँग्रेसका कार्यकर्तासँग बी.पी. कोइरालाको सल्लाह अनुसार चुनावमा उमेदवारी दिएको र पछि बी.पी. कोइरालासँग भेट गरी कुरा गराउने शर्तमा निर्वाचनमा सहयोग गर्न प्रेरित गरेको जानकारी पाइन्छ ।[ह्हड] यो चुनावमा उनी तनहूँ जिल्लाको तर्फबाट ८३३४ मत प्राप्त गरी राष्ट्रिय पञ्चायतमा निर्वाचित भए । शर्माले राष्ट्रिय पञ्चायतमा रहेर पनि बेलाबखत प्रजातन्त्रको पक्षमा र पञ्चायतको विसङ्गतिको विपक्षमा आफ्ना आवाज उठाउँदा भ्रष्ट र सत्ताको स्वादमा रगमगिएका पञ्चहरू उनीप्रति सशङ्कित हुन थाले । राष्ट्रिय पञ्चायत सदस्यको पाँचवर्षे कार्यकाल सकिएकोले २०४३ साल वैशाख २९ गते निर्वाचन गर्ने/हुने मिति तोकिएको अर्को ५ वर्षे कार्यकालको निर्वाचनमा पनि नेपाली काँग्रेसले चुनाव बहिष्कार गर्ने नीति लिएको थियो ।[ह्हढ] यद्यपि यसपटक नेपाली काँग्रेसबाट औपचारिक रूपमा कुनै उमेदवार नउठाए पनि स्वतन्त्र प्रजातन्त्रवादीको रूपमा तनहूँ ने.का.ले विष्णुवीर आले र तारापति भट्टराईलाई रा.पं. स. को लागि उमेदवार उठाएको जानकारी पाइन्छ ।[ह्घण] यो निर्वाचनमा उमेदवार बनेका श्रीभद्र शर्मालाई जसरी भए पनि हराउ भन्ने नारा पञ्चायतको माथिल्लो तहदेखि जिल्लासम्म पुऱ्याएको कारण र प्रजातान्त्रिक धारका आफ्नै उमेदवार भएको कारण उनी चुनाव हारे । तर २०४३ साल पौष महिनामा सुन तस्करीमा पक्रिएका तत्कालीन राष्ट्रिय पञ्चायत सदस्य नरबहादुर गुरुङको राजीनामा पश्चात् २०४४ वैशाख २९ गते सम्पन्न भएको रा.पं. स. को उपनिर्वाचनमा उमेदवार बनेका श्रीभद्र शर्मा सर्वाधिक मत प्राप्त गरी पुनः राष्ट्रिय पञ्चायत सदस्यमा निर्वाचित भए ।

उनले पञ्चायती तर स्वतन्त्र राजनीतिक जीवनमा प्रजातन्त्रप्रतिको झुकावलाई निरन्तरता दिए । उनी आफूलाई जनताको प्रतिनिधिका रूपमा देशको विकास, जनहित,

---

ह्हठ ऐजन पृ. १३८ ।

ह्हड बुद्धिकुमार बतासबाट प्राप्त जानकारी ।

ह्हढ अधिकारी माथि उल्लेखित पादटिप्पणी संख्या ३८, पृ. २४२ ।

ह्घण मिश्र, माथि उल्लेखित पादटिप्पणी सङ्ख्या ४०, पृ.६६० ।

प्रजातन्त्र र राष्ट्रियताको सवालमा राष्ट्रिय पञ्चायतमा भनाइहरू राख्ने गर्दथे । तिनै भनाइहरूलाई सङ्कलन गरी उनले 'तनहूँको आवाज भाग १, भाग २ र भाग ३' प्रकाशित गराएका छन् । यी तीन पुस्तकाकृतिहरूले उनको राष्ट्र, प्रजातन्त्र र जनताप्रति देखाएको इमानदारिता र कर्तव्यनिष्ठता झल्काएका छन् ।

२.७.१० बहुदलका निम्ति सक्रियता र २०४६ सालपछिको राजनीतिक जीवन

२०३१ सालदेखि नै पञ्चायती राजनीतिमा सक्रिय रहेका श्रीभद्रले देशभित्र पञ्च, प्रजातन्त्रवादी र कम्युनिष्टका बीच बढ्दो ध्रुवीकरणले राष्ट्र नै ध्वस्त हुँदै गएको तीतो यथार्थलाई ध्यानमा राखी राष्ट्र र जनताको दूरगामी भविष्य निर्माणको लागि सत्तासीन पञ्चहरू र प्रतिबन्धित राजनैतिक दलहरू नेपाली काँग्रेस र कम्युनिस्टहरू जस्ता राजनैतिक शक्तिलाई एक ठाउँमा ल्याउने उद्देश्यले वि.सं २०४६ भाद्र १३ गते आफ्नै घर कोटेश्वरमा सद्भावना चियापान समारोहको आयोजना गरी देशका ती प्रमुख राजनैतिक शक्तिलाई निमन्त्रणा गरेको बुझिन्छ । यस कार्यक्रममा नेपाली काँग्रेसका गणेशमान सिंह, कृष्णप्रसाद भट्टराईलगायत ५/७ जना, नेपाल कम्युनिस्ट पार्टीका तुलसीलाल अमात्य, विष्णुबहादुर मानन्धर, नीलाम्बर आचार्य र कम्युनिष्ट खेमाका तत्कालीन राष्ट्रिय पञ्चायतका सदस्यहरू पद्मरत्न तुलाधर, द्रोणप्रसाद आचार्य र भीमबहादुर श्रेष्ठ र पञ्चायत खेमाका नेताहरू सूर्यबहादुर थापा, कीर्तिनिधि विष्ट र राजेश्वर देवकोटा उपस्थित भई तत्कालीन देशको राजनीतिक अवस्थाका बारेमा छलफल गरेका थिए । त्यस छलफलले कुनै राजनीतिक निकास दिन नसके पनि विभिन्न पत्रपत्रिकाहरूले त्यो कार्यको प्रशंसा गरेर समाचार छाप्नुका साथै 'ऐतिहासिक दिन' को संज्ञासमेत दिएका थिए ।[द्दघज्ञ]

नेपालमा २०४६ फागुन ७ गतेदेखि नेपाली काँग्रेसको नेतृत्वमा अन्य राजनैतिक दलहरुको समेत सहभागितामा सुरु भएको जनआन्दोलनमा देशका प्रमुख सहरहरू र ग्रामीण क्षेत्रमा समेत पञ्चायती व्यवस्थाको विरोध र बहुदलको पक्षमा विशाल जुलुस प्रदर्शन गरी गगनभेदी नारा घन्काइए । यसैबीच पञ्चायती सरकारकातर्फ आन्दोलनलाई दबाउन प्रहरी बल प्रयोग गरी ठाउँ-ठाउँमा गोली चलाउँदा दर्जनौ आन्दोलनकारीहरु शहीद भए । यसै समयमा दमौलीमा पञ्च ¥यालीमा सम्बोधन गरेका श्रीभद्र शर्माले नेपालको भूराजनैतिक अवाश्यकता बमोजिम यथाथशीघ्र बहुदलको घोषणा गरिनुपर्ने माग राखेको जानकारी पाइन्छ ।[द्दघद्द] २०४६ साल फागुन २३ गते श्रीभद्र शर्मा, अर्जुननरसिंह के.सी., वीरेन्द्र पोखरेल (गोरखा), वीरेन्द्र पोखरेल (ओखलढुङ्गा), लेखनाथ अधिकारी, रामबहादुर बी.सी., गरी जम्मा ६ जनाले संयुक्त प्रेस वक्तव्य साप्ताहिक विमर्श पत्रिकामा निकाली त्यस मार्फत् बहुदलको लागि संविधानमा व्यवस्था गरिनुपर्ने, यथाशीघ्र बहुदलको घोषणा गरिनु पर्ने, राजा

[द्दघज्ञ] *साप्ताहिक विमर्श*, भदौ १६, २०४६, पृ. १ र १० ।

[द्दघद्द] मोतीकुमार श्रेष्ठबाट प्राप्त जानकारी ।

स्वयम्ले बहुदलवादी नेताहरूसँग वार्ता गर्नुपर्ने र आन्दोलनका क्रममा पक्राउ परेका सम्पूर्ण राजबन्दीहरूलाई रिहा गरिनुपर्ने माग राखेका थिए । २०४६ फागुन २५ गते वीरगन्जमा सम्पन्न तत्कालीन प्रधानमन्त्री मरिचमान सिंहका विपक्षी पञ्च र्‍याली तथा आमसभामा बहुदलको पक्षमा भाषण दिएका श्रीभद्र शर्मा फाल्गुन २६ गते पोखरामा राजा वीरेन्द्रलाई भेटी बहुदलको घोषणा गरी देशको राजनैतिक अन्योलता र जनआन्दोलनको समस्या समाधान गर्ने सल्लाह दिएका कुरा उनले आफ्नी जीवनीमा उल्लेख गरेका छन् ।[द्घघ] चैत्र २३ गते १४ जना पञ्चहरूको समूहमा राजदरबारमा राजा वीरेन्द्रसँग भेट गर्दा दामोदर शमशेरसँग बहुदलको पक्षमा बहस गरेका र राजालाई पुनः बहुदलको माग पूरा गर्न र बहुदलवादी नेताहरूलाई बोलाएर राजनीतिक निकासका लागि अग्रसर हुन सुझाव दिएको कुरा उनको आत्म जीवनीबाट जानकारी पाइन्छ । [द्घद्ध] २०४६ चैत्र २६ गते राजा वीरेन्द्रले बहुदलको घोषणा गरे तापनि सम्पूर्ण पञ्चायती राजनीतिक संरचना यथावत रहेकोले मत्थर नभएको आन्दोलनलाई उपयुक्त निकास दिन २०४७ वैशाख २ गते प्रज्ञा भवन कमलादीमा सरकार र आन्दोलनकारीतर्फ दुवै पक्षबीच गरिएको वार्तामा श्रीभद्र शर्मा सरकारी टोलीका तर्फबाट वार्तामा सहभागी भएको जानकारी पाइन्छ ।[द्घछ] यो वर्ता सफल हुन नसकेपछि प्रधानमन्त्री लोकन्द्रबहादुर चन्दले राजीनामा दिए भने राष्ट्रिय पञ्चायतको विघटन र पञ्चायत नीति तथा जाँचबुझ समितिको विघटन गरिएको थियो ।

२०४६ साल चैत्र २६ गतेको बहुदलीय व्यवस्था लागू गरिएको घोषणा, २०४७ वैशाख २ गते लोकन्द्रबहादुर चन्द मन्त्रिमण्डलको विघटन तथा पञ्चायती राजनैतिक संरचनाको विघटन गरिएपछि श्रीभद्र शर्माले नेपाली काँग्रेसको सदस्यता प्राप्त गर्ने प्रयास गरेका भए पनि उनलाई सम्मानजनक तरिकाबाट सदस्यता दिइएन । त्यसपछि उनले पूर्व पञ्चहरू र अन्य समर्थकहरू भेला गराएर २०४८ साल फागुन ७ गते मातृकाप्रसाद कोइराला अध्यक्ष रहेको ‘राष्ट्रिय जनता परिषद्’ नामक पार्टी स्थापना गरी उनी यो पार्टीको महामन्त्री बनेका थिए ।[द्घट] २०५१ साल कार्तिक २९ गते सम्पन्न भएको संसदीय मध्यावधि निर्वाचनमा श्रीभद्र शर्मा राष्ट्रिय जनता परिषद्का तर्फबाट तनहूँ जिल्लाको निर्वाचन क्षेत्र नं २ मा उम्मेदवारी दिएका र निर्वाचनमा जम्मा ८९१ मत प्राप्त गरेका थिए ।[द्घठ] वि.सं २०५६ वैशाख २० गते सम्पन्न भएको संसदीय निर्वाचनमा उनको पार्टी राष्ट्रिय जनता परिषद्ले केही उमेदवार उठाए तापनि नराम्रो पराजय भोग्नुपरेको कारण देखाई उनले त्यस

[द्घघ] शर्मा माथि उल्लेखित पादटिप्पणी संख्या १, पृ. २२१ ।

[द्घद्ध] ऐजन पृ. २२३ ।

[द्घछ] गोरखापत्र (वैशाख ३, २०४७) पृ.१ र ७ ।

[द्घट] गोरखापत्र (फागुन १०, २०४८) पृ.७ ।

[द्घठ] मिश्र माथि उल्लेखित पादटिप्पणी सङ्ख्या ४०, पृ. ६८० ।

पार्टीको उपाध्यक्ष पदबाट राजीनामा दिएका थिए । त्यसपछि पार्टी अध्यक्ष कीर्तिनिधि विष्ट लगायत श्रीश शमशेर, केशव गौतम सहित केही नेताहरू पार्टी छोडेर गए । त्यस अवसरमा पार्टीभित्रका कार्यकर्ताहरूले श्रीभद्र शर्मालाई पार्टी अध्यक्ष बनाए तर आर्थिक अभावका कारणले पार्टी चलाउन नसकिएकोले त्यसको निकासका लागि राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी अथवा नेपाली काँग्रेस पार्टी कुनमा समाहित गर्ने भन्ने सम्बन्धमा कार्यकर्ताबीच व्यापक छलफल चलेको थियो । अन्ततः नेपाली काँग्रेसका पूर्व महामन्त्री श्रीभद्र शर्मा सो पार्टीका अध्यक्ष रहेका र त्यसमा उनको निर्णायक भूमिका हुनु, नेपाली काँग्रेसका समर्थक कार्यकर्ताहरूको बाहुल्यता पार्टीभित्र हुनु र नेपाली काँग्रेसका अध्यक्ष गिरिजाप्रसाद कोइराला श्रीभद्र शर्मालाई राष्ट्रिय जनता परिषद पार्टी नेपाली काँग्रेसमा समाहित गर्न पटक पटक अनुरोध गर्नु जस्ता कारणले २०५७ साल जेठ २४ गते नेपाली काँग्रेसको केन्द्रीय कार्यालयमा नेपाली काँग्रेस र राष्ट्रिय जनता परिषदका नेता तथा कार्यकर्ताहरूको उपस्थितिमा एक कार्यक्रमको आयोजना गरी राष्ट्रिय जनतापरिषदलाई नेपाली काँग्रेसमा समाहित गरी ने.का. भित्र विलय गरिएको जानकारी पाइन्छ ।[द्दघड]

२०५८ सालमा नेपाली काँग्रेसको पोखरामा सम्पन्न भएको १० औँ महाधिवेशनको लागि तनहूँ जिल्लाबाट निर्वाचित भई नेपाली काँगेस महासमिति सदस्य रहेका श्रीभद्र शर्मा नेपाली काँग्रेस केन्द्रीय बुद्धिजीवी परिषद् सदस्य समेत भएको जानकारी पाइन्छ ।[द्दघढ] २०६५ माघ ८ गते करीव ८३ वर्षीय दीर्घजीवन व्यतीत गरी उनले देह त्याग गरे । उनको निधन हुँदाका समयमा भने उनी नेपाली काँग्रेसको कुनै पनि पदमा कार्यरत नभएको जानकारी पाइन्छ ।[द्द्धण]

२.८ जेलजीवन र गिरफ्तारी

श्रीभद्र शर्माको ६१ वर्षीय राजनीतिक जीवनमा उनले तत्कालीन राज्य व्यवस्थाप्रति असहमति जनाई प्रजातन्त्र, सुव्यवस्था र न्यायका लागि जेल जीवन पनि बिताएका थिए । त्यसैले जेलजीवन पनि उनको पूर्णाङ्गी जीवनको एक पक्षको रूपमा देखापर्दछ । २००४ साल असार १ गते जयतु संस्कृतम आन्दोलनको पहिलो दिन विद्यार्थी नाइकेको लिस्टमा परेका श्रीभद्र शर्मालाई छात्रावासबाट पुलिसले पक्रिएर थानामा लगेको थियो तर उनलाई त्यसै दिन राति छोडिएको जानकारी पाइन्छ ।[द्द्धज्ञ] यसपछि निरन्तर चलेको उक्त आन्दोलनको परिणाम स्वरूप उनी लगायत ३८ जना विद्यार्थीहरूलाई राणा सरकारले

[द्दघड] गोरखापत्र (जेठ २५, २०५७) पृ. १ र ११ ।

[द्दघढ] गोविन्दराज जोशीबाट प्राप्त जानकारी अनुसार ।

[द्द्धण] नेपाली काँग्रेस केन्द्रीय कार्यालयबाट प्राप्त जानकारी ।

[द्द्धज्ञ] शर्मा माथि उल्लेखित पादटिप्पणी सङ्ख्यां १६, पृ. १२ ।

महाभियोग लगाएर २००४ साल मंसिर २२ गते उपत्यकाबाट निकाला गर्ने सजाय दिएको थियो ।[द्दद्द]

२००७ सालको जनक्रान्तिको समयमा पौष २५ गते तनहुँसुरको गद्दी चोतारीमा आमसभा गरी सकेर घरमा रहेका बखत बेलुकीको समयमा बन्दीपुरबाट आएका १४ जनाको सिपाही टोलीले श्रीभद्र शर्माको घर घेरी उनलाई पक्रियो/गिरफ्तार गऱ्यो । त्यसपछि उनलाई बन्दीपुर लगी पोखरा पुऱ्याइएको थियो । तर त्यस बखत दिल्लीमा राणा काँग्रेस वार्ता चलेको हुनाले उनलाई धनशमशेर (पश्चिम ३ नम्बरका वडा हाकिम) सँग भेट गराई उनकै आदेश अनुसार स्याङ्जा जाने शर्तमा २००७ साल माघ २ गते रिहा गरिएको थियो ।[द्दघ] यो उनको जीवनको दोस्रो गिरफ्तारी र रिहाइ थियो ।

२२ मंसिर २०१४ सालमा नेपाली काँग्रेसको नेतृत्वमा विभिन्न राजनैतिक पार्टीहरूबीच गठन गरिएको 'डेमोक्रेटिक लिग' नामक गठबन्धनले देशभरि सञ्चालन गरेको 'भद्रा अवज्ञा आन्दोलन' नामक सत्याग्रह आन्दोलनमा पोखरामा आन्दोलनको नेतृत्व गरेका श्रीभद्र शर्मालाई पुलिसले पक्रिएर २९ दिनसम्म पोखराको जङ्गी परेडमा राखिएको थियो ।[द्दद्ध] यो उनको जीवनको तेस्रो गिरफ्तारी थियो । त्यसपछि उनलाई रिहा गरियो ।

२०१७ साल पुस १ गतेको राजनैतिक परिवर्तनपछि २०१७ पुस ८ गते श्रीभद्र शर्मा कुपण्डोल रामबाबु प्रसाईको घरबाट तत्कालीन आर्मी क्याप्टेन भरतकेशर सिंहको नेतृत्वमा गएको सैनिक टोलीद्वारा पक्रिएको कुरा उनले आमफ्नो आत्मवृत्तान्तमा उल्लेख गरेका छन् ।[द्दछ] त्यसको भोलिपल्ट उनलाई सेन्ट्रल जेल चलान गरी त्यहाँ ९ महिना राखिएको र त्यसपछि नक्खु जेल चलान गरिएको थियो । जेलमा रहँदा उनलाई उनका भाइ कृष्णभद्रले अध्ययनका लागि किताबहरू ल्याइदिने र अन्य सहयोग गरेको जानकारी पाइन्छ । वि.सं २०२३ आश्विन महिनामा जेल जीवनबाट रिहा भएका शर्माले पञ्चायती शासन व्यवस्थाकालमा ५ वर्ष ९ महिना जेलजीवन बिताएका थिए ।[द्दट]

२.९ आर्थिक अवस्था

श्रीभद्र शर्मा तनहूँ राज्यका काजी शिवानन्द र उनका छोरा भवानन्द जसले निजी सम्पत्ति खर्च गरेर सदावर्त, पार्टी निर्माण गरेका थिए । ती व्यक्तिहरूका सन्तति, डिठ्ठा रामनाथका नाति, डिठ्ठा अंशुमालीको छोरा श्रीभद्र हुन् । उनको पितापुर्खा कालदेखि नै

[द्दद्द] ऐजन पृ. २९।

[द्दघ] शर्मा, माथि उल्लेखित पादटिप्पणी सङ्या. १, पृ. ११९। ।

[द्दद्ध] ऐजन पृ.१४९ ।

[द्दछ] ऐजन, पृ. १७९ ।

[द्दट] ऐजन, पृ. १८४ ।

सरकारी सेवामा रहेका बाबु बाजेको आर्थिक अवस्था सुदृढ देखिन्छ । उनको बाजे रामनाथका ५ भाइ छोराहरूमध्ये ४ भाइ डिठ्ठा पदमा रहेर सरकारी सेवा गर्दथे । यी चारैजना रामनाथका जेठी श्रीमती पट्टिका छोराहरू थिए । श्रीभद्रका बाुब अंशुमाली भारदारी अपिलको डिठ्ठा थिए । अंशुमालीले यो जागिर उनका दाजु ज्ञानशाली चन्द्र शमशेरको विन्तीपत्र निक्सारी हुँदा प्राप्त गरेका थिए । ज्ञानशालीको अकस्मात् मृत्युपछि उनको यो जागिर सुराँकीको आधारमा खोसिएको जानकारी पाइन्छ । अंशुमाली वि.सं १९८८ देखि १९९० सम्म २ वर्ष दाङ माल अड्डाको हाकिम पनि भएका थिए । यसपछि जागिर खोसुवामा परे तापनि उनी केही समय काठमाडौंमा बसेर लेखापढीको काम पनि गर्दथे भन्ने जानकारी पाइन्छ ।[द्दढठ] रामनाथले आफ्नो सम्पत्तिको आधा भाग जेठी श्रीमतीपट्टिका ४ भाइ छोराहरूलाई र आधा भाग कान्छी श्रीमतीपिट्टका नावालाक छोरा वीरशालीलाई पिएर अंशवण्डा गरेका हुनाले पाखो जग्गा प्रशस्त प्राप्त गरेको भए तापनि अंशुमालीले जम्मा २०/२५ मुरी धान फल्ने खेत पैतृक सम्पत्ति भनेर प्राप्त गरेका थिए तापनि उनले आफ्नो कमाइबाट १०० मुरी जति धान फल्ने खेत जोडेको कुरा जानकारी प्राप्त हुन्छ ।[द्दढड] श्रीभद्र शर्माको बाल्यकालमा उनको पारिवारिक आर्थिक अवस्था मजबुत रहेको थियो । उनको घरमा तत्कालीन सामाजिक चलनअनुसार हली, गोठाला, बाँधाको रूपमा काम गर्ने मानिस घरमा राखिएका थिए । बाबु अंशुमालीको आम्दानीले उनलाई बाल्यकालमा र किशोरावस्थामा आर्थिक अभाव नभएको बुझिन्छ । २०१५ सालमा विवाह बन्धनमा पुनः बाँधिएका श्रीभद्र शर्मालाई सुवर्ण शमशेरले विवाह खर्च भनेर रु.५०००।- (पाँचहजार रूपैया) सहयोग स्वरूप दिएको जानकारी पाइन्छ ।[द्दढढ] श्रीभद्र शर्माका दुईवटी आमाहरूबीच वि.सं. १९९७ मा छुट्टाभिन्ना भएका र आफूतर्फका भाइहरूबीच २०२८ सालमा छुट्टाभिन्ना भएका थिए । उक्त अवसरमा उनको भागमा सिम्पानीको २०/२५ मुरी धान फल्ने खेत परेको जानकारी पाइन्छ । उनले २०२४ सालमा चितवन बस्दा चितवन गौतम नगरमा खेत, नारायणगढमा घडेरी र गैडाकोटमा जग्गा किनेका थिए । पछि उनकी सानीआमालाई ऋण तिर्ने क्रममा नारायणगढको जग्गा बेचेर त्यो पैसा सगोलमा रहेको ऋण तिर्न खर्च गरेका जानकारी पाइन्छ । गैडाकोटमा रहेको २ विगाहा जग्गा उनको निजी सम्पत्ति रहेको र भृकुटी कागजकारखानाको निर्माण भएपछि उक्त जग्गाको मूल्य वृद्धि भएपछि र आफू रा.पं. सं. भएपछि त्यही जग्गामध्ये धेरैजसो भाग बेचेर काठमाडौं कोटेश्वरमा जग्गा किनेका थिए । पछि त्यहाँ उनले घर निर्माण गरेका थिए । हाल कोटेश्वरमा करिब एक रोपनी क्षेत्रफल जग्गामा उनको २ तले ईटाले बनाएको पक्की पिल्लर नराराखिएको घर र

[द्दढठ] उमाभद्र खनालबाट प्राप्त जानकारी ।

[द्दढड] ऐजन ।

[द्दढढ] शर्मा, माथि उल्लेखित पादटिप्पणी सं. १५, पृ.५४ ।

कम्पाउण्ड रहेको छ । त्यही नै उनको निधन भएको थियो । उनको आर्जित र पुर्ख्यौली सम्पत्तिले उनका छोराछोरीहरू पाकिस्तान, र अमेरिका अध्ययनको सिलसिलामा गएको बुझिन्छ । गौडाकोटमा उनको केही जग्गा अद्यावधि रहेको समेत जानकारी पाइन्छ ।[द्दछण] अहिले तनहूँ सिम्पानीमा उनको ईटाले बनेको घर र पाखो बारी रहेको छ ।

२.१० सामाजिक जीवन र कार्यहरू

समाज र राजनीति मानव जीवनका अभिन्न अङ्ग हुन् । ती एक अर्कामा परिपूरक पनि हुन्छन् । त्यसैले एउटा व्यक्ति राजनीतिक सम्बद्धताबाट देशको सरकार सञ्चालन र राजनीतिक व्यवस्थामा योगदान दिन सक्दछ भने सामाजिक कार्यकर्ताको रूपमा समाजलाई बहुआयामिक विकासतर्फ गतिशील गराउन पथ प्रदर्शन गर्दछ । त्यसैले यसलाई परिपूरक मानिएको हो । श्रीभद्र शर्मा नेपाली राजनीतिक चम्किला तारा हुन् । यद्यपि उनी सामाजिक जीवनलाई नेतृत्व दिएका सामाजिक कार्यकर्ता पनि हुन् । यस क्रममा विभिन्न सामााजक सङ्घ-संस्थाहरू सकारी तथा गैरसरकारी, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय, शैक्षिक तथा अन्यमा उनको सक्रिय सहभागिता रहेको थियो । यहाँ उनका यिनै सामाजिक जीवनका विविध पक्षको चर्चा गरिएको छ ।

२००७ सालमा बन्दीपुर जनसरकार प्रमुख भएपछि सामाीजक क्रान्तिका कदमहरू अगाडि बढाएर बहुपक्षीय सामाजिक सुधारका कार्यक्रम सुरु गरी सामाजिक जीवनको औपचारिक यात्रा अगाडि बढाएका श्रीभद्र शर्माले आफ्नो संस्थागत र अनौपचारिक सामाजिक जीवनको आरम्भ उनको ६ वर्षे जेलजीवन पश्चात् वि.सं २०२४ साल पौष १ गते चितवन माध्यमिक विद्यालय (तत्कालीन हाइस्कुल) मा शिक्षक नियुक्त भएपछि गरेका थिए । उनले सो विद्यालयमा वि.सं २०२४ साल पौष १ गतेदेखि २०२५ साल भाद्र १ गतेसम्म शिक्षक पदमा करिब ८ महिना मात्र सेवा गरेको जानकारी पाइन्छ ।[द्दछज्ञ] उनी वि.सं २०२७ सालको सुरुदेखि २०२७ साल फागुनसम्म चन्द्रवती उच्चमाध्यमिक विद्यालय (तत्कालीन हाइस्कुल) चुँदी, तनहूँका विद्यालय सञ्चालक समितिका अध्यक्ष रहेका थिए ।[द्दछद] २००८ सालदेखि नै भानभुक्तको जन्म थलोको संस्थाबाट विकासमा सक्रिय रहेका श्रीभद्र शर्माले भानु पुस्तकालयको स्थापनामा सक्रिय रहेका थिए । २०११ सालमा काठमाडौंमा गठित भानु पुस्तकालय सहायक समितिलाई २०२६ साल भाद्र २१ गते भानुसेवा समितिको नाममा रूपान्तरण गरिएपछि २०३१ सालमा पुनर्गठन गरिएको भानुसेवा समितिको अध्यक्ष सर्वसम्मत श्रीभद्र शर्मा बनेका थिए । उनको अध्यक्षतामा गठित भानुसेवा समितिले

[द्दछण] अजभद्र खनालबाट प्राप्त जानकारी ।

[द्दछज्ञ] शर्मा, माथि उल्लेखित पादटिप्पणी सं. १, पृ. १८९ ।

[द्दछद] चन्द्रावती उ.मा.वि. तनहूँबाट प्राप्त जानकारी ।

भानुदर्शन पत्रिका प्रकाशनको थालनी गरी यसलाई निरन्तरता दिएको थियो ।[द्दछघ] २०३४ सालमा पुनः गठित समितिमा समेत उक्त संस्थाको अध्यक्ष भई २०४४ सालसम्म उनले यसलाई निरन्तरता दिएको जानकारी पाइन्छ ।[द्दछद्ध] त्यसपछि उक्त संस्थामा सम्बद्ध नरहेका श्रीभद्र शर्मा भानुसेवा समितिलाई वि.सं २०५९ सालमा संस्था दर्ता प्रक्रियाद्वारा भानु प्रतिष्ठानमा रूपान्तरण गरिएपछि सो संस्थाको (भानु प्रतिष्ठान) २०६० साल जेठ ३० गते बसेको पहिलो साधारण सभाको सर्वसम्मत निर्णय अनुसार ११ सदस्यीय समितिको अध्यक्षमा चयन गरिएका थिए ।[द्दछछ] त्यसपछि उक्त संस्थाको अध्यक्ष पदमा बहाल रहँदा रहँदै उनको निधन भएको जानकारी पाइन्छ । यो र यससँग सम्बन्धित संस्थामा पदीय जिम्मेवारी लिँदा तथा समर्थक रही सहभागी हुँदा उनले महत्वपूर्ण कार्य गरेका थिए । २०१५ सालमा रम्घामा भानुभक्तको शालिक स्थापना गर्दा भानुको शालिकलाई काठमाडौबाट गोर्खा पालुङटारसम्म हवाइजहाबाट लैजाने व्यवस्था गरेका थिए भने भानु स्मारक निर्माण (रम्घा डाँडोमा) गर्नका लागि आफूले रु. ५००।- नगद सहयोग गर्नुका साथै तत्कालीन सांसदहरूबाट चन्दा सहयोगसमेत जुटाएका थिए । उनैको सल्लाह बमोजिम २०१७ सालमा भानुजयन्तीको अवसरमा प्रधानमन्त्री विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाले रेडियो नेपालको माध्यमबाट आदिकवि भानुभक्तको जन्मस्थलको विकास गर्न आर्थिक सहयोगका लागि अपिल गरेको जानकारी पाइन्छ । [द्दछट] उनी भानुसेवा समितिको अध्यक्ष रहँदा समितिको पहलमा २०३९ सालदेखि भानुजयन्तीलाई सार्वजनिक पर्वको मान्यता सरकारबाट प्राप्त भएको थियो ।

२०४१ सालदेखि आफ्नै निजी निवास कोटेश्वरमा रहँदै आएका श्रीभद्र शर्मा २०४७ साल मंसिर १२ गते औपचारिक रूपमा स्वीकृति प्राप्त गरेको कोटेश्वर बहुमखी क्याम्पसको संस्थापक सञ्चालक समितिको अध्यक्ष भएका थिए । त्यसपछि निरन्तर उक्त पदमा सेवारत उनले २०६२ साल मंसिर २८ गतेपछि आफ्नो शारीरिक अस्वस्थताका कारण समितिबाट आफूखुसी बाहिरिएको जानकारी पाइन्छ ।[द्दछठ] उनले क्याम्पसको भौतिक, शैक्षिक र संस्थागत विकासका लागि अतुलनीय योगदान दिएका, जडिबुटीमा क्याम्पसको स्वामित्वमा ९$^{१/२}$ रोपनी (साढे नौ रोपनी) (९-०८-०-०) जग्गा उपलब्ध गराउन महत्वपूर्ण योगदान दिएको सूचना प्राप्त भएको छ । पछिल्ला दिनहरूमा उनी आफू क्याम्पस सञ्चालक

[द्दछघ] व्रतराज आचार्य, *प्र.सम्पा. भानुदर्शनः* **भानु पुस्तकालयदेखि भानु प्रतिष्ठानसम्म** (काठमाडौं : भानु प्रतिष्ठान, २०६२) पृ. ५२ ।

[द्दछद्ध] ऐजन, पृ.५५ ।

[द्दछछ] ऐजन, पृ.५९ ।

[द्दछट] ऐजन, अघिका कुरा , पृ. ३९ ।

[द्दछठ] कोटेश्वर क्यामपसबाट प्राप्त जानकारी ।

समितिमा सामेल नभए तापनि कम्तिमा पनि हप्ताको एक पटक क्याम्पसको विविध पक्षको निरीक्षण गर्न आउने जाने गरेको समेत जानकारी पाइन्छ ।

काठमाडौं जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा २०४९/०५० को दर्ता नं ४३९ को संस्था टङ्कप्रसाद आचार्य स्मृति प्रतिष्ठानले २०५० साल वैशाख ११ गते संस्थाको प्रमाण पत्र प्राप्त गरेको थियो । उक्त संस्थाको विधान अनुसार रु. ५०००।- नगद संस्थालाई दिएर २०५२ सालमा संस्थाको आजीवन सदस्य बनेका श्रीभद्र शर्मा २०५६ साल मंसिर ५ गते बसेको संस्थाको साधारण सभाबाट सर्वसम्मत कार्यसमितिको उपाध्यक्ष भएका थिए । त्यसपछि उनी आफ्नो जीवनकाल २०६५ माघ ८ गतेसम्म वा आजीवन नै टङ्कप्रसाद आचार्य स्मृति प्रतिष्ठानको उपाध्यक्ष रहेको जानकारी पाइन्छ ।[द्दछड] उक्त संस्थाका अध्यक्ष रामहरि शर्मा त्यो अवधिमा दृष्टिविहिन भएका हुनाले श्रीभद्र शर्माले नै संस्थाको उपाध्यक्षको हैसियतले संस्थाको भौतिक विकास गर्न विभिन्न सरकारी निकायहरूमा डेलिगेशन जाँदा नेतृत्व गरेका थिए साथै संस्थाले भक्तपुरको कटुञ्जेमा प्राप्त जग्गा भोगाधिकार र उक्त जग्गामा निर्माणधीन प्रतिष्ठानको कार्यालय स्थापना तथा निर्माण गर्नमा उनको विशेष योगदान रहेको कुरा संस्था/प्रतिष्ठानबाट जानकारी प्राप्त हुन्छ । प्रतिष्ठानको चलन अनुसार हरेक बुधरबार दिउसो १२:०० बजेदेखि २:०० बजेसम्म नियमित बैठक बस्ने व्यवस्था गरिएकोमा बैठकमा नियमित जस्तो उपस्थित हुने श्रीभद्र शर्मा २०६५ साल असार पछि भने प्रतिकूल स्वास्थ्यका कारण अनुपस्थित रहेको कुरा प्रतिष्ठान स्रोतले जनाएको छ ।

वि.सं २००४ सालदेखि नै विद्यार्थी नेताको रूपमा सक्रिय रहेका श्रीभद्र शर्मा जयतु संस्कृतम् आन्दोलन (२००४) मा नेतृत्व पङ्क्तिका छात्रहरू मध्येका एकजना थिए । वनारसमा सम्पूर्ण माध्यमको परीक्षा दिन गएपछि नै जागरणको विकास गरिएकाले उनी त्यो आन्दोलनका बुद्धिजीवी छात्रमध्ये पर्दथे । त्यो आन्दोलनको जग नै २००७ सालको प्रजातन्त्र प्राप्तिका लागि उल्लेखनीय रहेको थियो । त्यसैले यो प्रत्यक्ष रूपमा सांस्कृतिक आन्दोलन थियो भने वास्तविक तर अप्रत्यक्ष रूपमा नेपालमा प्रजातन्त्र वहालीतर्फ उन्मुखीकरण थियो । त्यसैले नेपालको इतिहासको पानामा कहिल्यै नमेटिने गरी सुनौला अक्षरले अङ्कित जयतु संस्कृतम् आन्दोलन (२००४) को स्वर्णमहोत्सव (२०५४) विविध कार्यक्रमका साथ मनाइएको थियो । त्यसका लागि जयतु संस्कृतम् (२००४) स्वर्णमहोत्सव समारोह समितिको गठन गरिएको थियो । साथै जयतु संस्कृतम आन्दोलन (२००४) मा प्रत्यक्ष संलग्न भएको व्यक्तिहरू समावेश गरी गठन गरिएको सल्लाहकार समितिको सदस्य श्रीभद्र शर्मा रहेका

[द्दछड] टङ्कप्रसाद आचार्य स्मृति प्रतिटष्ठानबाट प्राप्त जानकारी ।

जानकारी पाइन्छ ।[द्दछढ] उक्त महोत्सवमा २०५४मंसिर १८ गतेदेखि २४ गतेसम्म काठमाडौंमा विविध कार्यक्रमका साथ साप्ताहिक कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको थियो । ती कार्यक्रमहरूमध्ये केही कार्यक्रममा उनी उपस्थित भएका थिए । त्यसपछि देशव्यापी रूपमा कार्यक्रम सञ्चालन भएका थिए । सो क्रममा श्रीभद्र शर्मा तनहुँ, लमजुङ र धरानमा गरिएको कार्यक्रममा सहभागी भएको बुझिन्छ । २०५४ असेज १८ गते बसेको स्वर्णमहोत्सव समारोह समितिको बैठकमा गरिएको छलफलको विषयलाई २०५५ असार १२ गते बसेको पुन: बैठकमा छलफल गरी 'जयतु संकृतम्' स्थायी संस्था संस्थापना गर्न गठन गरिएको १३ सदस्यीय समितिका अध्यक्ष श्रीभद्र रहेका थिए । सो समितिको विशेष सक्रियतामा आवश्यक प्रक्रिया पूरा गरी २०५५ साल भाद्र १९ गते संस्था दर्ताको प्रमाणपत्र प्राप्त गरेको जानकारी पाइन्छ ।[द्दटण] उनी २०६२ जेठ ३२ गतेसम्म संस्थाको अध्यक्ष पदमा रहेका त्यसपछि त्यस संस्थाको एकमात्र संरक्षक भएर जीवनपर्यन्त रहेका जानकारी प्राप्त हुन्छ ।[द्दटञ] उक्त संस्थाको अध्यक्ष पदमा रहँदा उनले संस्थाका लागि सरकारबाट आर्थिक सहयोग जुटाउन महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेका, संस्कृत भाषाको विकासका लागि त्यससम्बन्धी ८ वटा पुस्तक प्रकाशन गराएका र उनी र जयराज आचार्यसमेतको प्रयासमा उत्तरमहाभारत ग्रन्थ निर्माणको काम थालनी गरिएको थियो ।

भ्रष्टाचारको विरुद्ध र पारदर्शिताको पक्षमा क्रियाशील Trasparency International Nepal ले समाजका लब्ध प्रतिष्ठित, भ्रष्टाचार रहित र स्वच्छ आचरण भएका व्यक्तिहरूलाई कार्यसमितिको सदस्यताका लागि आमन्त्रण गर्ने संस्थाको व्यवस्था अनुरूप यस संस्थामा क्रियाशील, मानवअधिकारवादी व्यक्ति डा. देवेन्द्रराज पाण्डे आफै श्रीभद्र शर्मासँग संस्थाको आमन्त्रित सदस्यताको लागि अनुरोध गर्न श्रीभद्रको घरमा नै गएका थिए । यसको परिणाम श्रीभद्र शर्मा 13 Feb., 1999 मा त्यस संस्थाको आमन्त्रित सदस्य भएका थिए । त्यसै समितिले सोही दिन उनलाई सर्वसम्मत अध्यक्षमा चयन गरेको जानकारी पाइन्छ ।[द्दटद्द] 2 August, 1999 मा राष्ट्रिय जनता परिषद् पार्टीको अध्यक्ष भएपछि संस्थाको नियमानुसार उक्त संस्थाको अध्यक्ष पदबाट राजीनामा दिई सदस्य पदमा रहेका श्रीभद्रलाई २०५७ वेशाख १२ गते उक्त संस्थाको कार्यसमितिले सल्लाहकार परिषद्को सभापतिमा सर्वसम्मत चयन गरिएको थियो । त्यसपछि आजीवन उनी Transparency International Nepal को सल्लाहकार

[द्दछढ] व्रतराज आचार्य र अन्य सम्पा. *स्मारिका जयतु संस्कृतम आन्दोलन* (२००४) स्वर्णमहोत्सव २०५४: स्वर्णमहोत्सव समारोह समितिको कार्यक्रम विवरण (काठमाडौं: उपसमिति जयतु संस्कृतम आन्दोलन २००४ स्वर्णमहोत्सव समारोह समिति, २०५५) प.३ ।

[द्दटण] ऐजन, पृ.१३४ ।

[द्दटञ] जयतु संस्कृतम्बाट प्राप्त जानकारी ।

[द्दटद्द] Transparency International Nepal बाट प्राप्त जानकारी ।

परिषदको सभापति पदमा कार्यरत रहेको जानकारी पाइन्छ ।[द्दटघ] TIN को अध्यक्ष हुँदा उनी TI को बंगलादेशको ढाकामा भएको सम्मेलनमा भाग लिन संसदीय सदस्य सहितको टोलीको नेतृत्व गरी गएका थिए । सल्लाहकार परिषद्को सभापति हुँदा TIN को जिल्ला जिल्लामा सहयोगी समूह स्थापना गर्न र जिल्ला स्तरीय कार्यक्रममा सहभागी हुन सक्रिय रहेको जानकारी पाइन्छ ।[द्दटद्ध]

२०६३ साल पुष २९ गते शनिवार श्रीभद्र शर्माको निवासस्थान कोटेश्वरमा १९ जना व्यक्तिहरूको उपस्थितिमा प्रभाश्री फाउन्डेशनको स्थापना गरिएको थियो । श्रीभद्र शर्माकी दिवङ्गत पत्नी प्रभा खनालको स्मृतिमा श्रीभद्र शर्माको निजी लगानी रु.६०००० अक्षरूपी छ लाख अक्षरकोषको स्थापना गरी उनकै इच्छा अनुसार महिला, बालबालिका दलित र सस्कृतको क्षेत्रमा काम गर्ने उद्देश्यले श्रीभद्र शर्माको अध्यक्षतामा कार्यकारिणी समिति गठन गरी स्थापना गरिएको यस संस्थाले संस्थाका सल्लाहकार उपेन्द्रकेशरी न्यौपानेको सहयोगमा संस्थाको विधान तयार गरी कार्य समितिका सदस्य शक्तिप्रसाद पण्डितको सक्रियतामा २०६४ साल भदौ २७ गते काठमाडौं जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा प्रभाश्री फाउन्डेसन नामक संस्था दर्ता गरिएको/भएको थियो । सो संस्थाका संस्थापक श्रीभद्र शर्माले प्रभा-श्री फाउन्डेसन अन्तर्गत आफ्ना माता तारादेवी र पिता अंशुमालीको नामबाट प्रति वर्ष रु. ५०००।- पाँचहजारको तारांशु प्रज्ञा पुरस्कारको स्थापना २०६४ साल आश्विन ५ गते गरेका थिए साथै सोही दिन संस्थाले रु. १००००।- दशहजार प्रतिवर्ष प्रदान गरिने तारांशु छात्रवृत्तिको पनि व्यवस्था/स्थापना गरेको थियो । तदनुसार २०६४ सालका लागि तारांशु प्रज्ञा पुरस्कार नेपाल संस्कृत विश्वविद्यालयबाट शास्त्रीमा सर्वाधिक अङ्क ल्याएका भरतपुर चितवन निवासी शरद ढकालललाई २०६५ साल वैशाख २६ गते वाल्मीकि विद्यापीठमा एक समारोहीको आयोजना गरी रु.५०००।- पाँचहजार नगद पुरस्कार प्रदान गरिएको थियो ।[द्दटछ] चन्द्रवती उच्च मा.वि. चुँदी तनहूँमा अध्ययनरत गरिब छात्रा एक जना र दलित विद्यार्थी एकजनालाई रु.५/५ हजारका दरले प्रत्येक वर्ष प्रदान गरिने प्रभाश्री फाउन्डेसन अन्तर्गतको तारांशु छात्रवृत्ति २०६४ सालका लागि २०६५ साल पौष ६ गते चन्द्रावती उच्च मा.वि. मा एक कार्यक्रमको आयोजना गरी १ जना गरिब तथा जेहेन्दार छात्रालाई र १ जना दलित विद्यार्थीलाई रु.५/५ हजारका दरले जम्मा २ जनालाई प्रदान गरिएको जानकारी पाइन्छ ।[द्दटट] प्रभाश्री फाउन्डेसनमा श्रीभद्र शर्माको निजी लगानी रु. ६०००००।- (छ लाख रूपैया) र कीर्तिनिधि विष्टको बाबुआमाको स्मृतिमा स्थापित चन्द्रधन

[द्दटघ] ऐजन ।

[द्दटद्ध] ऐजन ।

[द्दटछ] प्रभावश्री फाउन्डेसनकै वार्षिक प्रतिवेदन २०६५ श्रावण २५ गतेबाट प्राप्त सूचना ।

[द्दटट] चन्द्रावती उच्च मा.वि. तनहूँबाट प्राप्त जानकारी ।

पुरस्कार (२०६४) श्रीभद्र शर्मालें प्राप्त गरेकोले त्यसको रकम रु. २५ हजारसमेत जम्मा ६ लाख पच्चीस हजार रूपैयाको अक्षयकोष रहेको जानकारी पाइन्छ। श्रीभद्र शर्मा उक्त संस्था (प्रभाव श्री फाउन्डेसन) को संस्थापक अध्यक्ष हुनुका साथै जीवनपर्यन्त अध्यक्ष रहेका थिए।

२.११ व्यक्तिगत रुचि र स्वभाव

श्रीभद्र शर्मा बाल्यकालदेखि नै गम्भीर, शिष्ट धैर्यशील र उत्सुक थिए । उनले केटाकेटी उमेरको चकचके बेलामा समेत कसैसँग झगडा नगरेको जानकारी पाइन्छ । उनी आफ्नो कामप्रति बफादार र लगनशील पनि थिए । हरेक कुरालाई रुचिपूर्वक हेर्ने, सुन्ने र अध्ययन गर्ने बानीले उनमा तर्क शक्तिको विकास भएको र आत्मनिर्भरता बढेको बुझिन्छ । त्यसैले पढाइमा कहिल्यै गुरुहरूले दिएको पाठ बुझाउन उनलाई समस्या भएन । साथीहरूप्रति मिलनसार स्वभावका कारणले उनले आफूले जानेका पाठ साथीहरूलाई सिकाइदिन्थे । पढाइमा आन्तरिक प्रतिस्पर्धा तर व्यवहारमा मेलमिलाप र सहयोगको भावना भएका श्रीभद्र शर्मामा एक पटक राम्ररी सुनेका कुराहरू तुरुन्त सम्झिन सक्ने खुबी थियो । त्यसैले गुरुहरूले उनलाई 'श्रुतिधर' संज्ञा दिनुभएको बुझिन्छ ।[द्दटठ] रानीपोखरी संस्कृत प्रधान पाठशालाको विद्यार्थी जीवनको सुरुमा केही हीनताबोध गरेका भए तापनि उत्तरचरणमा उच्च मनोबलका साथ अन्ताक्षरी प्रतियोगितामा भाग लिने र विजय प्राप्त गर्ने , कुनै समयमा जीत हात पार्न नसके अर्कोदिन जित्न तयारी गर्ने, रामायण र महाभारतका श्लोकहरू कण्ठस्थ गर्ने र विद्यार्थीहरूका बीच नेतृत्व विकासको क्षमता बढाउने कार्यमा अभिरुचि राखेका थिए । उन्नति र व्यक्तित्व विकास गर्न ईख भएका तर झगडा र अरूप्रति रिस नगरी प्रतिशोध प्रकट गर्ने स्वभाव नभएका श्रीभद्र शर्मामा सानै उमेरदेखि स्वतन्त्रता र प्रजातन्त्रप्रतिको मोह रहेको बुझिन्छ । यो कुरा उनले २००४ साल आश्विन कार्तिकको मासिक अङ्क, उद्योग पत्रिकामा प्रकाशित गरिएको 'मृग' शीर्षकको कविताले पुष्टि गर्दछ । सात्त्विक भोजन, सरल र सादा पोशाक, सुकोमल भाषा शैली प्रयोग गर्ने धैर्यशील श्रीभद्र शर्मामा जात, धर्म, लिङ्ग, वर्गका आधारमा तिनीहरूलाई गरिने व्यवहारमा भेदभाव नगरी समान दृष्टिकोण राखिनुपर्ने उनले विशेष रुचि थियो । यसको पुष्टि २००७ सालमा बन्दीपुर जनसरकाले गरेको विभिन्न जातजातिबीचको सामूहिक भोजको कार्यक्रमले गर्दछ । सबैलाई समान दृष्टिले हेर्ने र समान व्यवहार गर्ने श्रीभद्र शर्मा बी.पी. कोइरालाको 'कसैलाई ठूलो नमान्ने र कसैलाई सानो नठान्ने' स्वभाव र आदर्शबाट बढी प्रभावित भएको बुझिन्छ ।[द्दटड] शिष्ट भाषाको प्रयोगमा शब्द चार्तुयता देखाउनु उनको भाषिक दक्षता थियो । उच्च संवेगका बखत पनि अश्लील र कटु शब्दहरबाट टाढा रहने, धीरताले संवेगलाई नियन्त्रणमा लिन सक्ने र कसैको रिसलाई पनि कोमल र शिष्ट शैलीबाट आफ्नो वशमा ल्याई शान्त पार्न सक्ने शैली र वाक्य चातुर्यता उनीमा रहेको देखिन्छ । कसैप्रति उच्च आदरभाव प्रकट गर्ने तर अन्धभक्ति नभएका, आफ्नो स्वतन्त्र निणर्यलाई निष्पक्ष तुल्याउने, नैतिकता र सुमार्गका लागि सधैं सतर्क रहने शर्मामा पूर्वीय आध्यात्मवादको प्रभाव देखिन्छ । त्यसैले

[द्दटठ] शर्मा माथि उल्लेखित पादटिप्पणी सङ्ख्या १, पृ.६४ ।।

[द्दटड] उमाभद्र खनालबाट प्राप्त जानकारी ।

उनले जीवनका उत्तरचरणमा गीता पाठ गर्ने पूजा गर्ने जपध्यान गरेर मात्र खाना खाने गर्दथे । परोपकारलाई नै परमधर्म र परपीडन नै पाप ठान्ने गीताको आदर्शका अनुयायी श्रीभद्र शर्मा मान्यजनप्रति आदर र भक्तिभाव प्रकट गर्दथे । यद्यपि वैचारिक रूपमा आत्मनिर्णयको बाटो अबलम्बन गर्ने स्वभाव उनमा रहेको थियो । त्यसैले वि.सं २०२५ पछि बी.पी. कोइरालाको सैद्धान्तिक मान्यता सशस्त्र आन्दोलनको नीतिमा असहमति जनाई पञ्चायतभित्र सुव्यवस्था र प्रजातान्त्रिक परिपाटीको सिर्जना गर्ने उद्देश्यले २०३१ सालमा संविधान सुधार आयोगको सदस्य पद स्वीकार गरेको बुझिन्छ ।

बाल्यकालमा तनहूँ सिम्पानीमा रहँदा साथीहरूको सङ्गतमा सुन्तला टिप्न जाने जस्ता केही उटपटाङ गरे तापनि समग्र जीवनभरि नै गम्भीर स्वभाव, थोरै बोल्ने र बौद्धिक स्तरको भाषिक कला उनमा रहेको देखिन्छ । बाल्यकालमा डण्डीबियो, कपर्दी आदि खेलमा र वनभोज खान जान विशेष चाख भएका श्रीभद्र युवावस्था र प्रौढ अवस्थामा खेलतर्फ विशेष चासो दिएको भने बुझिदैन । सादा जीवन र उच्च विचारको जीवनशैली अपनाएका उनले सधैंझैं सुकिलो दौरा सुरुवाल र ढाकाको टोपीको पहिरनमा विशेष समारोहमा उपस्थित हुँदा कोट लगाएर उपस्थित हुने गर्दथे । कुनै सादा खानामा रोज छाड नगर्ने श्रीभद्रको रुचिको खाना सादा दालभात, तरकारी, अचार र रोटी भएको बुझिन्छ । उनमा जाँड, रक्सी चुरोट आदि मद्यपान र धुमपानको आदत जीवनका कुनै समयमा पनि नभएको र सेवन नगरेको तर यस्ता कुलतबाट बच्न र कुलत छोड्न अरूलाई समेत प्रेरित गरेको जानकारी पाइन्छ । उनकैको प्रभावमा बाबु अंशुमालीले धुम्रपान गर्न छोडेको बुझिन्छ । जस्तोसुकै दुःख र कष्ट पनि सहन सक्ने तर धैर्यशील रहने, अरूले आफ्नो बिगार गरेकै भए तापनि तिनलाई स्वभाविक ठानेर कसैको आलोचना नगर्ने बानीको कारणले उनको तीव्र आलोचना गर्ने व्यक्ति ज्यादै न्यून रहेको बुझिन्छ ।[द्दटढ]

२.१२ जीवनदर्शन

श्रीभद्र शर्मा सत्य र निष्ठामा जिउन रुचाउने व्यक्ति थिए । उनको छात्रदेखि प्रौढ जीवनसम्म उनका राजनैतिक भाषण, साहित्यिक लेख तथा रचना, राजनैतिक लेख, अन्तर्वार्ता आदिबाट उनको जीवनदर्शन प्रष्टिन्छ । बाल्यकालदेखि नै उनमा अरूप्रतिको भलाइमा गम्भीर ध्यान गएको देखिन्छ । तनहुँसुरको पाठशालामा पढ्दादेखि नै अरू साथीहरूमा लागेको धुम्रपानको कुलत हटाउन लागिपरेका श्रीभद्रमा कोही नबिग्रियोस् भने दृष्टिकोण र परोपकारी भावना वयस्क र प्रौढ अवस्थासम्म जीवित रहेको देखिन्छ ।[द्दठण]

कुनै पनि काम गर्नु अघि गहिरिएर सोच्ने र आफ्नो ब्रह्मले देखेको विचार र चिन्तनमा पूर्ण विश्वास मान्ने श्रीभद्र शर्मा आफूले थालनी गरेको काम पूरा गर्न दृढ इच्छा

[द्दटढ] राजेश्वर देवकोटाबाट प्राप्त जानकारी ।

[द्दठण] उमाभद्रबाट प्राप्त जानकारी ।

शक्ति भएमा कस्तै जटिल कार्य पनि सम्पन्न गर्न सकिन्छ भन्ने मान्यताका आधारमा अगाडि बढ्दथे । कर्तव्य र जिम्मवोरी पूरा गर्नु नै मानवता हो, जो आफ्नो कर्तव्य र जिम्मेवारीबाट पन्छिन्छ । उसमा नैतिकता रहेको हुँदैन । नैतिकताको ख्याल गरी कर्तव्य र जिम्मेवारी पूरा गर्नु नै राष्ट्रियता हो भन्ने उनको जीवन आदर्श देखिन्छ । उनले आफ्नो जीवनको सार नै सत्पथमा हिडेर व्यक्तित्व विकास गर्ने, आफ्नो स्वार्थ त्यागी परोपकारका लागि जीवन अर्पण गर्ने मूलभूत सिद्धान्तलाई नै मानेका थिए ।[द्द्ठज्ञ] यही सिद्धान्तले नै उनको निर्देशित रहेको देखिन्छ । सिद्धान्त र आदर्शप्रति पूर्ण प्रतिबद्ध जसले नैतिक चरित्रलाई धमिलिन दिँदैन त्यो राष्ट्र र समाजको निम्ति आफ्नो स्वार्थलाई तिलाञ्जलि दिन हमेसा तयार रहने व्यक्तिले नै सिद्धान्तको प्रतिबद्धता र नैतिक चरित्रलाई सर्वस्व ठान्दछ भन्ने उनको विचार थियो ।[द्दठद्द]

विशेषतः गान्धीवादी जीवनदर्शनबाट बढी प्रभावित श्रीभद्र शर्मा हिंसा र आतङ्कबाट मुक्तिको चाहना गर्नुभन्दा पहिले नै आत्ममूल्याङ्कन गर्नुपर्ने र देशमा शान्ति ल्याउनका लागि हरेकले आफ्नो मनभित्रको शान्तिलाई चिन्नु पर्ने उनको दृष्टिकोण रहेको देखिन्छ ।[द्दठघ] भाग्यले नभई कर्मले मानिसलाई महान बनाउँदछ । सुकर्मले यश, द्रव्य र सुख प्राप्त गर्न सकिन्छ । कर्मले नै मानिस देवता अथवा राक्षस बन्दछ । त्यसैले सुकर्म गरी नेपाली देवता बन्न आग्रह गरी नेपाललाई स्वर्ग गराउने उनको चाहना रहेको देखिन्छ ।[द्दठद्ध] समय सबैका लागि र समयका लागि सबै बराबर हुनाले अमूल्य समयको सदुपयोग गर्नाले गतिशील परिवेशमा सफलता प्राप्त गर्न सक्ने व्यक्ति नै समाजमा प्रतिष्ठित हुने हुँदा श्रम र सीपलाई उचित व्यवस्थापन गरी देशलाई समुन्नत गराउन सकिने उनको दृष्टिकोण रहेको छ । निस्वार्थ कर्मले आपसी द्वेष नाश हुने हुँदा कर्म गर्ने तर फलको आशा नगर्ने भन्ने श्रीमद्भागवत गीताको आदर्शबाट उनी प्रभावित देखिन्छन् । बन्दुकको शक्तिमाभन्दा वाणीको शक्तिमा बढी विश्वस्त श्रीभद्र शर्माले मित्रताको हात फैलाएर हरेक नेपालीले आफ्नो आचरण शुद्ध, पवित्र, बनाएर उच्च मनोबलका साथ सक्रिय रहेमा विकासको गतिलाई पूरा गर्न सकिने उनको विचार रहेको थियो ।[द्दठछ] सिद्धान्तको महत्त्व र सान्दर्भिकता त्यसको आदर्श र व्यवहारिक सामञ्जस्यताले निर्धारण गर्ने हुँदा असल सिद्धान्तका खराब पालकले अल्पकालीन राज्य व्यवस्थालाई मात्र नभई दीर्घकालीन राज्य व्यवस्थालाई असर पार्ने हुँदा त्यसप्रति सचेत नागरिक सजग हुनुपर्ने उनको आग्रह रहेको थियो ।

[द्दठज्ञ] माथि उल्लेखित पाद टिप्पणीसंख्या १, पृ. ६९ ।

[द्दठद्द] नवराज कार्की सम्पा. पच्चीस वर्षका “ पञ्चायत राजनीतक चिन्तन’ (२०४४) पृ. ८१ । ।

[द्दठघ] श्रीभद्र शर्मा, विनोद उत्तरमाला (काठमाडौंः आँखा प्रकाशन, , २०५९) श्लोक संख्या ५८ ।

[द्दठद्ध] ऐजन, श्लोक सङ्ख्या १३ । ।

[द्दठछ] मिश्र माथि उल्लेखित पाद टिप्पणीसङ्ख्या ४०, पृ. ८८३ । ।

सङ्क्षेपमा मानिसले आफ्नो कामले नै उसको भविष्य निर्धारण गर्ने, प्रतिष्ठित जीवनका लागि समयको सदुपयोग, समुन्नत राज्य व्यवस्थाका लागि असल सिद्धान्तका परिपालक असल नै हुनु पर्ने र परोपकारले पुण्य प्राप्त गर्न सकिने तथा निस्वार्थ कर्मले मानवता हासिल गर्न सकिने आदर्श प्रगतिवादी क्रान्तिकारी जीवनदर्शन श्रीभद्र शर्मामा प्रेरित रहेको पाइन्छ ।

२.१३ भ्रमण

श्री भद्र शर्मा अध्ययन, राजनीतिक सहभागिता तथा सक्रियता, सामाजिक संस्थाको कार्यको सिलसिलामा विभिन्न प्रयोजनले स्वदेश तथा विदेशमा औपचारिक तथा अनौपचारिक भ्रमण गरेका थिए । बाल्यकामा वि.सं १९८८ सालको हिउँदमा रिडी हुँदै दाङ गएका श्रीभद्र माता पिताका साथ २ वर्ष दाङ बसेपछि स्वर्गद्वारीसम्म पुगेर घर फर्केका थिए । उनी बाबु अंशुमालीसँग बाबुका बूढामावली पुट्टारसम्म पुगेपछि १९९७ कार्तिकमा दाजु शोणभद्रसँग पोखरा गएका थिए । १९९७ चैत्रमा काठमाडौं पुगेका श्रीभद्र शर्मा २००३ फागुनमा सम्पूर्ण मध्यमाको परीक्षा दिन वनारस गएका थिए । यी भ्रमण उनको बाल्यकाल र पढाइका सिलसिलामा गरिएका भ्रमण थिए । २००४ सालमा जयतु संस्कृतम् आन्दोलन वापत निकालिएपछि बनारसमा नेपाली राष्ट्रिय काँग्रेसमा समाहित भई उनी भारतको पटना बम्बई, कलकत्ता, लखनऊ वैरगानिया आदि क्षेत्रमा भ्रमण गरेका थिए । देश भित्र पार्टी सङ्गठनको सिलसिलामा पश्चिम नेपालको पहाडी जिल्लाहरू तनहूँ, लमजुङ, गोर्खा, कास्की, गुल्मी, अर्घाखाँची पाल्पाका विभिन्न ठाउँहरूमा पुगेका थिए । यसै सिलसिलामा वि.सं २००९ जेठ महिनामा पश्चिम ३ नम्बरका तत्कालीन बडाहाकिम विश्वबन्धु थापाको अनुरोधमा उनी पोखरादेखि मुक्तिनाथ -मनाङ हुँदै लमजुङसम्म करीब २४ दिनको पैदल यात्रा गरेका थिए ।[द्ठट]

वि.सं २०१३ मंसिरमा भारत सरकारको नेपालका राजनैतिक पार्टीका नेताहरूलाई भारत भ्रमणको औपचारिक निमन्त्रणालाई स्वीकार गरी नेपाली काँग्रेसको तर्फबाट श्रीभद्र शर्माले पनि भारतका राँची, दामोदर उपत्यका, पञ्जाबको अम्बाला, हिमाञ्चल प्रदेशको पोष्टा उपत्यका, हरियाना, भोपाल, आग्रा, लखनउ पटना आदि स्थलहरूको भ्रमण गरेका थिए ।[द्ठठ] वि.सं २०१६ कार्तिकमा भारतीय समाजवाली पार्टीको बम्बईमा भएको रजत जयन्तीमा आमन्त्रित नेपाली काँग्रेसका तर्फबाट तत्कालीन महामन्त्री श्रीभद्र शर्मा र मन्त्रिमण्डलका सदस्य योगेन्द्रमान शेरचन सम्मेलनमा भाग लिन गएका थिए ।[द्ठड] वि.सं २०३६ वैशाखमा उनी उद्योग तथा वाणिज्य मन्त्री थिए । त्यतिबेला एसियाली मुलुकहरूको

[द्ठट] श्रीभद्र शर्मा, मेरो मनाङ यात्रा (काठमाडौं:: राष्ट्रवाणी, २०६०) पृ. ५८ ।

[द्ठठ] शर्मा माथि उल्लेखित पाद टिप्पणीसङ्ख्या १, पृ. १३८-१४३ ।

[द्ठड] ऐजन पृ. १७१ ।

व्यापार तथा विकास सङ्गठनको श्रीलङ्कामा भएको मन्त्रीस्तरीय वैठकमा नेपालको तर्फाट उनले भाग लिएका थिए । त्यसैवर्ष राष्ट्रसङ्घीय व्यापार तथा विकास सङ्गठन ७७ समूहको तान्जिनियाको अरूष्भाामा भएको बैठकमा उद्योग तथा वाणिज्य मन्त्रीका हैसियतले उनले भाग लिए ।[द्ठढ] वि.सं २०४० मा तत्कालीन सूचना तथा सञ्चार मन्त्री प्रकशचन्द लोहनी भए तापनि श्रीभद्र शर्माले नेपाली प्रतिनिधिमण्डलको नेतृत्व गरी जापानको टोकियोमा भएको एसिया प्यासिफिक टोली कम्युनिकेशन कन्भेन्सनको मन्त्रीस्तरीय वैठकमा भाग लिएका थिए ।[द्डण] सन् १९९९ मा उनी transparency international Nepal को अध्यक्ष पदमा रहँदा बंगलादेशको ढाकामा भएको Transparency International को बैठकमा नेपालको तर्फबाट भाग लिएका थिए ।[द्डज्ञ] यी स्थानका अतिरिक्त उनले फिलिपिन्स, इथियोपिया र थाइलैंण्डको समेत भ्रमण गरेकोका जानकारी पाइन्छ ।[द्डद्द] उनी २०६०साल असार १७ गते देखि ३२ गतेसम्म आफ्ना पत्नी र छोराका साथ १५ दिने बद्री केदारनाथधाम तीर्थयात्रा गरेको जानकारी पाइन्छ ।

२.१४ साहित्यिक प्रेरणा र प्रभाव

श्रीभद्र शर्मा बहुआयामिक व्यक्तित्व हुँदाहुँदै पनि मूलत उनको साहित्यिक व्यक्तित्वको सुरुआत अन्य व्यक्तित्वभन्दा पुरानो वा जेष्ठ छ । बाल्यकालदेखि नै तत्कालीन संस्कृत शिक्षाको प्रभावमा परेका श्रीभद्रलाई उनकी सानी आमाले संस्कृतका श्लोक कण्ठस्थ गराई मीठो लयमा वाचन गर्न प्रेरित गरेकी थिइन् । वि.सं १९९७ मा रानीपोखरी संस्कृत प्रधान पाठशालामा र १९९८ मा पाकशालामा भर्ना भएपछि पाकशालाभित्रको अन्ताक्षरी प्रतियोगिता तथा समस्यापूर्ति कविता प्रतियोगिताजस्ता साहित्यिक वातावरणले उनमा साहित्यिक सिर्जनाका लागि प्रेरणा मिल्यो । तत्पश्चात् कक्षाका जेहेन्दार विद्यार्थी श्रीभद्र प्रतिस्पर्धामा होडबाजी गर्न थाले । त्यस अवसरमा उनले प्रतियोगितामा विजय प्राप्त गर्न रामायण महाभारत र संस्कृतका श्लोकहरू कण्ठस्थ गर्नुका साथै आफैले मौलिक श्लोक सिर्जनासमेत गरेका थिए । त्यसबाट प्राप्त प्रभावको उपयोग गरी उनले फुटकर मौलिक पद्य रचना उद्योग, शारदा पत्रिकामा समेत प्रकाशित गराएका थिए ।

उनलाई पोखरा नदीपुरका भोलानाथ पराजुलीले साहित्य सिर्जना गर्न विशेष उत्साहित गरेका थिए । भोलानाथ पराजुलीकै प्रेरणामा श्रीभद्र शर्माले समस्यापूर्ति कविता रचना गरेका थिए । त्यो २००५ साल आश्विन १५ गतेको युगवाणी पत्रिकामा प्रकाशित

[द्ठढ] ऐजन , पृ. २०७ ।

[द्डण] गोविन्द अधिकारीबाट प्राप्त जानकारी

[द्डज्ञ] टान्सपरेन्सी इन्टरनेशनलबाट प्राप्त जानकारी ४०, पृ. ८८३ । ।

[द्डद्द] मिश्र माथि उल्लेखित पाद टिप्पणीसङ्ख्या ४०, पृ. ८८३ । ।

गरिएको थियो । त्यसपछि उनका कविता **उद्योग, युगवाणी, शारदा** आदि पत्रिकाहरूमा प्रकाशित हुन थालेका हुन् ।

भानुभक्तको छिमेकी गाउँमा जन्मे हुर्केका श्रीभद्र शर्माले २००५ सालदेखि नै भानुभक्तका सम्बन्धमा केही समालोचना लेखेका थिए । २०३१ सालमा **भानुदर्शन** प्रकाशित हुन सुरु भएपछि त्यसमा भानुभक्तसम्बन्धी विभिन्न लेख तथा समालोचना लेख प्रकाशित गरी समालोचनाका क्षेत्रमा समेत कलम चलाएका शर्माले गरिमा मासिक पत्रिकामा समेत भाषावैज्ञानिक लेख तथा समीक्षा प्रकाशित गरेका थिए । कवि शिरोमणि लेखनाथ पौडेल रचित बुद्धिविनोदका प्रश्नहरूको जवाफमा रञ्जनराज खनाल, पण्डित नरनाथ र राजेश्वर देवकोटाले आ-आफ्नातर्फबाट कविता रचना गरेका लहरमा राजेश्वर देवकोटाले लेखेको विनोदपुष्पाञ्जलि पुस्तकको भूमिका लेखेका श्रीभद्र शर्मालाई पनि त्यसका सम्बन्धमा आफ्नो दार्शनिक पण्डित्य प्रदर्शन गर्ने जोश आएअनुरूप उनले आफै **विनोद उत्तरमाला** रचना गर्न पुगेका थिए ।[द्दङघ]

२०४६ सालको राजनैतिक परिवर्तनपछि राजनेताको रूपमा देशको मूल राजनैतिक प्रवाहबाट बाहिरिएर राष्ट्रिय जनता परिषद् नामक पार्टी खोल्न पुगेका श्रीभद्र शर्मा राष्ट्रियस्तरको राजनीतिक केन्द्रीयताबाट पछाडि परेको बुझिन्छ । त्यसपछि उनले आफूलाई विगत जीवनको स्मृतिमा केन्द्रित गरेका हुनाले त्यसैको परिणाम उनका संस्मरण साहित्यिक कृति प्रकाशित भएका देखिन्छन् । देशको बहुदलीय राज्य व्यवस्था प्रणालीअनुकूल विभिन्न पत्रपत्रिकाहरूले नेतामुखी प्रकाशन गर्ने क्रममा गणेशमान सिंहको **मेरा कथाका पानाहरू** र विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाको **जेल जर्नल** र **आत्मवृत्तान्त** लाई धारावाहिक रूपमा प्रकाशित गर्ने लहर चलेका हुनाले करिब नेपाली राजनैतिक चलखेलमा अवकाश पाएका तर नेपाली काँग्रेसको पूर्वमहामन्त्री श्रीभद्र शर्मामा आफ्ना राजनैतिक जीवन वृत्तान्तभित्र संस्मरण साहित्यका श्रृङखलाहरूको प्रकाशन पत्रपत्रिकामा गराएका थिए । त्यसैको सङ्कलनको रूपमा **बी.पी सँगका केही संस्मरण** प्रकाशित भएको थियो । यस्तै पृष्ठभूमिमा **जयतु संस्कृतम् आन्दोलन** एक संस्मरण र यात्रा विवरणको संस्मरण **मेरो मनाङ यात्रा** प्रकाशित भएका थिए । २०६० साल माघ ५ गते उनकी पत्नीको मृत्यु भएपछि बृद्ध अवस्था, पारिवारिक र राजनैतिक एक्लो अनुभव, बढ्दो अध्यात्मवादी चिन्तनप्रतिको झुकाव, दैनिक श्रीमद्भागवद् गीताको पाठ पूजा गर्ने आदत र अभ्यास, संस्कृत भाषाको ज्ञान र त्यसको उपयोग तथा समकक्षी विद्वान्हरूको गीता पद्यानुवादको परम्पराले समेत उनले श्रीमद्भागवद् गीताको समच्छन्दी नेपाली अनुवाद गरेको बुझिन्छ ।[द्दङद्ध] यसैगरी बुढेसकालको निष्क्रिय राजनीति, दाम्पत्यको एक्लोपन र खाली समयको उपयोग गरी आफ्ना जीवनका आदिदेखिका

[द्दङघ] रमेश खकुरेल विनोदउत्तरमालाको भूमिकाबाट ।

[द्दङद्ध] उमाभद्रबाट प्राप्त जानकारी ।

व्यक्तिगत, पारिवारिक, सामाजिक तथा राजनैतिक घटनाक्रमलाई जनसमक्ष ल्याउने उद्देश्यले **आफैतिर फर्कर हेर्दा'** अप्रकाशित संस्मरण (पूर्वस्मृति) समेत उनले रचना गरेको जानकारी प्राप्त हुन्छ भने यस्तै अनुभवको प्रतिफल **सम्झनाका फूलहरू** पारिवारिक संस्मरण ग्रन्थसमेत प्रकाशित भएको हो ।

२.१५ सम्मान तथा पुरस्कार

श्रीभद्र शर्माको जीवनका विद्यार्थी, सामाजिक कार्यकर्ता, राजनीतिक जीवनयात्रामा उनले विभिन्न मान सम्मान र पुरस्कार प्राप्त गरेका थिए । विद्यार्थी जीवनमा तनहुँसुरको पाकशालामा पढ्दा काठमाडौंबाट जाँचकी गई परीक्षा लिँदा उनी पाठशालामा सर्वप्रथम भई 'रूपमती' उपन्यास पुरस्कार पाएका थिए । त्यसपछि उनी रानीपोखरी संस्कृत प्रधान पाठशालामा पढ्दा मध्यमाको प्रथमा खण्डमा पाठशालाको सर्वप्रथम भएका हुनाले पुरस्कृत भएका जानकारी पाइन्छ ।

२०३१ साल माघ २७ गते राजा वीरेन्द्रबाट ७ सदस्यीय संविधान सुधार आयोगको सदस्यमा मनोनित भएका श्रीभद्र शर्मालाई संशोधित संविधानको घोषणा भएपछि २०३२ साल पौष १४ गते राजाबाट गोरखा दक्षिणबाहु दोस्राले तक्मा लगाई सम्मानित गरिएको थियो ।[द्दडछ] 'जयतु संस्कृतम् आन्दोलन (२००४)' स्वर्ण महोत्सव समारोह समिति (२०५४) ले २०५४ साल मंसिर २२ गते तत्कालीन प्रधानमन्त्री सूर्यबहादुर थापाको प्रमुख आतिथ्यमा श्रीभद्र शर्मालाई ताम्रपत्र अभिनन्दन गरिएको थियो ।[द्दडट] यसै अवसरमा स्वतन्त्र विद्यार्थी युनियन पिण्डेश्वर क्याम्पस, धरानले २०५४ साल माघ २५ गते जयतु संस्कृतम आन्दोलन २००४ का नेता श्रीभद्र शर्मालाई एक विचार गोष्ठी एवम् अभिनन्दन समारोहमा दोसल्ला ओढाई अभिन्दन गरेको थियो । [द्दडठ] २०५६ को भानु जयन्तीमा भानु प्रतिष्ठानले श्रीभद्र शर्मालाई दोसल्ला ओढाई रथारोहण गराएको थियो ।[द्दडड] कोटेश्वर क्याम्पसका संस्थापक अध्यक्ष श्रीभद्र शर्माले क्याम्पस सञ्चालक समितिमा रही ४ कार्यकालमा १५ वर्ष भन्दा बढी समय अध्यक्ष पदमा रही निरन्तर अतुलनीय योगदान गरेकाले उनको योगदानको उच्च मूल्याङ्कन गरी कोटेश्वर क्याम्पसले उनको सम्मान तथा अभिनन्दनको कार्यक्रमको आयोजना गरी वि.सं २०६३ मंसिर १४ गते शनिवार श्रीभद्र शर्मालाई सम्मान तथा अभिनन्दन गरेको थियो ।[द्दडढ] श्रीभद्र शर्माको गीताको नेपाली अनुवादका लागि कीर्तिनिधि

[द्दडछ] गोरखापत्र (पौष १५, २०३२ मंगलबार) पृ. १० ।

[द्दडट] माथि उल्लेखित पाद टिप्पणीसङ्ख्या ८७, पृ. १७३ ।

[द्दडठ] ऐजन, पृ. १९०।

[द्दडड] भनु प्रतिष्ठानबाट प्राप्त जानकारी ।

[द्दडढ] कोटेश्वर क्याम्पसबाट प्राप्त जानकारी ।

विष्टका बाबुआमाको स्मृतिमा स्थापित चन्द्रधन प्रज्ञा पुरस्कार (२०६४) स्वरूप नगद रु.२५०००।-पच्चीसहजार प्रदान गरिएको जानकारी पाइन्छ ।[द्दढण]

२.१५ पत्नीवियोग तथा देहावसन

वि.सं. २०१५ असार १२ गते धार्मिक पद्धति अनुसार वैदिक विवाह गरी दाम्पत्य जीवनमा बाँधिएका श्रीभद्र शर्मा र प्रभा शर्मा खनाल २०४१ सालको दशैदेखि आफ्नो निजी निवास कोटेश्वरमा बस्दै आएका थिए । दाम्पत्य बन्धनमा बाँधिएपछि उनीहरू ६ वर्षे जेल जीवनमा बाहेक सँगै बस्दै आएका थिए । उनकी श्रीमती प्रभालाई २०६० साल कार्तिकदेखि नै बिरामी परी 'एभरेष्ट नर्सिङ होम' मा उपचार गरिएको थियो । त्यसपछि पनि पटकपटक उपचार गर्दा गर्दै वि.सं २०६० साल माघ ५ गते साँझको ६७ वर्षीय जीवनलीला पूरा गरी परलोक भइन् ।[द्दढज्ञ] पत्नीको निधनपछि आफूलाई एक्लो अनुभव गरी शोक, पीडा र एक्लोपनको क्षतिपूर्तिको रूपमा श्रीभद्र शर्माले संस्मरण साहित्य रचनालाई अगाडि बढाए ।

वि.सं २०६४ वैशाखमा मुटु तथा श्वासप्रश्वासले रोगले थलिएर वानेश्वर स्थित एभरेष्ट नर्सिङ होममा उपचारका लागि भर्ना भई निको भएका श्रीभद्र शर्मा २०६५ साल असार महिनामा उनका भाइ कृष्णभद्रको मृत्युपछि लगत्तै हृदयघातको बिरामी भई गंगाललाल हृदय रोग अस्पताल बाँसबारीमा उपचारका लागि भर्ना गरिएका थिए । त्यस अवस्थाबाट उपचारपछि होस्को अवस्थामा आएका भए तापनि उनी शारीरिक रूपमा तन्दुरुस्त हुन भने सकेनन् । अस्पतालबाट आफ्नै निवास कोटेश्वरमा रहे तापनि बेलाबखत बाँच्नका लागि अस्पताल धाउनु पर्ने बाध्यताका श्रीभद्र शर्मा हृदय घात र मृगौलाका पनि रोगी हुन पुगेका थिए । त्यसपछि उनलाई फोक्सोमा समेत समस्या आयो । त्यसपछि पछिल्लो समयमा थापाथली स्थित नर्भिक अस्पतालमा भर्ना भई उपचार गरेपछि त्यहाँबाट डिस्चार्ज भई आफ्नै घर कोटेश्वरमा गएको एक हप्तामा वि.सं २०६५ माघ ८ गते बुधबार अपराह्न ४:३० बजे आफ्नै घर कोटेश्वरमा उनको ८२ वर्ष ७ महिनामा देहवसान भएको थियो ।[द्दढद्द]

श्रीभद्रको निधनपछि अपराह्न ६:३० बजे उनको पार्थिव शरीरलाई घरबाट नेपाली काँग्रेस केन्द्रीय कार्यालय बी.पी. स्मृति भवन सानेपा लगिएको थियो । त्यहाँ नेपाली काँग्रेसका उपसभापति रामचन्द्र पौडेलले शर्माको पार्थिव शरीरमा नेपाली काँग्रेसको झण्डा ओडाएर सम्मान गरेका थिए । सो अवसरमा नेपाली काँग्रेसका उपसभापति द्वय गोपालमान श्रेष्ठ र प्रकाशमान सिंह, महामन्त्री के.वी. गुरुङ लगायत पार्टीका नेता तथा कार्यकर्ताले शर्माको पार्थिव शरीरमा श्रद्धाञ्जलि अर्पण गरेका थिए । सोही दिन राति ७:४५ बजे उनको देहलाई आर्यघाट लगी अन्तिम दाहसंसकार गरिएको थियो । सो अवसरमा छोरा अजयभद्र खनालले दागबत्ती दिएका थिए भने उनका परिवारजन, इष्टमित्र र नेपाली काँग्रेसका नेता

द्दढण कीर्तिनिधि विष्टबाट प्राप्त जानकारी ।

द्दढज्ञ शर्मा, माथि उल्लेखित पाद टिप्पणीसङ्ख्या १५, पृ. १६७ ।

द्दढद्द डा.आरती शाहबाट प्राप्त जानकारी (श्रीभद्रकी छोरी) ।

तथा कार्यकर्ताको ठूलो सङ्ख्यामा उपस्थिति थियो । उनको निधनमा नेपाली काँग्रेसका सभापति एवम् पूर्व प्रधानमन्त्री गिरिजाप्रसाद कोइरालाले शर्माको निधनबाट आफू मर्माहत र दुःखी भएको बताउँदै हार्दिक श्रद्धाञ्जलि अर्पण गर्नुका साथै शोक सन्तप्त परिवारप्रति हार्दिक समवेदना प्रकट गरेका थिए ।[द्दढघ] उनको निधनमा शोक मनाउन नेपाली काँग्रेसले २०६५ माघ ९ गते नेपाली केन्द्रीय कार्यालय र नेपाली काँग्रेस तनहूँ जिल्ला कार्यालयमा पार्टीको झण्डा आधा झुकाउनुका साथै पार्टी कार्यालय बन्द गरेको थियो ।[द्दढद्ध] उनको निधनको शोकमा कोटेश्वर क्याम्पस २०६५ माघ ९ गते बन्द गरिएको थियो । माघ ९ गते नै टङ्कप्रसाद आचार्य स्मृति प्रतिष्ठानले उनको निधनमा शोक प्रस्ताव पारित गरी माइनेटिङमा निर्णय गरेको जानकारी पाइन्छ । उनलाई श्रद्धाञ्जलि अर्पण गर्न, परिवाजनप्रति समवेदना प्रकट गर्न प्रधानमन्त्रीहरू र मन्त्री, विभिन्न पार्टीका नेताहरू, पूर्व सचिवहरू, पूर्व सभामुख, पत्रकार र सर्वसाधारण मानिसमेत उनको निवास कोटेश्वर पुगी शोक पुस्तिकामा हस्ताक्षर गरेका थिए । उनको निधनको १३ औँ पुण्य तिथिको दिन २०६५ माघ २० गते जयतु संस्कृतम्ले श्रद्धाञ्जलि सभा कार्यक्रम गरेको थियो । त्यसै दिन बिहान नेपाली काँग्रेसुका सभापति तथा पूर्व प्रधानमन्त्री गिरिजाप्रसाद कोइराला श्रीभद्रनिवास कोटेश्वर गई दिवङ्गत शर्माप्रति श्रद्धाञ्जलि अर्पण गर्नुका साथै शोक सन्तप्त परिवारप्रति समवेदना प्रकट गरेका थिए । सोही दिन दिउँसो १३ औँ पुण्यतिथिको उपलक्ष्यमा नेपाली काँग्रेसले सानेपा स्थित केन्द्रीय कार्यालय बी.पी. स्मृति भवन प्राङ्गणमा श्रद्धाञ्जलि सभाको आयोजना गरेको थियो । श्रीभद्र शर्माका छोरा बुहारी नाति नातिनालगायत परिवारजन र नेपाली काँग्रेसका नेता तथा कार्यकर्ता र अन्य शुभचिन्तकहरूको ठूलो सङ्ख्यामा उपस्थिति रहेको सो कार्यक्रममा नेपाली काँग्रेसका कार्यबाहक सभापति सुशील कोइराला, उपसभापति द्वय रामचनद्र पौडेल र प्रकाशनमा सिंह, महामन्त्री विमलेन्द्र निधि, केन्द्रीय सदस्य गोविन्दराज जोशी र रामशरण महत र नेपाली काँग्रेस जिल्ला कार्य समिति तनहूँ सभापति रघुनाथ पौडेलले स्वर्गीय शर्माको राजनीतिक, सामाजिक, क्रान्तिकारी योगदान र व्यक्तित्वको चर्चा गरेका थिए ।[द्दढछ] २०६५ माघ २० गतेको अन्नपूर्ण विशेषमा उनको निधनको तेह्रौं पुण्य तिथिका दिन उनका बारेमा पुरुषोत्तम दाहाल, शशीकान्त अधिकारी, तिलकप्रसाद सापकोटा र रामचन्द्र अधिकारीले र सोही दिनको 'कान्तिपुर दैनिकको पृष्ठ ७ मा नरहरि आचार्यको उनकै (श्रीभद्र शर्मा) बारेमा लेख प्रकाशित भएको थियो । २०६५ माघ २६ गते आइतबार प्रकाशित 'नेपाल' साप्ताहिक पत्रिका पृष्ठ ४४ मा 'बिदा श्रीभद्रजी' शीर्षकमा रामचन्द्र पोखरेलको लेख प्रकाशित गरिएको थियो । वि.सं २०६६ श्रावण १० गते दिउँसो उनको देहावसानको ६ महिनाको पुण्य दिन पारेर भानु प्रतिष्ठानले पद्मकन्या कलेजमा स्मृति सभाको कार्यक्रम गरेको थियो ।

[द्दढघ] गोरखापत्र, २०६५ माघ ९ गतेः **श्रीभद्र शर्माको निधन**, पृ. १ र ४ ।

[द्दढद्ध] कान्तिपुर, २०६५ माघ ९ गतेः **काँग्रेस संस्थापक शर्माको निधन,** पृ. ३ ।

[द्दढछ] राजधानी दैनिक, २०६५ साल माघ २१ गते : शर्माप्रति श्रद्धाञ्जलि , पृ. ३ ।